3 1761 08152432 4

138 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 138

НАПУЉСКЕ ШЕТЊЕ

написао

М. Павловић

DG
S44
P38

Димитрије Н. Лозанић
гимназист

КЊИГА
№ 24.
(21)

Димитрије Ѳ. Лозанић
гимназиси 23

Димитрије Ѳ. Лозанић
гимназиси

КЊИГА № 3

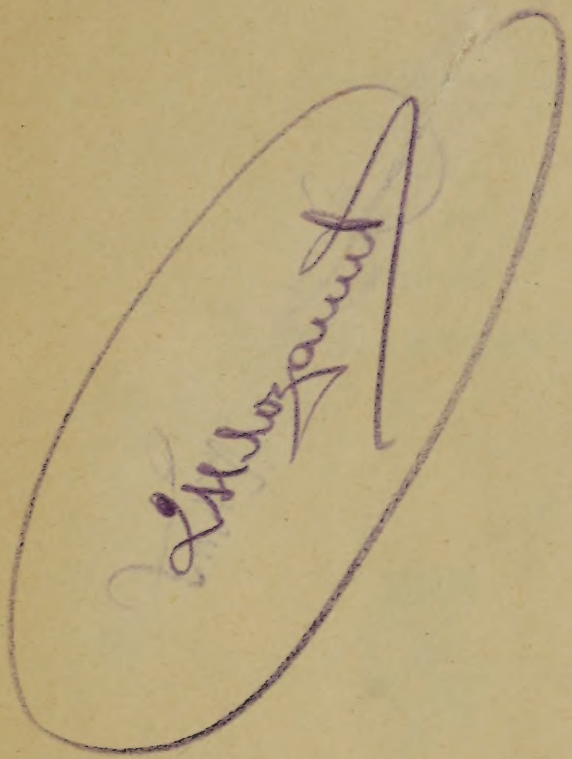

Димитрије Н. Лозанић
[Redovna izdanja]

138 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 138

КЊИГА №. 37.

НАПУЉСКЕ ШЕТЊЕ

НАПИСАО
М. ПАВЛОВИЋ

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

БЕОГРАД
НОВА ШТАМПАРИЈА САВЕ РАДЕНКОВИЋА И БРАТА
1911.

DG
844
P38

584883
2.7.54

КНЕЗУ ПАВЛУ

ГЛАВА ПРВА

Домаћи и страни писци о Напуљу. — Први утисци. — Странац у Напуљу. — Посматрање вароши. — Преуређење Напуља. — Шетња по улицама. — Живот на улици. — Прошлост Напуља. — Радње и продавци.

Домаћи и страни писци о Напуљу

Напуљ... un pezzo di cielo caduto in terra — један комад неба што је пао на земљу.

„Небо без облака, море без таласа, лађе без једрила... по врховима брешчића виде се баште са својим летњим палатама, виде се високе палме и по гдекоји кипарис. Неизбројне лађе и паробродиљуљају се на мору. Све је то обвијено у неко чаробно плаветнило. Не можеш казати или је лепши увече кад га сунце оставља, или ујутру кад се први зраци сунчеви кроз дим Везува краду, или ноћу кад га месечина обасја." Тим је речима, пре шездесет година, Љ. П. Ненадовић отпочео своја писма. Нешто доцније Др. М. Јовановић одушевљено узвикује: „Мало је места на свету, где се небо и земља надмећу да дарују гледаоцу оне усладе, што ће за часак да му учине заборавити све непогоде суровога земнога живота и да га заљуљкају у благо невино крило природне лепоте, те да му за тренут допусте зарадовати се што је ту на земљи, што је и сам делак те светске лепоте!"

Т. Фишер, у својим приватним писмима, називље га епикурејским вртом и сравњује га са рајем, у коме обитавају ђаволи. Грегоровиус је одушевљен. Он нигде не запажа несклад или нерасположење; јер „напуљска јелисејска природа није никада суморна, нигде се не види мрачно, забринуто лице; ово насмејано небо чисто је блаженство." Напуљ, пре свега, тражи отворено око и примчиву душу за живу природу и тада све нуди своје драži и лепоте.

Вајблингер га је на неколико начина описао и у много песама опевао. Опасни сусед, Везув, са главом која се стално пуши над морским огледалом, руди и црвени; његов дим високо прелеће изнад ове негдашње пијаце робова, а садашњег збориштa странаца; губећи се у лазуру, прелеће читав низ вароши што се тискају између мора и планинскога подножја и губе у даљини, смешећи се весело и мамећи путника. Поглед блуди, а с њим се отвара и шири даљина и расте чежња. Дубоко и јасно плаветнило неба и мора отвара нам своје поноре, и душа се диже изнад дневног света и живота у свет маште и илузија.

И г-ђа Стал је усхићена Напуљем. „Ту у истини почиње југ. Ту он дочекује путнике свом својом раскоши. Ова напулитанска земља, ово срећно поље, изгледа одвојено од целе Европе, и морем које га окружује, и оним опасним крајем који треба прећи, да се овде стигне. Човек би рекао да је сама природа за се задржала тајну овога пребивалишта наслада и да је хтела да јој приступ буде опасан. Рим још није југ; осећају се само благости југа, али његова чаробност почиње тек на пределу Кампаније... Кад се посматра диван предео на северу, клима која се осећа, увек помути мало оно уживање коме се човек хтео подати. Приближујући се Напуљу, ви осећате расположење, тако савршено, осећате тако велику љубав природе према нама, да ништа није у стању да помути узвишено и пријатно осећање које се у души ствара. Природа, у овом топлом крају, доводи у везу спољне ствари, и осећаји се ту расипљу...“

Бајрон расипа песничке изразе свога богатога духа: Земљо особите љубави, у којој се природи свидело, да изваја својим небесним рукама тип јунака, људи слободних, људи лепоте и храбрости, господарâ земље и мора... ти си још непрестано врт васионе, боравиште где се утркују улепшавајући се природа и уметности. Ти си сада пустиња у сравњењу са оним што си била; но

ко би се још могао спорити и мерити с тобом у дражима? И саме купине што у теби расту, лепе су, и твоје суво земљиште богатије је него најплодније земље другог поднебља; твоја свака развалина је трофеј славе, а рушевине које те откривају, украшене су чаром који ништа не може надвисити... Сунце је врело, небо је ведро; таласи су брзи и сјајни, играју по пучини; плава острва и планине снежне заоденути су провидним пурпуром југа; дах земљин је светлосна роса која се простире око њених влажних изданака. Ја сâм седим на песку, на обали мора, мења океана проблескује око мене и један звук се подиже из његовог одмереног покрета. Колико би он био сладак, да неко срце дели моје узбуђење!

Иполит Тен, шећући по Напуљу, осећа да је то друго поднебље, друго небо, скоро други свет. Јутрос, приближујући се луци онда када се простор раширио и хоризонат открио, ја нисам ништа друго видео него прозрачну белину и божју красоту. У даљини, у магли што покриваше море, брда су се пружала и ишчезавала сјајна и сатинирана, као и облаци. Море иде напред великим, белим таласима, а сунце, простирући своју пламену реку, правило је огроман пут од растопљеног метала до саме обале.

Седио сам на једној клупи; посматрао сам вече како осваја. Боје се лагано бришу и чинило ми се као да се налажах у елисејским пољима старих песника. Елегантне форме дрвећа оцртавају се у јасном плаветнилу, у дивном лазуру. Огољени платани, па и сами храстови изгледају као да се осмејкују. Слатка ведрина неба, исцртана и испреплетена фином мрежом, прелазила је на дрвеће и прозирала се кроз њих. Овде и онде палила се по која звезда; месец почиње да прелива и разбацује своју белу светлост. Ствари изгледаху још бење у овој љупкој светлости и ноћној мистериозности. Група младих жена, чије се хаљине лепршаху, ишла је лагано, без шума, као да промичу срећне сенке... Изгледало ми је као

да присуствујем старом грчком животу, да разумевам префињеност њихових осећања, тако да хармоније ових танких форми и ових избрисаних боја беху довољне да ме вазда занимају, и не имађах потребе ни од колорита, ни од сјаја. Чинило ми се да слушам стихове Аристофанове. Понова сам угледао његовог једног младог атлету, задовољног што се шета са венцем на глави између топола и милакса, са мудрим другом његових година. Напуљ је грчка колонија, и што се више посматра, више се осећа да укус и дух једнога народа узимају облик његовог пејсажа и његове климе. Какве улице човек пролази! Високе, уске, прљаве, опточене са свију страна балконима који их наткриљују; читав мравињак малих дућана, са натписима што висе у ваздуху, са људима и женама које купују, продају, брбљају, гестикулирају, гурају се... испреплета се читав лавирант сокачића, калдрмисаних и кривудавих, засутих старом прашином, прекриљених љускама од неранце и лубенице, остатцима од поврћа, безименим отпадцима; гомила, црна и шумна, збија се у опипљивој сенци испод јасне пруге неба...

Први утисци

Ако си дошао у Напуљ са ма каквим предрасудама, остави их са пртљагом у хотелу где си одсео, или их сасвим одбаци од себе. Оне само могу да поремете, да покваре оно ведро расположење које несумњиво могу да створе предели и људи, па и предмети око њих. Не долази у Напуљ да што научиш; овде за то нико не долази. Од уживања и посматрања човек нема времена много да умује. А ако умеш да уживаш, умећеш, уживајући, много да научиш. Обилна, богата природа колико је примамна, толико је и издашна. Онај чија душа страда, повијајући се под ударцима судбе; ко пати; онај који је, како песник каже, газио по трњу у животу, овде ће дахнути дубом и за њу наћи

одмора и разоноћења. Пробуди се, изненада, једно ново осећање и човек, ма колико да му је живот празан и бесмислен, тежак и несносан, осети да има још нечега на овом свету, ради чега би ваљало живети. Ако си оставио своју постојбину са болом у души или разочарењем, овде ће ти се повратити вера и расположење; душа ће се, као и небо, разведрити, и отаџбина и све оно што си у њој оставио, из те даљине, изгледаће ти лепи и са љубављу ћеш о свему мислити. Човек заборавља оно што је било, ма то било највећи бол или највиша радост. Пред овом дивном панорамом прошлост уступа места тренутцима садашњости, и што је дуже посматраш, све се више одвајаш од прошлости. Човек би морао бити велики циник или врло ограничен кад у овим лепотама не би нашао уживања и забаве оку и духу свом. Стално си опкољен предметима који занимају и са којима се, ма на који начин, мораш изближе упознати.

На овом парчету неба што је пало на земљу, груписани су производи свију епоха прошлости и сва раскош садашњице: бисте и вазе, бронза и камеје, стубови и колонаде, катакомбе и аквариуми, ахатски рез и углачани корали, капеле и цркве, слике и фреске. Старо и ново у хармоничној мешавини. Мешавина југа и истока, севера и запада, смеша бесне раскоши и крајње оскудице, смеша природе и уметности, божанства и демонизма. И све то плива и купа се у сунчевој светлости, и све лепо и ведро, весело и примамно изгледа: сура и штркљаста кућа са балконима и прозорима на којима су конопци затегнути, преко којих се суши старо, разнобојно, исцепано рубље, као и велики споменик Виктора Емануила; рибља пијаца, на којој се, кроз смрад, разлеже дивља дрека продаваца, који вам своју робу под нос турају, као и палме у народном парку. Све је то преливено сунцем: све се то купа у топлом зраку и светлости. Над главом је отворено дубоко-плаво небо, а у даљини вароши, једна до друге, искићене палатама и вр-

товима, и море које се прелива из јасно-зелене у плаву, златасту и виолет-боју. И најобичнија кућа има у себи више романтике него каква палата у Флоренцији или колонаде у Болоњи. Па и најпоцепанији лазарон није толико го, да не би био интересантан и ма чим различит од другога. Свака је физиономија отворена, сваки је прозор отворен, сваки балкон искићен, и све, људи и домови, пуним грудима удишу у себе млак и лак ваздух. Све је наливено и пуно као чаша везувским вином.

Бити у Напуљу, то значи бити на улици, у парку, у музеуму или капели, у околини или на води и као у калејдоскопу, мењати слике ове необичне панораме. Бавити се у Напуљу значи доћи у додир са најапсурднијим предметима и људима; доживети немогућности и невероватности, и то све примити као посве појмљиво и природно. Овде се сусрећу најневероватнији гости и праве најчудноватија познанства. Хотели су, нарочито зими, препуни странцима, и њихов број расте из године у годину, услед чега и број хотела расте. Овде се све нације и све расе врте и мешају, али се не стапају, јер све бива тренутно, на кратко време. Гете је, описујући Напуљ, у свом путопису рекао: „Ако узмем перо да пишем речи, мени пред очи излазе слике, слике плодних предела, слободнога мора, мирисних острва, димљивих брегова, и мени недостаје способности да све то изведем и представим". Човек у Напуљу никако не може да се сети Рима. Велика, вечита варош крај Тибра, изгледа као какав стари, рђаво уређен манастир. Стога је између Напуља и Рима велика супротност. Рим, као и Флоренција, даје дивне производе уметности, оно што је човек створио, Напуљ оно што је природа дала — а она увек боље ствара него човек. Рим је хроника прошлости, огроман музеј умрлих народа; Напуљ то исто, али уз то и највећа божја панорама, која служи за зборно место свију међународних туриста. Као што је некада, у старо доба, привлачила народе Истока, да пазаре робље и драго камење, тако данас привлачи народе

Запада и целога света, да у њој уживају. Налазио се ти у цркви Св. Јануара или у народном музеју, у катакомбама или у акваријуму, на пијаци или у позоришту, на станици или код пристаништа, у палати Бурбона или Галерији, на Сан Мартинију или у Помпеји — свако место задивљује својом лепотом, и ти осећаш да су то остатци једне велике епохе чија душа непрекидно живи у свима тварима. Овде се заборавља књига коју смо почели читати; исто се тако суши мастило у дивиту, јер за писање дугих писама, као и за читање дебелих књига, нико нема времена. Сама природа је најречитија књига, давно и дивно исписана, а из које се даје много и дуго читати. Напуљ је леп, врло леп у целини, а врло интересантан у појединостима. Линије његове су врло складне и лепе, а боје се његове преливају у безброј нианса. Свако дрво, свака зграда, свака руина, свака башта, сваки дућан има у себи нечега чиме ти пажњу привлачи. Овде се не удише ваздух, него зрак и небесно плаветнило, а живи са животом садашњице, животом тренутка. Рим је озбиљан, свечан, готово тужан; Напуљ весео, луцнут, задовољан, жив, лакомислен и сав у кретању. Бескрајан живот што тече у овом неупоредљивом лавиринту, стално је као у вртлогу. Све брзо промиче и с тога се човек тешко растаје са пределима и стварима које једном види и осети њихову драж. Али убрзо за првим упечатком долази други, за њим пети, десети, и то иде непрестано.

Утицај неба и светлости

Небо и море, варош и обала, околна брда и Везув, куће, па и сами људи имају нечега што на другом месту нема — имају боју. И та се боја непрестано мења и нијансира. Посматрао сам са балкона свога стана море и Везув, небо и даљину, Капри и Искију и, у свако доба дана и ноћи, сваки има другу боју и другу светлост, и услед тога ствара нови ути-

сак. Рано у зору, док сунце иза Везува није искочило, ствари и предели добијају чудан изглед и неку неодређену, мистичну и магличасто плаву светлост и боју. Кад их сунце озари, контуре се изгубе, и све се купа у мору светлости, а предели и предмети у даљини изгледају као да трепере и готово као да су на домаку. Кад прва предвечерња магличасто-светла мрежа почиње да их обавија, ствари расту и постају одређеније; контуре њихове и светлост коју од себе зраче, чини их необично лепим и ваздушастим. А кад падне ноћ и месец проспе своје сребрно снопље, онда се чистота и јасност свега меша са тајанственом светлошћу. и чини се да и ствари и предели неким чудним шумором трепере и шапућу. Заступљене су све боје и све нијансе. Из јасног плаветнила неба, па до сиве аметист-боје на Везуву, од крваво црвене боје при заласку сунца и бакарне боје мора с вечери и љубичасте у одблеску неба на западу, и дубоког зеленила у грању ципреса и олива и палме, па до снежно беле боје у којој се цела обала залива од Мизене до Пунте Кампанеле на домовима огледа, — све се боје преливају једна у другу, упијају једна у другу. Нигде се тако лепо не може посматрати та појава да се зраци светлости преливају у толико боја и стварају толико контраста. Напуљско небо са морем и околином може се сматрати као исполинска призма кроз коју сунце пропушта своје зраке, и они падају на пределе, дајући им дивну боју, а нада све трепери чист, топао ваздух који расхлађује ћарлијање ветра са пучине морске. На другим местима пада киша из облака ; овде, сем кише, из облака дима пада пепео на људе и град; са темена брега диже се огроман стуб дима, час белога, час црног или сивог и жућкастог, каткад се дигне у вис ватрени стуб, као каква џиновска буктиња; море се пенуши, и по његовом узбурканом површју витлају водене трубе, море кипи, небо усијано, под ногама тутњи, као да титани старога света у утроби земље кују громове, које после пропуштају кроз Везув, а с њега се сручују на земљу у облику уси-

јане лаве, шљаке и пепела. Везув личи на огроман лабораторијум огња и смрти. Човеку се чини да је пренесен у епоху Пелазга и етрурско доба, и за тренутак заборавља ово наше извештачено, бесмислено и грозничаво доба рачуна и крађе, преваре и отмице, доба грозничаве журбе, електричне железнице, микрофона и ваздухоплова. Чини се да титани још непрестано раде под земљом; да је тамо у близини Куме негде скривена капија за прелаз у доњи свет, да мртва сирена плови по мору од Каприја, и да богови у подземљу припремају сибиле из Куме да гледају у будућност; да су се сирене и кирке скупиле код рта острова Мизене и оплакују смрт бога Пана, који гору и лес с пролећа буди и оживљава. Изгледа да су ту искупљени грчки и римски богови на саветовање и бакханалије. У магли далеке прошлости они се још нису изгубили, ма да о њима још само Историја говори; њих ови предели у духу нашем оживљују, и ја их осећам, назирем их тамо иза сивога брега, у грању и зеленилу, у урвинама вулканским, у развалинама дворова и тајанственој магли, у долини око Мизене и језера Каверне; осећам их у подземном тутњу на Солфатари, у Нероновим пећинама и купатилима код бајних Баја, у тајанственом ромору ветра са пучине и брујању подземних пећина крај мора, у мирису који читавим облацима испарења из свега зеленила засипа овај лепи и богати предео...

Странац у Напуљу

Мало је вароши у свету које су тако посећене као Напуљ, нарочито у зимње доба. Тада се, у извесним деловима града, становници губе у маси странаца из бела света, и ови тада дају Напуљу нарочити изглед који се непрестано мења. Американци и Енглези, а за тим Немци и Руси преплављују посетама ову лепу варош. Који Немац не сматра за задаћу у своме животу да напише књигу, он сматра

за задаћу да види Италију. Гете је учинио да се сваки иоле образованији Немац заљуби у Италију, пре него што је и види. У томе су га помогли и Фишер и Хајне и Хајзе и Шпилхаген и многи други. Непрестани долазак странаца чини те изгледа као да је у Напуљу све у весељу, као да је некаква свечаност или прослава, те све жури и галами. Мешају се најразноврснији типови; ту је разноликост форми и ликова, одела и карактера, језика и диалеката, мешавина народа и нарави, духова и умова. — Свет масама навире, као на хаџилук. Све су нације заступљене, цео свет. Ко хоће да побегне од сама себе, у Напуљу ће се скрасити. А живот овде тече као игра какве оперете, брзо, весело, лакомислено. И све то кроз вреву и ужурбаност. На железницама прави вашар и отмица хотелских послужитеља око путничког пртљага. Често и до туче долази; жене и деца да се покрве, нудећи приспеломе путнику удобан стан готово у бесцење; кочијаши те зивкају и звиждућу за тобом зовући те, као да си с њима из детињства друговао. А чим си загазио на улицу, то све ври и комеша се као у каквом огромном мравињаку. И та жива улица и трг, и брег у даљини и море, гомиле народа што се крећу и бронзане статуе — све је преливено сунцем; све има тако много ваздуха и светлости, боје и мириса, прошлости и садашњице, да се све не може одједном сагледати, нити се може даље отићи. Све је топло као мајски дан, све има очи и душу; све пуно као пехар, привлачно као лепотица, разговорно као дете и весело као лакрдијаш, — и да си послен, мораћеш се зауставити, а камо ли ако си дошао да се разонодиш. Дођеш ли у Пизу или у Болоњу у подне, — увече ти је већ досадно. Осим тесних улица, колонада, неколико интересантних дућана и гробница и нагнутих кула што изгледају као да ће заиста сад да падну, ништа ти у памети и сећању не остаје. У Напуљу нема створа, нема предмета, који би промакао неопажено. Све се лепи за нашу пажњу и памти, све се упија у душу и оставља читав низ

успомена. Напуљ у ствари више нуди и показује; човек више види, осети и доживи него што то и Бедекер и Грибенс и сви остали могу да покажу. О Напуљу се сазна више од самог Напуља, него из најбоље књиге о њему. И најмања шетња не само да је врло забавна, него и поучна. Прва непажња или неопрезност стаје те сата или новчаника, бележника или џепне мараме. Као што у Петрограду по свима зидовима и јавним местима и зградама стоје натписи: „Не пијте некувану воду“, тако овде на свима јавним зградама, станицама и парковима стоје табле са натписом: „Чувајте се лопова!“ Тај први корак на улицу одмах те научи да будеш опрезан. Јер, ако ко види да ти дечко завлачи руку у џеп да нешто придигне, буди уверен, неће те опоменути, него ће, смешећи се, посматрати вештину и умешност младога крадљивца, и уживаће у њој.

Посматрање вароши

Разноврсност облика и боја је општа црта Напуља. Онај ко посматра варош са Кастела дел Ово, према Позилипу, Везуву или Соренту; онај који га посматра с мора, или из огромног парка на обали, исто тако ужива и има на сваком кораку нов изглед, као и онај који се налази на врху Сан Мартинија или Вомера, и посматра под ногама својим море кровова, а у десно океан воде. Форме и облици су са сваке тачке различни, али је осећај један, осећај опште лепоте природе, чијим се дражима човек све више диви, што их дуже посматра. Безбројне узане и кривудаве улице, испуњене испарењима и и разним отпадцима, смрдљива тржишта где је ваздух тежак и загушан, ред балкона што висе под прозорима над тротоарима и фирмама разних берберница, антикварница и телалница којих има безброј; улични продавци воћа и других дневних намирница; кочијаши и лазарони, који ти досађују горе

него мушице — све то, ма да боде и нос и очи, не може ни за тренутак да умањи оно необично осећање при посматрању Напуља и његове околине. И најстарија, најзапуштенија улица, што степенасто у полукругу силази са Сан Мартинија према центру вароши, ма колико да је тесна и загушљива, испуњена нечистотом и дечјом виком, има своје привлачности и занимљивих детаља. Вазда сам, пролазећи кроз њих, имао нешто ново да видим. Већина улица иде на ниже, имају степенице, и свака одводи мору; ма одакле почела, завршиће се обалом. Трула салата, коре од поморанџе и лубенице, парчад од разбијеног посуђа сусрећеш на сваком кораку. Све то чека прву кишу, па да се сручи и отпутује у море. Али та нечистота никога не буни. На њу се и не обраћа пажња. Лепота предела и природе, стално нови упечатци чине да се сваки убрзо навикне и на нечистоту по улицама и на досадне просјаке и просјакиње, и на задригле калуђере и на одрпане лазароне и несносне продавце, и на све. И као што се и нехотице човек брзо навикне на нечистоту, тако се исто може, а у ствари мора да навикне и на многе друге, узгредне непријатности. И што се неко бави више посматрањем, то га и љутња брзо и лако оставља, и он са све више љубави и интересовања посматра вртлог и кретање у овом модерном Вавилону, у коме се чују језици Истока и Запада и гласови целога света.

Преуређење Напуља

Напуљ је једна варош. Али као да их има две. Најлепши крај, најчистији, најуређенији, најскупљи — он је крај мора. Други је део унутрашњи. Ваља знати да је тај најлепши крај вароши некада био најзапуштенији. Нечистота варошка, пре него што је прогута море, ту се заустављала. Један писац талијански је с правом рекао да је срећа што Италију нико не проучава почињући с југа, него са се-

вера; јер би сваки морао помислити да је ово земља Цигана и ђубретара. Куга из 1884 године, која је разредила становништво, научила је и општинску власт памети. Море својом сланом водом све дезинфикује; али је требало на неки начин везати канале што спроводе нечистоту са морем. И наравно, овај рај што заудара почео се чистити и улепшавати. Грдних је милиона захтевало то уређење. Наравно да су странци све то исплатили. Крај свега тога, у највећој вароши уједињене Италије и нечистота је највећа. Сто и двадесет милиона, а досада још два пута толико, утрошено је само на то да се спроведу канали, да се из главних улица склони ђубре, које, по чудним начелима напуљске хигијене, сем кише и ветра, нико не склања. Као што су у Цариграду санитетску полицију до скора представљали многобројни пси, купећи и прождирући велики део онога што на сметлиште, то јест на улицу домаћице бацају, тако у Напуљу ту улогу врше ветар и киша. Љуске, коске, разни отпадци, кромпири, трула салата и патлиџани, прашина и везувски пепео, све то лежи по улицама и клизи лагано на ниже, према мору, где најзад и нађе, после какве велике кише, своје уточиште. Преуређење појединих делова вароши прогутало је многобројне милионе, али је центар остао недирнут. Уређени су обала и крај звани Санта Лучиа, поред мора. То је данас најлепши део вароши. Љубомир П. Ненадовић, Његош и Милан Јовановић, да су живи, не би га могли познати. Сатима су они проводили седећи на стењу крај обале и гледали у даљину, преко мора. Сад су на том негда пустом и запуштеном месту највеће и најлепше зграде и хотели. Улице Дуомо, Санта Тринита, Медина, Трибунале, Гарибалдијев корзо, улица Фориа Карачиоло и Карбонери — све је то проширено, све је то очишћено и уређено. Нису још очишћени лазарони, лопови и камористе, који се на овим местима стално баве и којих има доста. Источни део вароши, маринski кварт, у близини пристаништа, остао је неуређен. Ту је још све по старом: безброј

малих кавана, са живописним називима; живописна панорама путника, нарочито сиротније класе, који се већином селе у јужну Америку, доста нечистоте, урнебесна галама трговаца и беспосличара и задах разних испарења. Најважнија су места пијаца дел-Плебисцито са краљевским дворцем, пијаца ди Муниципио са огромном општинском зградом и берзом, пијаца ди Мартини са спомен стубом из доба револуције, тргови Монте Оливето, Дантеов и Кавуров трг, где је музеј у коме су смештене ископине из Помпеје и Херколанума. И као што на сваком кораку натрапаш на калуђера, тако готово у свакој улици угледаш по неку цркву или капелу. Сам Напуљ има толико тих дућана за богомољу, колико има у години дана. Други Напуљ, то је његов центар. То је одељак у који странац не заилази. Не може се тачно одредити чега има више у њему: ларме или нечистоте, смрада од испарења или сиротиње. Истина је да Напуљ по периферији мирише; али је исто тако истина да у свом центру заудара. Наполитанац ће показати руком на Везув. Он баца на њих свој пепео: они на њ своје проклетство. Чак и за коре од поморанџе и диње и лубенице или трулу салату, кад замерите, Наполитанац, слеже раменима и на крају одговара, као извињујући се

— Vesuvio!

У истини, Везув врло често и у великој количини, али неприметно, полива Напуљ својим прахом и пепелом. Али за коре од лубенице и друге отпатке, разбацане по улицама, заиста није ни најмање крив овај ватрени исполин.

Шетња по улицама

По себи се разуме да тај задах у центру вароши није ограђен кинеским зидом; он, из споредних и кривих улица претаче се и струји у веће и велике улице и достиже свој вршак у највећим и најмногољуднијим деловима вароши. Врло се трудно

можеш провући, а слободно кретање кроз некадашњу Толедо а сада Римску улицу немогућно је. Бујица кретања овде ни за тренутак не застаје. Овакога гурања нема ни у берлинској Фридриховој улици ни на петроградском Невском проспекту. Тамо си бар слободан, тешко се крећеш кроз гомилу, али ти нико не досађује; овде ти њих стотина турају под нос најразноврсније предмете: рибе, ракове, палидрвца, свакојаке слике, живе офарбане врапце под видом тропских тица, а друга стотина нуди воће, поврће, корале, чешљеве, камеје, статуе. Мораш обићи корпе са салатом и патлиџанима и корпе са шкољкама и рибама и корпе са поморанџама и лонце са макаронима и спагетима; све је то у реду једно поред другога, и ти све хоћеш и желиш да избегнеш, а не можеш. Тек што си прескочио једну овећу корпу са остригама и испао мало ван тротоара на улицу, а предате стаје коњ. Запречио ти пут. Кочијаш те са свога седишта зивка да седнеш у кола. Ти нећеш и идеш даље. Али он те не оставља; он иде за тобом и не оставља те на миру док се не изгубиш у гомили или не замакнеш у споредну улицу. Тек си се кочијаша ослободио, натрапао си на једну суву испружену руку: то ти је просјак подноси под нос, молећи за милостињу. С леве или десне стране тротоара, из каквог малог дућана, какав грбоња својим крештавим гласом уши ти пара, и ти поред суве просјачке руке угледаш другу руку са чашом пуне неке мутне течности. Грбоња ти нуди своју лимонаду, слади је и тврди да је његова лимонада најлепше и најздравије пиће на белом свету, и да су и сами стари богови од његовога деде ову лимонаду пазаривали и пили. Тек си направио четири корака преко улице, хотећи да прећеш на супротну страну, а у слабину те муне магарац једном својом корпом, претовареном разним поврћем. То је интересантан товар. За њим узастопце иде други, још интересантнији: дугачка кола, а на средини, под њима, два врло велика точка, као са фабричних машина. Чега ти нема

на тим колима: ведрице с водом, ћупе и бурад с вином, земичке, сува и свежа риба, под њом салата, кромпири, купус, патлиџани, остриге, сува кожа, какав крмељиви дечко, лимуни, стара обућа, крпе — све је то натрпано једно поред другога и има изглед каквог покретног дућана. Тај шарени товар вуче мала, олињала, јехтичава мазга или магаре, а позади кола гура сампродавац ове разноврсне робе. Прљав је, али врло лепо очешљан. То је једини део тоалете, на који он поклања своју пажњу. Застајкујући пред сваким балконом, он пушта из свога грла један чудан крик, којим надвиче за тренут сву уличну вреву. Магарац му у том често прави друштво. Тај његов узвик чује и разуме једино домаћица на трећем или четвртом спрату, која има ма какву потребу за пазар. Она се убрзо појави на балкону. Не силази на улицу. Одједанпут пушта на канапу корпу с балкона, и одозго поручује шта да јој се у корпу стави. Неумивени дечак на товару одабира робу за своју муштерију. Јехтичаво марвинче за то време док траје погодба и пазар, једе с калдрме коре од поморанџе и трулу салату. Наполитанац бездушно туче марву; магарац и мазга за века свога више поједу батина, него чкаља и траве. Пазар је свршен; товар треба даље кренути. По ваздуху витла батина и пада на магарчева леђа, што живинче врло равнодушно подноси, као да се ти ударци не тичу његове коже. Чим се кљусе кренуло, продавац наставља своју вику, зачињавајући је познатом песмом:

Sempre allegro
Mai passion.
Crepa la mula,
Reste el padron!

што би у српском преводу било:

Никад тужан,
Вес'о вазда —
Крепа л' мазга,
Жив је газда...

Дошао си до угла улице. Ту те сусреће и пиљи

у твоје очи мењач, чија је радња један овећи сандук, за који си ти могао мислити да је за то ту на углу, да се у њега баца ђубре. У корак те прати какав сумњиви господин или ђаволски прљава старица, која те мами у оближњу улицу, у намери да те упозна са којом напуљском проблематичном лепотицом. Њен је речник којим ти препоручује познанство, врло китњаст, готово поетски. Ако се превариш те пођеш за њом, грдно ћеш се разочарати. — Десеторицу си одбио, једанаестог или двадесетог нећеш. Мораш му обратити пажњу. Пресећи ће ти пут, или ће ти назгазити на ногу, и оставиће те безобзирце тек онда, ако умеш напуљским нагласком да му довикнеш vadi via, што значи „хватај пут". Док прођеш кроз улицу Кјају и Рома и изиђеш из њих, вратићеш се кући са главобољом од силне вике и узнемиравања. Успут су ти понудили кола, корале, обојене врапце, камеје, шкољке, чешљеве, палидрвца, дописнице, срећке, крстове, познанство, поморанце, статуе, књиге, лимонаду и шта све не. Сваки од понуђача своје робе врти језиком као да је непосредни потомак Цицеронов. Он не може да говори, а да не напрегне све своје гласне жице и да не гестикулира, ма била реч и о најбезначајнијем предмету, ма се тицало једног петпарца. Говорнички таленат је код сваког развијен. Он је нека етничка одлика. Рад није његова одлика; али ако не уме да ради, уме своју робу да хвали, уме да говори. Сваки је Наполитанац рођен беседник. То је Наполитанцима остало од старих Римљана, који су беседништво веома ценили. Но пошто се тај говор често, готово посведневно понавља, постаје досадан и несносан. И једино те спасава чаробна реч:

„Vadi via".

Живот на улици

Све на шта наиђеш, живо или мртво, ствари као и људи — све има душу и све се нуди погледу

или на продају, и све се меша и ковитла у једној бујици којој смисла не можеш ухватити. Тај шумни живот тече од јутра до ноћи и од ноћи до зоре, без престанка. А над свиме бди стари Везув, чија се чељуст непрестано дими, а дим му се губи и ишчезава у лазуру.

Напуљ је вртоглавица, Напуљ је вашар — шета се и пева по цео дан, пева и виче, игра и скаче, слика и заљубљује. Све се то дешава на улици и све иде весело, уз пратњу гласног смеха и крупних речи. Сваки ради што му прасне у главу. И све је живо — и људи и ствари, море и Везув, предграђа и ваздух, укратко све.

У Напољу је све напољу: људи и жене, продавци и њихова роба, мачке и кокоши, глумци и трговци, деца и пси, просто све. Нарочито кад је дан леп, све измили на улицу. Тамо се бријују, онде жена пегла панталоне своме мужу, који се у суседној траторији карта и сваћа; на другој страни, на прагу свог дома седи остарија жена и искрзаним чешљем чешља свог сина, и ту дочекује гошћу из суседне улице која јој је дошла у посету, она друга, мало даље, бишти своју ћерчицу, или шиша сина захрђалим маказама, поклопивши му читаву главу малом, округлом чинијом, а између њих, преко улице, лети унакрсна ватра од живе препирке у којој и мимопролазећи покаткад учествују. На улици се тргује и политизира, коцка и пијанчи, весели и сваћа, удвара и заљубљује, пева и туче. Чак се на улици и спава. Још нешто: Наполитанац је срастао за своје родно место; он не може да га остави. Он себе не може да замисли срећним на другом ком месту света. Е. Кастелар прави врло згодно поређење. Бисер није толико спојен за шкољку, каже он, дух није толико спојен за организам, уметничка идеја није толико везана за форму, колико је Наполитанац везан за свој ваздух и своју варош. Он од ње никуда не иде; ако мора да иде, тешко се прашта од ње, и то на кратко време. Њему је неопходно

оно сунце, онај ваздух, неопходан му је онај осмех неба и музика мора, и дим и лава Везува...

Прошлост Напуља

И овај дивни крај природе искићен вечним зеленилом, поклопљен плавим небом, купан топлим сунцем, ишаран необичним градинама и палатама, а запљускиван морем и везувским пепелом има своју мрачну и суморну прошлост. Како је чудна историја Напуља! Ко се у прошлости није њему на грбину пењао, ко га није пљачкао и пустошио! Грци, Римљани, Готи, Арабљани, Сарацени, Нормани, Мађари, Французи, Шпањолци. Чак су и Аустријанци њим владали. Но они су били у сваком погледу последњи, и као управљачи и као људи. Кад се Италија пробудила и истерала Аустријанце из своје отаџбине, и Напуљ се придружио јединству. Ова дугачка и чудна историја тешко да се може укратко описати.

Историја Напуља је врло стара и архајско додирује доба.

То је било у незапамћена времена. Сирена Партенопа живела је весело и задовољно са својим другарицама и киркама на острову Капри. Једнога дана наиђе један путник у кога се она загледа. То је био Одисеј који се враћао са Тројанске Војне. Сирена га је мамила својим умилним гласом и изјављивала му своју страсну љубав. Но Одисеј, знајући, као какав савремени Дон Жуан, да је женска љубав лаж, није се дао намамити. У очајању заљубљена сирена скочи са највише стене у море, разлупа се о литице и удави. Лешину њену понесу собом морски таласи и избаце је далеко, на супротној обали. Калцидонци, намерници са далеких грчких страна, угледају једнога јутра крај обале у мору лешину Партенопе и свечано је укопају. И тако то место доби њено име. Свуда око њенога гроба налажаху се митолошка створења, божанства и полу-

божанства. Халка и Еубеа биле се љубоморне на мртву Партенопу, као и на место где њено тело у гробу почива. Оне с тога разоре Партенопу. Но, доцније, нови путници из Грчке понова је подигну и прозову је Нова Варош. Лепота предела, неба и климе привлачила је људе, као што их и сада привлачи, и тако се временом образује грчка колонија у којој се владало и управљало по солонским и питагорејским прописима. Гроб Партенопин имао је у близини многе митолошке суседе и стално је собом привлачио путнике и намернике. У непосредној близини налазио се пут за доњи свет; код саме Куме, која постоји још из етрурског доба, Еол је извијао своје чудне мелодије; велики и мали богови лутали су по овим пределима, као данас што многобројни странци лутају. После грчких и римских богова и полубогова, амо су долазили римски владари да се одмарају и да уживају. Њима су правили друштво сви велики песници и чувене хетере старог века. Тарквиније, Агрипина, Каракала, Нерон, Калигула дизали су овде ваздушне мостове, палате опточене златом, циркове, и бушили стене правећи пећине и у њима купатила. Ту су се наслађивали лепотама природе и оргијама Хорације и Салуст, Јувенал и Сенека, и многи други стари римски писци. И данас се, на ивици голих стена и по виноградима што се по висовима разастиру, виде остатци огромних грађевина од којих је остао незнатан траг у рушевинама.

За време сеобе народа Напуљ је био јако привлачно место за пирате и морске пљачкаше. Византинци и Готи, Лонгобарди и Франци, чак и Сарацени наилазили су на Напуљ, пљачкали га и палили. Разбојнички и отмичарски походи наизменично су се мењали. Већ у XI Веку Напуљ је почео да губи грчки карактер. У тринаестом столећу закраљи се Карло Анжујски. Кроз цели тринаести и четрнаести век Напуљ је био крваво разбојиште владара који су се о њега отимали. Најпре су га заузели Французи; а од ових отму га Шпањолци.

У XVIII веку догодило се једно чудо: аустриски ђенерал Даун имађаше више среће него памети, задоби Напуљ и поста његов вицекраљ. Зна се, а и историске хронике сачувале су спомен о овом пљачкању. Земља и народ пропиштали су под његовом управом. Аустриски намесници у крађи и пљачкању далеко су надмашили француске и шпанске намеснике. Како се народ бездушно пљачкао, може у неколико да послужи овај пример. Крајем маја 1735 године крунисао се у Палерму млади краљ Карло Бурбонски. Народ је био дужан да купи круну за свога краља и да му је дарује. Круна је коштала један милион и четири стотине и четрдесет хиљада дуката, по тадашњој вредности новца. У својој сопственој земљи, која је по природним лепотама могла представљати рај земаљски, Талијани су били робље, а странци су их не само немилосрдно харали и благо им харчили, него и бездушно упропашћавали. И то срамно робовање провлачило се из века у век. За све време туђинске управе крало се на све стране. Деспотска туђинска песница ударала је сиротни и исцеђени народ по сред темена, и он није могао дићи главу. Напуљ је вековима дремао, а освајачи су га из године у годину пљачкали, исисавајући му животну снагу и сокове. Велико је чудо што је ипак остало у њему доста богатства. Но што ни један освајач није могао собом понети — то су били дивна, вазда ведра и весела природа и душа Наполитанаца, светло небо, весело и насмејано, шумно море и димљиви Везув... Али када је кроз Ломбардију и цео Пијемонат пролетела крилата и мађиска реч великога Гарибалдија, народ се из дремежи пробудио и планине су одјекивале, да се небо проламало: Италија је једна! Ова крилата реч прелетала је од севера југу као олуја, одушевила је све крајеве, захватила све друштвене слојеве, све узрасте, пробудила један успавани народ, па је побунила и Партенопин град. Великом апостолу слободе и народног уједињења Наполитанци су из благодарности подигли диван споменик. Око Гарибалдијева споменика непрестано

се разлеже весела песма слободнога народа. Путник који застане пред статуом великога поборника слободе да је посматра, и нехотице се маша руком и скида шешир, као и многи Наполитанац кога поред статуе нанесе пут. Стотинама година харан к пљачкан, мучен и притешњиван, остао је овај народ, као и издашна и богата и лепа природа, неисцрпан. Насиље деспота није могло скршити дух и расположење, весео поглед на живот, жив темпераменат и вољу за песмом. Народ је силним пљачкањима страних отмичара осиромашио, али не духом и срцем, не вољом и расположењем. Што су владари странци и туђинци вековима пљачкали и узимали, то данас странци путници целога света накнађују, враћају и исплаћују, са не малим интересом. Некада их је било десетина, који су хиљаде односили, а сада их има на хиљаде, који стотине и хиљаде остављају. Јер, где се човек окрене, где се макне, наилази на странце.

И они тај дуг враћају.

Радње и продавци

Напуљ је само преко лета талијански град; у друго доба године он је међународан. Живот у хотелима је читав калејдоскоп; гости се непрестано мењају, као слике у каквој панорами. Највише их има Американаца, Енглеза, Руса и Немаца. Већим делом досадни и надувени, али врло имућни људи. Они највише падају у очи, они и антикварнице. Али ни једни ни други нису интересантни. Странци су досадни, празни, антикварнице исто тако. Имају свега на продају, само немају антикитете, оне предмете због којих и постоје. Антички предмети налазе се већином у приватном поседу, или по музејима. Пре ћеш у антикварници добити порцију макарона или свилену краватну, него какву старинску ствар, ма добре паре дао. У Италији, а нарочито у Напуљу, постоје читаве фабрике за производњу античких предмета. И та је индустрија подражавања развијена до савр-

шенства. Због те вештине подражавања има у Италији врло много лажних уметничких предмета, па чак и лажног новца. Нема ствари коју Наполитанац не би умео да подражава. Ја сам од једнога продавца тих старина купио притискач. На њему је био изрезан лик Неронов. Ценио га је двадесет динара, али га је дао за један динар. Купио сам га само зато што ме је његов продавац уверио: да је сама ствар стара најмање три хиљаде година. Једина старина у неким од тих антикварница јесте каква продавачица.

Напуљско небо, вазда чисто и ведро као дечја душа, извлачи свет из обиталишта на улицу и сви се послови напољу обављају. Ако се појаве облаци, брзо се растуре и изгубе за далеким хоризонтом. Велики део занатских послова изводи се на улици: ковачи, резачи, стругари, обућари, чешљари, кројачи — све то ради своје послове пред кућом и пред дућаном, певајући и посматрајући ову бујну реку живота што поред њега протиче. Ко не може да је на улици, он је на балкону. Одаје су за спавање и за склониште од непогоде, али никако да се у њима цео дан пробави. Само тешки болесници не излазе из одаје, здрав човек је највише напољу. На улици се не само ради, него и пева и игра и музицира. Овде су певачи, тамо свирачи. Најчешћи инструменат су мандолина и тамбурина; али има и верглова, сантуре, клавира уличних, са необично звонким тоновима. Ту је и улично позориште, слично нашем „Куку Тодоре“. Жонглери, ескамотери, мађионичари, играчи на конопцу и жици, или на усправљеној мотци — све се то врзма по улицама и приказује за мале паре своју велику уметност, а све то привлачи децу и жене, странце и гомиле радозналих беспосличара. Радници се гласно препиру и критикују игру, жене се свађају, деца се гурају кроз гомилу да би испала напред; сви говоре уједанпут, и нико не говори полако и без геста. Свака крава или коза, што у тај мах улицом прође, има по неколико звонцади о врату; а усред ове најживље галаме продавци новина деру

се као да им неко усијаним кљештима извлачи нокте из прстију. За време док посматраш вештака који се на затегнутој жици преврће, држи руке у џеповима. Држиш ли их напољу, то ће се извесно туђа рука у твој џеп завући. У тренутку кад она буде водила истрагу или инспекцију по твојим џеповима, друга рука ће ти турати под нос кутију викса, нудећи ти да је купиш.

— Господине, добацује ти он, маст ова тако је добра, да би се њоме као маслом могао лебац мазати.

— Не треба ми!

— Ово морате купити; то је најбоља маст на свету.

Ти одбијаш. Узалуд. Мораш побећи, иначе тешко да ће те оставити на миру.

Велики део сиротиње и спава на улици. Ова напуљска гола госпоштина, која небо сматра за покривач, а калдрму уличну за простирку, живи од просјачења и екскурзија што их врши по џеповима странаца који су дошли да посматрају Везув и да уживају у природи и њеним лепотама.

ГЛАВА ДРУГА

Наполитанац. — Мишљење о Наполитанцу. — Одлике Наполитанца. — Лазарони. — Један познавалац. — Зборна места сиротиње. — Друштвени полип. — Артерије Напуља. — Вече. — Наполитански калуђери и светитељи. — Један небесни анархист. — Калуђер злочинац. — Још о калуђерима. — Позилипска пећина. — Чаробан град. — Деца улице. — Песма глади. — Просјачија. — Позориште. — Галерија. — Пред каваном. — Напуљска позоришта.

Наполитанац

Сваки је Наполитанац интересантан тип. Он ништа и ни о чему не говори спокојно и равнодушно. Њега запали најмања реч, и за сваку ствар има читаву гомилу израза. Реч је мало, потече читава бујица осећања. Услед тога у њиховом говору има много усклика, много метафора. Наполитанац је непрестано под упливом своје живе природе, под упливом страсти — и ове две владају њим. Наполитанац не може, он мрзи да каже просто: Не! Он направи нарочити израз на лицу: мало се искези, дигне или скупи обрве, мане руком лево и десно, и онда узастопце изговори четири одрицања. Ја још нисам видео хладнокрвног Наполитанца, нити има ствари према којој је он равнодушан. Треба пред вече отићи на рибљу пијацу или на касапницу. Никаква драмска сцена у позоришту није толико забавна и није испуњена гестовима, афектима, као пазар између купца и трговца. То је нарочити манир Наполитанца, да се при продаји робе дере и да гестикулира. Не сматра да је учинио добар пазар, ако се с купцем бар два или три пута не завади. У своме бележнику сачувао сам ову записку: Последњег дана месеца јануара хтео сам видети Неронова купатила у Баји. Чим сиђем с воза у Поцуоли, на мене налети читав рој деце: један ми брише обућу рукавом свога капута, други ми четка одело, а трећи ми додаје чешаљ да доведем косу у ред, ма да види да сам готово очелавио. Сваки је добио по марјаш, али су се ипак сви свађали и издирали један на другог. Хтео сам бити сам.

С тога се кренем пешке. Ишао сам обалом мора. Посматрао сам неколико рибарских барки које се приближују једна другој, а на обали једно десетак људи извлаче мрежу. Интересантна лица ових простих људи. Сетио сам се Лотијеве приче „Исландски рибари". Грубе, али пријатне, чак би рекао симпатичне физиономије. Наивна лица њихова и простодушан израз буде симпатију. Радо их човек гледа, ма да су у самим тањама. На лицу свакога чита се како се бори са морем и савлађује његове вале и ветрове. Ни најстрашнија вашарска дрека не може да се пореди са дреком каквом су ови рибари вадили свој лов из мора и делили. Сви су говорили и сваки је другога надвикивао, сви су у једанпут доказивали. Онај који је рибу мерио и делио, највише је викао. Са задовољством сам посматрао ову свађу, и рачунао сам посигурно да ће се завршити ужасном тучом. Више од по сата трајала је њихова кавга, и завршила се тиме што су сви заједно отишли у прву суседну траторију да рибу претворе у вино, а њиме себе залију.

Мишљење о Наполитанцу

Мишљења о Наполитанцу нису јако различна. Странац за њега нема баш довољно лепих речи, али, крај свега, Наполитанац је у суштини такав да га, поред свију мана и недостатака, не можеш мрзети. Наравно, најгоре мишљење имају они путници који за петнаест дана хоће и мисле да могу проучити не само Напуљ, него целу Италију. Ови долазе у додир само и искључиво са оним Наполитанцима који њихове новчанике на безброј допуштених и недопуштених начина олакшавају — и за то немају о њима добро мишљење. За њих је Наполитанац неучтив, груб, досадан, неискрен, варалица, пљачкаш, што год хоћеш. Но, ваља знати да ти путници и посматрачи, који се по дужности и према утрошку диве природним лепотама, и упознаду свет

и њихове карактерне особине за десетак дана, имају за све време свога путовања додира и везе искључиво са просјацима, гостионичарима, праљама, послужитељима, хотелијерима, кочијашима, собарицама, носачима; а сви ови укупно и сваки посебице имају једну једину мисао кад с тобом у додир дођу: да те што више очерупају. Истина, и онај који се дуже времена бави у Напољу и са више пажње и студије посматра Наполитанца, долази готово до истих закључака; али у исто време налази и пуно оправдања и извињења. Ваља на првом месту истаћи околност да су сви људи производ своје околине, производ природе и многих комбинованих утицаја. Наполитанцу је природа понудила вазда плаво небо, топло сунце; дала му је доста светлости, доста сунца, много боје и лепоте форми; дала му је необичну панораму природе, бујну вегетацију и све се то под утицајем сунца и светлости непрестано мења; те наравно све се то огледа на њему и његовом карактеру. Наполитанац не би могао годинама да капа над једном ствари, као какав Немац из Брауншвајга; он бежи с предмета на предмет, скаче и ногама и очима, и тражи нове надражаје. Он има много више живота и осећа импулсивније живот и његове емоције, него човек са севера. На југу је свега више скупљено уједно: боје и светлости, форме и садржине, прошлости и садашњице, сунца и ваздуха, неба и топлоте, те отуда и више живота, више кретања, више промене. Народи севера личе на своју природу — они су суморни, мрачни, честити, мистични, постојани, достојанствени, стални — то је дејство неба и поднебља. Под дејством сличних сила природних Наполитанац је веселе природе, живе нарави, ведар, окретан, превртљив, непостојан, каприциозан, одушевљен, варалица. У очима свакога Наполитанца огледа се један крајичак неба, а у грудима свакога почива мали Везув, који с времена на време избацује огањ и дим. Треба само дубље завирити у очи Наполитанцу: из сваких вири по један зрачак сунца,

и назире се шиљак оштрога ножа. Наполитанац је потпуно производ своје околине: у њему је нехармонично смештено све што око њега у природи постоји: море и Везув, варошка нечистота и вечно зеленило, свеж ваздух и топао зрак. У природи око њега пуно је бујности, пуно живота, па и у њему све живи, све ври и пева. Не само он. Такав му је и живот; таква му је и мисао, таква му је и музика и остале уметности. У природи има много боје и светлости, много разноликости у облицима и нијансама, зенице се више шире и отварају, и далеки предмети дођу ближе. Човек више вреди и јасније види, више осећа и брже се преображава. Предели трепере у зраку и светлости, и као што се њихова боја мења, тако се и расположење и дух Наполитанаца акомодирају и аклиматишу тим непрестаним променама у природи.

Поредио сам боју мора код Дрондхема и Ставанџера у Норвешкој са морем Напуљскога Залива — разлика је огромна. Нема поређења, нема никакве сличности. Тамо је море сиво, једноставно, суро, поклопљено исто тако сивим и ниско палим небом; хоризонат се губи у некој магличастој тами, и осећа се све као обавијено неким огромним огртачем. Недостаје ведрине, чистоте, топлоте мору и пределима на обали. Небо и море, предели и људи сури, сиви, озбиљни, суморни, као да лежи нека велика мистична туга над свима. Тако изгледа северно море у јуну и јулу, кад владају тако зване беле ноћи. На југу је небо необично плаво и чини се да је врло високо над морем и земљом. Таласи су час сребрни и расипају се по мору као јата галебова, час дубоко зелени или плави и модри, па за тим рујни, преливају се у безброј боја, и по добу дана и преламању сунчевих зракова добијају свакога сата другу нијансу. Предмети се изразитије и оштрије оцртавају; небо је више над нама, не поклапа нас, него се открива и шири над нама, отвара бескрајну дубину своју и поглед у даљину. Низови кућа, чији кровови и балкони вире из дубоког и јасног зеле-

нила, низ брегова, стакласта и сура лава, баште и виногради, руине и обала преливају се разноврсношћу боја и рељефно одскачу разноврсношћу облика. Форме остају исте, али се боје мењају, преливају, уступајући место једна другој. Све то чини да природа изгледа не само необично лепа, него и бескрајна. А с овим је у складу и све остало што прати живот и његове облике. Друга природа, други ваздух, па и појмови о животу и морал и све што је са њима у вези, другаче. Људи су према земљи, према свом крају невероватно одани — колико сунце и природа зраче од себе топлоте за људе, толико топлоте дају од себе људи за свој крај. Нема хладне, нема неодређене ни равнодушне ствари — све је ватрено и топло, све јасно и одређено, страсно и свесрдно. Bella Napoli за Наполитанца је толико колико и свет. Ту почиње и ту се завршује његово географско знање и његови појмови о свету. Енглези, Руси, Американци и други народи ту су, по њиховом схватању, колико је потребно да дођу и виде bella Napoli, да истресу своје новчанике и да се врате натраг, а да упуте друге са пунијим џеповима.

Као што човек природу гледа раширеним зеницама, тако ваља и људе посматрати отвореним очима. На тај начин ублажава се онај оштар суд што га странац ствара о Наполитанцу. А да у хотелу више платите него што је прописано; да дате већу напојницу него што послужитељ заслужује; да су лазарони досадни и неучтиви, да су улични продавци неиздржљиви, да вам, преварivши вас, утрапе чешаљ од целулоида у место од корњачине коре; да ти просјаци загорчају шетњу, а мушице ручак, то се све по себи разуме и томе се не треба чудити, као што од свих тих лица не треба друго шта ни очекивати, него оно што обично бива. Онај ко уме да чита људе и ствари, ко уме да се одређује и прилагођава, да се разабира у навикама и начину опхођења, тај може све то да избегне и све по много јефтинију цену и мање једа да набави, ма био обманут, па чак и покраден.

Одлике Наполитанца

Једна нарочита одлика Наполитанца је да воли уживање, воли нерад, боље рећи левентовање. Слатко му је да седи у траторији, или на обали мора, на песку или стени, да гледа у чисту и зрачну даљину, да се сунча или да спава на клупи у парку, укратко да се проваћа. Томе га навикава у првом реду сама природа, која је необично лепа и привлачна, и која му за мало новца нуди доста хлеба. Прођите по подне или с вечери кроз улицу Римску, свратите у Галерију, или у коју било обалску ресторацију, слика је увек иста: многи људи, иначе лепо одевени, по читаве сате шетају, или седе за столовима и посматрају беспослене шетаче. Насигурно могао би се човек кладити, бар две трећине оних што попију једну каву, а четири или пет сати преседе на једном месту у кавани, немају у џепу више од оног гроша којим ће каву платити; а за оне који се шетају, могао би се човек заклети да немају ни оног гроша за каву. Иначе не би шетали. Шетање по улицама, седење по кавanама, излежавање и сунчање лазарона по клупама и на обали, траје док не отпочне шетња отменог света. У пет сати појављује се велика госпоштина. Њена раскош задивљује гледаоца, али неминовно доводи и на мисао о страшној сиротињи напуљској. Често ме је заустављало да се замислим о животу ове сиротиње. Питао сам: откуда толико сиротиње у томе богатом граду? Варош тако лепа, величанствена околина исто тако, а куда макнеш у варош или ван вароши, у околину, наићи ћеш неминовно на просјака, боље рећи, он ће на тебе наићи. Ни у једној европској вароши, а много сам их прошао, нема толико оскудице и беде, толико голих и гладних. Са неколико солди може се добити читав километар макарона — а хиљадама их је који ни тих неколико солди немају. Кампанија је једним делом мочарна, а другим стеновита; али ипак на њој има доста земљишта за обделавање. И најсиромашнији Наполитанац могао би имати леп,

обилан обед, кад би се хтео постарати да га заради. У томе лежи корен зла и суштина његове беде. За Наполитанца је много пријатније и слађе седети на обали мора и гледати једрилице и морске птице на пучини, много је пријатније сунчати се лежећи полеђушке у густој трави, и посматрати како небом блуде и лутају облаци, него туцати камен, чупати корење, носити терете. Много је лакше истрчати пред изненађенога и збуњенога странца и стати преда њ са пруженом руком, него поред мехова и ватре ковати кључеве и ватраље. Молити за милостињу он не сматра ни као грех, ни као понижење, пруженом руком очекивати дар милостиње непознатога, мање је понижење него тесати камен у мајдану или окопавати земљу у винограду. У Напуљу има врло много разносача листова, продаваца новина, носача, послужитеља, факина, продаваца зелени, слика, чешљева, камеја, палидрваца; али ваља знати, то не могу да буду сви, а има два пута и четири пута више оних који би хтели то да постану. И то су они који очекују и у том очекивању гладују. Број њихов је врло велики, не иде до сто хиљада, али прескаче половину тога броја. Шта ће друго да ради тај који не може да ради, јер се није навикао, није се васпитао на то да ради, него да вреба странце, да буди њихово милосрђе и да тако одржава своју кожу. Ако когод међу овима дође, случајно, до које цркавице, он или је одмах поједе и попије, или се ода на трговину: неколико украдених камеја, неколико украдених или купљених кутија са палидрвцима, неколико јевтиних дописница, бесплатних реклама или чешљева, и ето га — лазарон који је ономад просио, данас стаје пред вас као нов трговац, носећи сав свој дућан у руци, а увече у џепу од капута, т. ј. ако је џеп цео. И то траје док све то не прокоцка. Или је, при деоби рибара, дограбио неколико риба. Носи их кроз улице нудећи их свакоме као најбољу робу на овом свету. Што се више дере, мисли, тим је све убедљивији. Хвали и лаже без граница; при том му

лице добија израз искрености. Када добије за рибу два три солда, он их одмах преда жени што на првом углу улице продаје макароне, које су његова боља храна, па се одмах врати на обалу, да се сунча и излежава, јер је за данас сит, а то је доста... а сутра? Ех, ко ће да се стара за сутра, кад и сама молитва вели за хлеб насушни да нам га Господ дâ данас, а не данас и сутра.

Хајдемо даље у посматрању. Поред саме обале на кеју, на камену седе два дечка, играју „мора". То је једна игра картама. У ствари деца се коцкају. Не сме ти ни у главу доћи помисао да запиташ децу или кога пролазника: Зашто ови дечаци не раде какав посао, него залудниче и право рећи деморалишу се? — Био би исмејан. Ко је још таква питања у Напуљу стављао! Одмах уз њих су две корпице: у једној крушке и поморанџе, у другој неколико кутија палидрваца. Око њих је гомила деце; посматрају њихову игру. Дрека је при том ужасна, као да је пожар у близини. Одједном играчи скоче и дохвате се за гушу. Начини се гужва, видиш их обојицу ваљају се по прашини; гризу се и штипају. Кад су се дигли, наставља се туча, очи сјаје као жеравица, а шамари и ударци лете наизменично. Не зна се ко кога више удара. И сад мислиш ствар је окончана, играчи су уз псовку оставили место и отишли сваки на своју страну. Преварио си се. Док си се ти приближио да сагледаш крај, ствар је легла, и играчи су понова наставили своју игру, као да пре тога међу њима није ништа било. Картање се наставља и вика, док не дође до поновне туче.

Опште је мишљење, и оно је оправдано, да Наполитанац не мари да ради. Ма колико да је оскудан, он хоће не да живи, него да ужива. Једе, не да би се одржао у животу, него да би могао уживати. Оскудица му у томе много не смета. У овој чињеници налази се унеколико кључ решења једне појаве: тим се даје објаснити зашто су радиност и занатство у јужној Италији далеко заостали од радиности у северној Италији. Велика радиност и про-

изводња помакли су се северу, ма да су у овим крајевима природни услови за производњу погоднији. Безброј околности одвраћају човека од рада, и позивају га на уживање: обала и море, цветна алеја и зелена градина, чиста прозрачна даљина окупана сунцем топлим, романтична колеба на брежној падини у цвећу и зеленилу, руине огромнога дворца по чијим развалинама гуштери шетају, бела господска палата каквога трулога богаташа, гондола са једрилима што се љуља на ситним таласима; тамо младић страсним погледом посматра своју сусетку и сетним гласом пева познату наполитанску баркаролу; дивна очешљана женска глава осмејкује се на њега са балкона и с њених усана слећу шапатом речи чежње и пожуде — све је пуно боје, пуно светлости, пуно живота, страсти и заноса, и изгледа да све има душу... И сад, дођи ти из белог света да протестујеш што свет у Напуљу не мари много да ради, него воли да ужива и да левентује, да се проваћа и весели...

Лазарони

Има једна пословица у Напуљу, која се често помиње: сваки трећи је човек или калуђер или лазарон или лопов, а сва тројица по свима својим одликама стоје врло блиско један другоме. Ко не може и неће да ради, тај или проси или краде. У другом свету крађом се баве лопови од заната; у Напуљу краде готово сваки. У наполитанском смислу сваки је човек више или мање лазарон. Ради ко мора, и то ради зато да би могао двојином више уживати. Ко има више средстава за живот, мање ради, а више ужива. Док се лазарони излежавају на обали и по клупама у парковима, дотле њихова женска родбина по угловима продаје мандарине и крушке, остриге и друго, или проси. Вредно је поменути да лазарони чине читаву друштвену класу у Напуљу, и они се међу собом често ороћавају, нарочито ако мати девојачка има колибу, где се може преноћити. Иначе остају

нежење, и нове грађевине које се тек подижу, служе им за становање, т. ј. за ноћиште. Странци су њихов Елдорадо. Напуљ привлачи не само уметнике и песнике; синови северних шума, деца степе руске и америчких прерија, богаташи шумних и многољудних европских и америчких градова журе овоме крају. Из дана у дан јављају се нови путници. Сви они имају доста новаца у џепу; дошли су, пошто немају шта да раде, да утуцају и време и новац и да се науживају божје лепоте. Сва ова раштркана војска посетилаца ових лепих места, сусреће се са војском ових напуљских сумњивих и мрачних индивидуа. Близу је памети да при том сусрету и познанству лазарона и странца, лазарон није у губитку. И као трговац, и као просјак, обмануће те: продаће ти чешаљ за петнаест лира, а четврт сата касније такав исти продаће за педесет пара, и при том ће ипак зарадити педесет од сто. Али ипак има нечега пријатног у тој обмани: обманут си на леп, управо на најљубазнији начин, са пуно лепих речи и смеха, са ретком услужношћу и топлином. Мене је три четврти сата гонио један продавац камеја, и кад сам га одбио, у руци су ми искрсли чешљеви од корњачине коре. Ако је корњача од целулоида, онда су и ови чешљеви од корњачине коре. Али је на крају ипак успео да ме превари за једну лиру.

Овај свет пропалица и бедника има и своје наличје, нарочито кад се узме у целости, као социална јединица. Лазарони могу у политичком смислу у Напуљу по кад и кад да буду велика сила, и да играју велику улогу. Талијанска влада у тим моментима води о њима и њиховим намерама озбиљну бригу. У политички мутним временима, у државним и политичким кризама, они су нека врста социалнога Везува, који просипа из себе огањ свога беса. Обично бива да су они на страни владе и полиције, и стога су многи улични нереди, омање варошке буне и демонстрације и већи покушаји у прошлости Напуља извођени вазда како је влада желела. Лаза-

рони су били присталице Бурбона, приврженици вицекраљева и краљевских намесника, који су у тешким приликама умели да им добацују богате напојнице.

Из њихове средине потиче она чувена и на далеко позната организација каморе. Мимо осталих јавних партија, камора је најорганизованија тајна партија. Она влада и управља људима и животом у Напуљу; она господари политичким струјама и мишљењем; она и са штампом има интимне везе. Њен је многострук и разгранати посао непознат широј јавности; њене најглавније представнике не може полиција да ухвати, из простог разлога што су њени најважнији чланови и вође често највиши носиоци полициске власти. Када је Гарибалди, у име Пијемонта, ушао победоносно у Напуљ, једино је имао страх од лазарона и каморе, који су били већим делом на страни Бурбона. Романо их је задобио на јединствен начин: Гарибалди с њим у споразуму преда власт у руке вођама каморе и улице; њима повери да се старају о држању мира и реда у вароши. Мир се заиста одржао, али се у исти мах успело да се најопаснији елеменат нереда задобије и уђутка.

И та мрачна лица лазарона, беспосличара и нерадника пиље и навиру из свију улица. Човек се мора дивити откуда их толико и како живе. Но када се мало дубље уђе у њихову историју, када се проучи начин њихова живота и рада, чуђења нестаје. У Напуљу има места са шездесет до седамдесет хиљада ових индивидуа, чија је прошлост тамна, а будућност мрачна. Истина је и то да свака приморска варош збира у себе друштвени талог, и њега, крај сваког места на мору, има у изобиљу и у разноврсним облицима. Што се тиче Напуља, он у томе стоји на првом месту. Бележник, марама, сат, табакера, новчаник, све то може као крилима понесено, да излети из твог џепа. Тринаестогодишњи малишан нашао се поред странца, који гледа у какав излог, завукао је руку у џеп да оданде ма шта придигне. Странац га је ухватио, али га је у

исти мах и пустио, јаукнувши на сав глас. Шта је било? Малиша га је снажно ујео за руку, и после тога дечко се очас изгубио у уличној гомили. Шта више, околина је помогла дечку да умакне. — Мој пријатељ, с којим сам допутовао, хоће да се провоза по мору један сат. Вожња стаје за један сат један динар. Док се он возио по мору, ја сам обалом шетао. Десетак минута раније довикнем му да се врати. Гондолијер је удесио да је стигао четири минута доцније. При плаћању он захте два динара, за вожњу од два сата, тврдећи да се ма и један минут преко сата плаћа као цео сат. Најзад платим за пријатеља два динара, и захтем да њему врати два динара која му је он дао. Гондолијер се није дао ни осолити: он је тих два динара сматрао као напојницу. — Један странац који је дуже времена живео у Напуљу и често се у њему бавио, враћао се једне вечери касно кроз улицу Кјају. Да би скратио пут, он наиђе у једну споредну улицу. Цигара му је светлила у зубима. Два члана вечерњег друштва при светлости сијалице примете бриљантску иглу у крават пролазника. И иза угла искочи један и створи се пред њим, молећи га врло учтиво да му допусти да запали цигару. Том би приликом игла излетила из кравате. Странац знајући благе нарави и навике ових ноћних пушача, извуче из џепа револвер, а држећи у левој цигарету, пружи је наметљивцу. Револверска уста право су у њега гледала.

— Извол'те господине!

Камориста виде у чему је ствар, да овај зна како се ваља управљати, брзо припали цигарету, и значајно га погледа.

— Дакле... ви... ви знате... то значи да смо наши...

— Нисмо наши... али је игла моја, и рад сам да остане онде где је.

Камориста се крто насмеја, и нестаде га у помрчини.

Под балконом нашега стана свакога дана сусретали смо једнога четрнаестгодишњега дечка са

одсеченом левом руком до лакта. Кроз продерани рукав, на самом лакту, назирао се ожиљак, једно мало крваво место, као опекотина. И кад сам му руку изближе загледао, изгледало је да је до лакта одсечена. Уобичајио је да свакога дана, по ручку, дође под наш балкон. Мој пријатељ му је посведневно добацивао по један грош. И овај је редовно долазио и сматрао тај грош као свој редован доходак. Случај је хтео да се једнога дана поред њега нађу још три дечка. Мој пријатељ добаци своме штићенику грош са балкона. Али се услед тога направи читава гужва. Сваки је за се мислио да њему припада тај грош. Одједном нашем рањенику из исцепаног рукава у место исечене искочи цела рука, и њом поче да удара по друговима, дерући се из свег грла.

— Свиње једне... то је мој грош, то је мој грош.

Ми смо више од месец дана држали да му је рука осечена. После овог случаја наравно да је изгубио стипендију. Долазио је неколико пута под прозор, али ми се нисмо појављивали.

Највећи број варалица врзма се по станицама и пристаништу. Важно и достојанствено шета по дугачким ходницима; за њим је носач који држи малу фину кожну ручну торбу. Господин је одевен по последњој моди, пуши најфинију крем де Куба, носи златно оперважен цвикер. Извесно је приметио некога, јер улази у ресторацију прве или друге класе, осврће се лево и десно, као да је и сам од некуд са стране. За столом је опазио путника. Очас позна да ли је странац. У тој процени врло је вешт. Његово знање иде тако далеко да из физиономије и одела чак може и народност да одреди. У том се ретко вара. С елеганцијом, али сасвим случајно, нађе се у његовој непосредној близини и, просто узгред, случајно, пита на француском или енглеском језику: кад полази први воз. Он зна све европске језике, колико му је потребно за његове операције и послове. Нехотице је странац увучен у разговор.

Настаје представљање: сада је амерички банкар, јуче је био руски кнез са Кавказа, а сутра ће бити енглески дипломата или немачки фабрикант. Случајно путује истом пругом којом и његов нови познаник. Не иде далеко, прави излет. До поласка воза има још двадесет минута или пола сата. Он понуди странцу један виски или коњак, чашу кијанти или баварскога пива. Лако разговара. Прича најновије догађаје из политике и друштва. Али је при крају ужурбан и љутит. Шта је? Правда се: учинио је грдну глупост. Очекује капут што га је дао кројачу да га поправи; капут му данас ради једне врло драге посете треба, а кројач не доноси капут. Љутит је и прети кројачу да му неће платити оправку. При плаћању пића умоли странца да му буде гост. Даје пристојну напојницу. Улази у вагон љутит што му капут није донесен. Најзад на три четири минуте пред полазак воза ето кројача. Трчао је. Сав је задуван; с чела му падају грашке зноја. Извињава се: раније није могао. Љутито га коре за непажњу, али се најзад одобровољи.

— Колико има да платим? пита.

— Двадесет и седам лира...

Он вади из џепног бележника педесетицу и предаје је кројачу. Овај се снебива: нема да промени, нити да му врати кусур. Упутио би га мењачу, али воз тек што није пошао. У неприлици он се окреће новом познанику који сцену прати, и пружа му своју педесетицу у шаку.

— Имате ли ви да ми промените?... Али, молим само журно, јер ће воз поћи... Ако немате, а ви задржите педесетицу ради сигурности... послужите ме за моменат са двадесет до тридесет лира. На првој станици ћу променити и онда ћу вам ваш новац одмах повратити.

Ствар је срећно свршена: пре него што се воз кренуо, кројач је добио своју награду и, мимо тога, још три динара бакшиша. Благодарним осмехом испраћа своју отмену муштерију, и кад се воз крене, он дуго стоји на перону и маше шеширом

док се воз не изгуби из вида. Путник се наместио у возу и одмах приступа послу: прво што ће учинити, то је, да своме сапутнику који му је учинио услугу, понуди најновији број „Тајмса“, „Фигара“ или „Берлинског Дневника“. На првој станици искаче да купи најновији број римског ког листа и да промени новце. Непријатност... таман потрчао возу, а он се кренуо. Трчи да уђе у купе, воз измиче, он маше руком... и тек касније сазнаје лаковерни сапутник да му је у џепу остала лажна новчаница од педесет лира, за коју је дао мало час двадесет или тридесет лира. После пола сата отмени господин сачекавши први воз, што вози у Напуљ, враћа се натраг и истоветну или сличну драму отпочиње са другим, и тако тера свој занат, који и њему и дружини са којом ради, доноси доста добре приходе.

Рад ових и оваких дружина разгранат је и организован. Има варалица које се баве уметношћу, књижевношћу, има издавача огласа, агената, лифераната, набављача послуге, завода за склапање бракова, извештајних института, редактора листова, јувелира — то је читава војска варалица и лопова.

Један познавалац

У овој околини међу лазаронима налазе се заступљене све врсте људских порока. Занимала ме је психологија саме установе; занимао ме тај свет чија фантазија мора да је врло жива и делатна, а дрскост легендарна, и чинио сам покушаје да штошта сазнам. С правом и разлогом сам претпостављао да ће вратар хотела у ком сам одсео, умети да ми даде потребна обавештења. И он ми је био на руци. Ваља знати да су хотелски домаћини, портири, врло добро обавештени о свему; они су стално у вези са полицијом, а ступају у послове са најразличитијим типовима друштва. Он је знао више него што сам ја замишљао. Из раније сам био задобио његово по-

верење, и ми смо чешће разговарали о разним догађајима у Напуљу, који су за мене били тајанствени и необјашњиви. Ни на ум ми није могло пасти да између њега и оне прљаве дечурлије која пред хоталом, на тротоару, по цео дан дрежди, има ма какве везе и заједничка рада. Био је то човек омален и здепаст, али окретан као веверица, са очима час нежним и питомим, као у пса јазавичара, а час као у мачке. Упознати се и спријатељити се с њим значило је: бити стављен у могућност да сазнам многе иначе непознате ствари. Он је био у вези с камористама, са кочијашима и лоповима од заната, са подводачицама, па и са калуђерима.

Једном приликом поведем разговор о камористима и лазаронима, о сиротињи и калуђерима. Њему заигра око усана осмех.

— Све је то, господине, варијација једне ствари, рече ми он.

Гледајући у оне окретне очи, дубоко сам поверовао да је и он сам члан оне разгранате дружине која има своје уређење, свој разгранат и сређен посао, која има своје особље од самога управника напуљске полиције, па до онога дечка што испред хотела и по тротоарима збира пикавце од цигарета. Чудном маниром увео ме је исти човек у разговор, и веома ме је заинтересовао, што је утврдило моје уверење да је по својој прилици он из исте дружине, или је врло близак њој. Изнео ми је у неколико речи њихову богату поезију и језик, начин рада и споразумевања. Али је врло вешто после свега скренуо разговор на напуљску сиротињу.

Жеља ми је била још да прођем кроз најсиротнији крај Напуља, да га познам.

— То је врло тешко, рече ми он.

— Зашто?

— Требало би да пређете цео Напуљ.

— Како то?

Вратар доста важно диже главу.

— Господине, био сам четири године у Лондону, Париз познајем као свој џеп, а тако исто и

Хамбург, Берлин и Петроград. Свака од ових вароши има свој нарочити крај у коме обитава крајња сиротиња. Тај кварт сиротињски или је у центру, или негде на периферији. Напуљ је једина варош у Европи која нема сиротињског краја, а има највише сиротиње.

— Па које је сиротињски кварт?

— Цео Напуљ је сиротињски крај. Он је свуда: у центруму, око Сан Карловог позоришта, на Дантеовом тргу, око Спирито Санто, у Стради Фонтани или Галерији иза Виа Рома, и испред Виа Националe... свугде. Сиротињски се крај пружа на запад, према обали, ка Санта Лучији, према аквариуму и Позилипу; исто тако он је и на источној страни... Највише сиротиње има у центру, у оним кривим, уским и прљавим улицама што воде ка Сан Мартинију и на Капо ди Монте. Сиротиња је у Напуљу као Бог Господ у свету, како каже Библија: свуда и на сваком месту. На корзу, у парку, у улици Рома и Кјаја, пред аквариумом и пред сваким хотелом, пред сваком кућом и у свакој кући. Наполитанска сиротиња већим делом нема свога одређеног стана. Она живи као буба мара: где је затекне ноћ, ту јој је и стан, ту и заноћи. Колико дана у години, толико и станова. У Напуљу човеку није потребно да пробави дуже од двадесет и четири часа, па да види, а видеће је где стане, где макне, ту раштркану сиротињу, која плива у пороку и беди, која се гуши са прљавштином и глађу. Растурена је свуда по улицама, као што су растурене коре од поморанџе. Сваки ко дође у Напуљ, хтео не хтео, одмах се упознаје са том најмрачнијом страном вароши, јер то прво највише пада у очи и хвата за џеп. Та се беда странцу сама намеће и изискује да је, бар колико било, за тренутак ублажи, јер је спасти не може.

И онда још једна доста значајна појава за Напуљ: у Лондону, Берлину или Паризу та беда је произашла услед оскудице у раду. Хиљаде сиротана не могу да нађу рада. Када би имале рада, оне

би се осећале срећне и радиле би као кртице, од зоре до вечери, без одмора. Овде беда има други извор: овде свет није навикао да ради, не мари и неће и не може да ради. Наполитанац хоће да живи, да ужива, да има хлеба без муке, без рада. Рим има свој гхето, у коме живе Јевреји и највећа сиротиња. Рим има свој врх и своје дно, врх су Ватикан и Квиринал, а дно је гхето. Ту је све груписано и тако распоређено. Тако је и са осталим великим европским градовима; сви они имају своја средишта богаштине и крајње оскудице. Напуљ нема тога. Али он има сиротиње више него и Рим и Лондон и Петроград. Као што се улицама котрљају отпатци и ђубре; као што из ваздуха пада везувски пепео, а из калдрме излазе блато и прашина, тако из свију углова и улица Напуља извире сиротиња, која се рађа, живи и умире у глади и нечистоти.

Ни један универзитетски професор не би био у стању да ми изразитије представи слику напуљске беде. Ипак сам на крају зажелео да видим ма једну од тих јазбина, у којима се невоља и глад отимљу о превласт, и замолио сам га да ме упути камо треба.

Али ме је вратар одвраћао.

— Немојте ићи у те рупе.

— Зашто? Мора да је забавно?

— Забавно није, али опасно јесте. Може вам се десити каква непријатност.

— Шта ми се може десити?

— Да вас опљачкају.

— Нећу собом ништа носити.

— Свеједно... Искрснуће, рецимо, три џентлмена из помрчине и оградивши вас као у какву барикаду, најљубазније ће вас умолити да им свој капут дате за успомену на то случајно и срећно познанство... Најзад, ако баш и то желите да видите, ви онда обуците најгоре одело. Тада мање упадате у очи...

Био сам, и није ми се никаква непријатност догодила.

Зборна места сиротиње

Видео сам азиле и заводе за склоништа. Мало је бити нахоче или пуко сироче, па да се може доћи у ма какав завод те врсте. Треба имати већу протекцију, него што је може имати какав пропали српски занатлија који богоради за послужитеља у нашој скупштини или у београдској општини. Они који немају те моћне протекције, рађају се, таворе своје дане и умиру на улици. Брзо се рађају, брзо живе, брзо умиру; размак између колевке и мртвачког ковчега, од којих ни једно немају, врло је мален.

Свака споредна улица легло је порока и беде. Жена, сва у ритама, са бледим, исушеним лицем и уморним очима, шиштавим гласом из грла нагриженог туберкулозом и алкохолом, вуче са собом двоје или више деце и гура их пред свакога странца на кога је случај намери. Ако у повољном случају дечица што добију, она им купи комад хлеба и по коју поморанџу, а главницу зараде носи у прву траторију и ту је претвори у алкохол. Деца су нарочито погодна за експлоатацију странаца. Странац је обично душеван човек, и увек има у свом новчанику ма један новчић излишан. Читаве се трговине воде с децом. Још ако је дете наказно, скрофулозно или кљасто, трговина иде лакше и боље, зарада је већа. На наказу се човек лакше смилује, и брже завлачи руку у џеп. Зато има у Напољу доста деце намерно онакажене. Вреди видети кавану у којој проводе време трговци милостиње. Већином су то жене, али има и људи. Они су измешани и у нереду; седе за малим, округлим столовима, тако вичу и праште разговарајући, као да желе надвикати топовску паљбу, а промукла, дивља музика меша се у њихов разговор и чини га још неразумљивијим. Бубањ и хармоника, сантура и

мандолина, окарина и труба, тамбурина и зурле, све уједно. Те ситне каване расејане су по целој вароши; највише су начичкане код трговачког пристаништа где стају велики трговачки океански бродови.

На овом је месту друштвени талог згуснут: ту је прибежиште светских скитница и варалица, блудница и подводника и свега друштвеног наноса из целог света. Свака од тих кавана има своје нарочите госте. Неке од њих су врло опасне. а све имају ружан глас, одвратан задах, а лепе и примамне фирме. Треба да има доста храбрости обичан човек који се реши да пробанчи или проведе једну ноћ у таквом друштву. У једну навраћају ситни крадљивци, улични просјаци; у другу варалице са више окретности, злочинци од заната, чији је рад разгранат. Има и лепших кавана. Оне су најопасније. Сва та зборишта порока и оскудице личе једно на друго по свему. Зграда је с улице прљава. Над вратима висе дрвене фирме, или од лима, са чудним називима: „код Гарибалдијевог јунака“, „код зеленог крокодила“, „код благородног Мексиканца“, „код љиљана свете Цецилије“, „код доброг домаћина на путу“, „код крезубе жабе“, „код штаке светога Јосифа“. Наслов на фирми натерује странца да завири у кавану. Унутра је прљавштина још већа. Одаја сниска, испуњена димом и задахом алкохола. За округлим столовима седе наерени морнари свију народности, пробисвети светски. Сви говоре један језик, познат само најнижим слојевима наполитанскога друштва. У дну, обично, засела на столичици урањена и прљава кавеџика: она дели вино, ракију, лимонаду, каву, апсинт послужитељима, а ови разносе по столовима, служећи госте. Изгледа као да се све течности и сви напоји из једнога лонца справљају и точе. Ту проводе ноћ они који су успели да преко дана ма шта спечале, да украду, да отму или испросе. Све су то лица сува, исцеђена, разривена, поднадула, прљава, унакажена. Неки у тој општој галами хрчу, као да су у мекој

постељи. Спавају седећи. Једног сам видео где стојећи дрема. С времена на време улазе нови гости, или стари одлазе. Ту се справљају ситне и крупне завере на туђу својину, ту се организују напади и ноћни излети. Ко је најгрлатији, тога највише и чују. Општи жамор диже се и спушта, непрекидно, док се не направи гужва. Наједанпут се размичу столице, пљасне песница по глави, шака по образу, засветли нож у ваздуху, а каткад одјекне и револверски пуцањ. Али ново злочинство које је убрзо следовало за последњим, већ баца старо у заборав, и тражи да се о њему говори докле га ново не поклопи или не потисне. И то тече непрестано, и није ништа необично. Има овде кавана у које ситни лопови који су лоше одевени, не могу да завире. Ту се састају отменији лопови и скитнице, варалице од реда и гласа, управо лопови са ауторитетом. Ту су на првом месту улични књижевници и песници, свирачи, певачице и играчице и полусвет. Љубав и уметност јесу предмет забаве овим гостима. Цене пићу су нешто скупље. Овде се не може преноћити. Ко се заборави да заспи, избаце га напоље. Пиће се плаћа унапред. А кроз све и изнад свега раздире уши невероватна музика. Ту је свет без Бога, без вере, без илузија, без светиње, без циља у животу, свет, коме време нема никакве вредности. Тек кад почне од стране Везува да се раздањује, овај се ноћни свет разилази. Куда иде — Бог један зна. Овде држе своје састанке и саветовања питомци и ученици чудовишнога свештеника и разбојника Цица Витоција. Они унутра који су под притиском закона на робији, имају своје савезнике и протекторе у овима што су напољу и у слободи, што су често у положају и великој части.

Друштвени полип

Друштва и епохе имају својих болештина и недуга, као и људи што их имају. Болест наполи-

танског друштва је камора. Она је колико мистична, толико и романтична установа, која се повлачи из доба шпанскога господарења Напуљем, а поникла је услед хигијенских, моралних и економских односа наполитанског друштва. Камора је до савршенства организована, а јако разграната разбојничка дружина, која је у извесним временима била чак као нека опозиција управљачима земље и народа, а за доба кардинала Руфа она је била главни штаб политички свих реакционара. Она је имала не само своје значке, него и своје статуте и свој језик, па чак и своју поезију. А затвори и ћелије у Гаети су били заводи и велике школе за усавршавање злочина, где се, слично универзитетима на страни, добијало стручно и више образовање за извођење злочина. И док су се у другим културним државама Европе власти озбиљно старале да у клици униште и сатру сличне дружине и услове за њихов опстанак, у Напуљу су их оне кроз деценије и векове не само трпеле, него чак и подржавале, а по који пут употребљавале за своје политичке сврхе. И тако је та хидра у току времена добила врло много глава и постала врло јака. Чим је једна глава била одрубљена, одмах је нова ницала...

Камора је полип који је своје бескрајне краке и пипке зарио у све слојеве наполитанског друштва. И она је као и ваздух — свуда. И у најотменијем друштву, међу политичарима и глумцима, међу свештеницима нижим и вишим, крећу се њени чланови као и међу сиротињом. Па и у самој полицији. Ту тек у првом реду. Шта више, у извесним случајевима, полиција је њен најбољи заштитник. Уништити камору у Напуљу, вели један римски парламентарац, Ц. Фери, значило би отерати на робију пола Напуља. А други један згодно је предлагао: ако се хоће да се највећи град у Италији хигијенски и морално прочисти, онда би га требало умочити у море, да под водом, са целокупним становништвом, пробави бар двадесет и четири сата, па га онда опет издићи на површину и шчистити. Оно што остане заслужује да

живи. Ко је у камори? Нису ту само лопови од заната. Има у њој и државних чиновника, има свештеника, калуђера, банкара, полицајаца, глумаца, дама из аристократских кругова. Напуљем управља камора. Она је свуда, и њени се прсти осећају у општини, у суду, у позоришту, на изложби, у цркви; она даје протекције, дели службу и отпушта чиновнике. Читаоцу је познато име Санто Доменико, гроф Тотоно, Антонио Парлато или Габути. Сва та имена носи једно лице, а свако употребљује како му је које кад потребно. Он је фактички био управник напуљске полиције. Његова група има најмање три до четири стотине људи. Подељени су на три класе. Где се његов човек појави, полицајац се повлачи и склања. Многи полицајци су имали од њега месечну апанажу од сто до пет стотина лира. Чак су и неки посланици уживали овај доходак. Златан џепни сат, огрлица бриљантска, скупоцени брошеви, адиђари, огромне своте, скупоцени антикитети, бисер — све се то налази после какве крађе склоњено на сигурном месту: код грофа Габутија. Његов дом је музеј покрадених предмета у Напуљу. А сам гроф је најпопуларнија и најомиљенија личност у Напуљу. Сваки има за њ само похвалу и лепу реч. Слава његова иде далеко ван граница његове отаџбине; о његовим доброчинствима сиротиња напуљска зна много да прича. Највреднији и најспособнији човек у Напуљу; нема кад да се одмара — његов мозак непрестано ради, као и његови људи. Они путују по целој Европи, станују у првим највећим хотелима, праве везе са најупливнијим и најимућнијим људима. Ето их у Ници или у Монте Карлу, у Мерану или у Паризу. То је отмен господин који се вија у ложи у позоришту, коцка се и погађа на рулету, вози се по корзу, шаље велике букете цвећа, искићене драгим камењем, супрузи каквог упливног политичара или високој дами од рода. Или је прати у шетњи, удвара јој се и даје скупоцене поклоне, док не доспе до њених одаја у којима она борави. Четири дана доцније он је покрао све њене дра-

гоцености, и побегао. То је извесно био какав агент чувенога камористе грофа Габутија. Када граф Антонио прође улицом на колима или аутомобилу, људи се склањају, шешири се скидају. Он шаље експедиције великих лопова у Европу, који се удварају богатим глумицама или великим дамама; он хвата и гони велике и сићушне лопове, који нису у његовој служби. Један имућан Енглез пре неколико година одседне у хотелу Викторија у Напуљу; упозна се са неким грофом Гасталдијем. Овај га је водао по Напуљу и околини, с њим банчио и посматрао тако зване помпејанске игре. Убрзо се с Енглезом гроф Гасталди спријатељи. Не могући да га похара, он се реши да га ма на који начин опљачка, јер је запазио да богати Енглез има неке луде паре. На четири или пет дана после једног заједничког весеља и пијанке, закуца у хотелу Викторија некакав непознат господин на вратима собе у којој је становао богати Енглез.

У собу ступи висок, лепо зачешљан господин; запита да ли има част да говори са ит.д.

— Шта желите? упитаће Енглез.

Овај се представи.

— Ја сам адвокат грофа Гасталдија. До вас сам дошао послом. Гроф ме је послао с молбом да му изволите вратити две хиљаде динара којих вам је пре краткога времена, у једном отменом друштву, позајмио.

Енглез разрогачи очи од изненађења.

— Јесте ли ви при себи?

— Наравно. . .

— Или сте се погрешно адресовали?

— То не. Гроф је рачунао да ћете му узету своту одмах сутра дан исплатити. Кад то није било, послао је мене, као свога адвоката, да, ако је могућно, ту ствар регулишем мирним путем, као што приличи отменој господи.

Расрђени Енглез на ово напуљско уцењивање избаци из собе мнимог адвоката, уз пратњу доста грубих речи.

И шта је било? Заиста, после два или три дана, добије поменути странац хитан позив за саслушање, поводом учињене позајмице од две хиљаде динара.

Срећан је случај хтео да се некако баш у то време богати Енглез упозна са грофом Габутијем и исприча му свој готово невероватан случај. Услужни Габути очас виде у чему је ствар. Види да је ту по среди нека пљачка, која није изишла ни из његове главе, нити из његовог бироа, дакле, треба је у корен сасећи. Тако звани гроф Гасталди није припадао његовом колу људи. И он, хотећи новом познанику да изиђе на сусрет, даде му леп савет.

— Не помаже вам. Тај лупеж коме сте ви извесно плаћали трошкове по кавanама, заклеће се на суду да вам је дао две хиљаде динара, и извешће пред суд још најмање три сведока који ће се исто тако заклети да су видели када вам је тужилац дао две хиљаде динара.

— Па шта да радим?

— Признајте дуг.

— Како да га признам, кад га нисам ни чинио?

— Ништа то не мари. Ви признајте дуг, а ми ћемо вам, то вас неће скупо стати, ликеровати петорицу отмених људи који ће се заклети да су видели када сте ви исту своту, позајмљену од Гасталдија, вратили. И на тај начин Енглез се спасе. Али после падне у клопке грофа Габутија.

Артерије Напуља

Да идемо даље.

Уопште узевши, Напуљ није сличан ни једном талијанском граду. Он има нечег особеног. По становништву он се дели на двоје: на странце, који се посведневно мењају, и на домаће становнике. Ови живе у центру, а по периферији живе странци. Главна артерија вароши јесте улица Рома, негда улица Толедо. Дон Педро од Толеда саградио је ту улицу у шеснаестом веку. Када су Италијанци истерали

Аустријанце и ослободили своју отаџбину од туђинаца експлоататора и када је 1870-те године римска војска промарширала кроз Напуљ — од тог времена улица Толедо, носи наслов Римске улице. Сем ове, још су главна места: улица Кјаја, трг Св. Фердинанда, Корзо и Железничка улица. С разлогом их називају артерије Напуља. У њима је сасредсређен сав вртлог и ток дневних послова. Што је послених људи у вароши, ту ће се наћи. На тим су местима сви главни дућани — трговине, базари, јувелири, берзе, музеји, позоришта, ресторани, галерије, библиотеке, академије, изложбе, панораме, све. Што живи, мисли и ради; што шета и левентује; што посматра и ужива, мора проћи кроз ове улице. Чим пет или десет корака пролазник макне у споредну улицу, наилази на тишину коју ремете једино деца што играју целога дана по уличној калдрми и прашини. Римска улица има свој тип; улица Кјаја и по облику и по животу на њој већ је другача. Она је крива, таласаста, стрменита, и везује приморски део вароши са центром. Над истом улицом, на једном делу налазе се рушевине неког замка и нешто кућа. При дну њеном, одмах из изласка из Кјаје, видик се шири, настаје огроман парк, коме су с једне стране поређане огромне грађевине са вртовима, а с друге стране морска пучина. Уза саму обалу је врло пространо шеталиште, на коме с вечери показује се свету, нарочито странцима, напуљска госпоштина. За време шпанских краљева Кјаја је била главно средиште и стан велике госпоштине. Становали су у њој краљевски намесници, највиши државни сановници; ту су се давали велики балови. Данас се госпоштина раштркала по ивицама града, по хумовима око Напуља где су сграђене дивне виле; палате су претворене у ресторације и кондитораје, у бакалнице и берберницe, у берзе и јувелирске излоге; где је некад стајао стражар, сад извирује старинар или продавачица цвећа. А одозго, са балкона, или кроз шалоне, извирује и намигује, готово на сваког, каква весела Наполитанка, очекујући какво

случајно или тренутно познанство. Шетња госпоштине отпочиње зими око пет сати по подне, а лети после шест. Ситна мангупарија, лазарони, од којих доцније постају носачи, служитељи, коцкари, крадљивци и просјаци, већ се збира, да се придружи госпоштини. Они се израније, још из детињства припремају за робију. Полиција и госпоштина им не крате нарочито провођење за време шетње. Чим почне вожња господских интова, они се распореде и хватају за задње гвоздене пречаге иза кола и ту висе на њима. То је њихова, лазаронска провожња и проводња. Наполитански гамен ни за живу главу неће се окачити за кола која се под најам узимају, ма како господствена изгледала. Он је сувише поносит, сматра за понижење да се обеси о кола, што возе странце и путнике. Он има своја кола о која се качи и вози, која му приличе и припадају; то су кола напуљске госпоштине. И у време кад настане шетња, види се у исти мах и највећа раскош и највећа беда где се возе на једним колима. И кад бих ја правио поделу наполитанских лазарона, ја бих их овако подвојио: једни лазарони имају да им се прелива; другима недостаје ни за одржање. Једни су вазда пресити; ови други вазда гладни. Једни се башкаре по балконима својих палата, други се излежавају по кеју и обали; једни се шире у батарима, други грче на пречаги иза кола. Општа одлика: не раде ништа ни једни ни други. Кад шетња отпочне, ови други се каче о кола и возају. То им је једина привилегија у којој уживају у друштву са госпоштином, а полиција им не стаје на пут.

Вече

Животна врева у граду отпочиње тек пошто се смири дан. Чудно напуљско небо поступно се преображава и превлачи загаситијом бојом и другом светлошћу. Предели у околини добијају други изглед, али исто тако леп и величанствен: на небу

проблескују звезде, и, за кратко време, небо је њима ишарано, или се из мора појављује месец бакарне боје. Море и обала добијају мистичан израз, а Везув допуњује ту чудну слику својим пурпурним сјајем на свом темену. То је пламен који се катkад из његова гротла до на врх дигне. Мало и велико, старо и младо — све излази у том часу на улицу. Они које је дан, или буди какав посао везивао, слободни су и траже разоноћења. Све је живахнуло, и живот отпочиње свој пуни ток и хук. На све стране разлежу се узвици и гласови, тону и стапају се у општу вреву; са балкона и тротоара одјекују звуци мандолине и тамбурине, хармонике и уличних клавира.

Пред народном каваном игра се тарантела. Око ње се збирају беспослени гледаоци. Она мами на гледање, врло је забавна и пријатна. У Гранд Хотелу и Санта Лучији гледали смо је двапута недељно. За саму игру потребно је најмање три лица; обично их игра десеторо. Све парови, а сви певају, често и посматрачи. Свирачи ударају у тамбурине, а играчи имају кастањете. Игра се по такту музике. Играчи и играчице морају бити врло витки и окретни. Покрети тела и руку су гипки. Девојке и момци који играју тарантелу, имају на себи народну ношњу, укусну и шарену. А Наполитанка, само кад има чиме, уме да се намести, уме да се искити, лепше и боље него ма која друга. Што најлепше уме, то је да се очешља. Фризура им је лепа, смишљена, допадљива, укусна. Свирка је отпочела, парови излазе напред, у такту музике и кастањета развија се игра, игра пуна осећања и страсти. Усред игре играч застане пред играчицом, врти се у ковитлац машући рукама, а ударајући у кастањете; затим страсно дохвати своју другарицу, и у складној игри одмиче даље. Наилази нов пар, за овим иде трећи, и цела се дружина играча креће у широком кругу; тамбурине и кастањете непрестано раде. Кад се већ ушло у игру, заори се песма:

Io voglio bene avavata,
E tu nun sai pecchè?
Vavata a fatta mammata,
Mammata a fatta a te.
Io te voglio bene assaje,
E tu nun pienze a me!

Волим твоју стару мајку,
Знаш ли зашто — дед погоди?
Она роди твоју мајку —
Твоја мајка тебе роди.
За тобом ми душа вене...
Ти не мариш баш за мене!

Кад, после десетак минута, отпочне нова игра, запевају свирачи и нову песму:

È la luna nummiezu mare,
Mamma mia, maritame tu.
„Figlia mia, chi t'aggio a dà?"
Mamma mia, pensaci tu.

У слободном преводу значи:

Поче месец из сред мора сјати,
Дај, удај ме, моја мила мати.
„За ког, ћерко?" А ћерка јој вели:
Дај ме, мајко, за ким срце жели.

Играчи и играчице толико се занесу, да и не обраћају пажњу на гледаоце. За њих је ова игра забава душевна, у коју они уносе сву страст своје јужњачке природе. У тим играма њима промичу најсрећнији часови живота. Тек кад почну купити бакшиш, они примећују гледаоце, и обраћају велику пажњу на то колико ће ко дати... Гости се разилазе, десет је сати прошло. Ми смо се опростили са г. Морелом Тибоом, нашим познаником, председником суда сенског департмана у Паризу, и његовом отменом госпођом. За десет минути на балкону смо свога стана. Пред нама, у сумрачној, али прозрачној даљини црни се као сенка острово Капри. Море врло блиско, на десетак корака. Таласи роморе чудну тајанствену музику, од које се рађају туга и чежња. Звезде се безбројне осуле по небу и чудно трепере, а врх Везува слабо се светли — подземне силе се одмарају. Из даљине, с мора,

допире необично пријатан поветарац. Облак се у пучини ваздушног океана расплинуо и ишчезнуо; острова и барке рибарске на тихом морском огледалу, притајили се, застали да ослушну ову непојмљиву хармонију валова. Реч изумире на уснама при погледу на ову чаробну панораму прозрачне ноћи. Кроз ту тишину, из даљине, на махове допиру до нас тонови и гласови из варошке вреве и весеља које покрива ноћ какву нема ни једна варош на свету. Са манастира и црквава одјекују звона; лупа трамвајских кола меша се са звуцима свирке и гласовима песме, и све се стапа у хаотичну хармонију која налази одзива у души. Тек што смо се појавили на балкону, а одоздо забруја танки звук мандолине и звонки, глас одјекује кроз благу ноћ, и губи се у шуму морских таласа:

O dolce Napoli,
O suol beato!
Dove sorridere
Volle il creato.
Tu sei l'impero
Dell' armonia:
Santa Lucia,
Santa Lucia!

Наполитанац воли вече и ноћ, воли да се шета, правилније рећи да база и да пева. Он воли и да превари, и само већега варалицу од себе оставиће на миру. А варају сви од реда: трговац и кочијаш, портир и послужитељ, хотелијер и уметник. Али од свега највише воли да шета и пева. Богат или сиромах, стар и млад, има своје време одмора. Коме се може, он то време продужује. Некима у томе прође цео дан, некима цео живот. А Санта Лучију зна на изуст све становништво града и сва околина, и од реда је сви певају.

Смирује се дан, отпочиње живот. На тргу Сан Фердинандо је средишна тачка за људе и кола и трамваје и остала преносна средства. Одатле од позоришта лево и десно, у свима правцима, протиче бујица људи — према Санта Лучији и народној

башти, према Кјаји и улици Рима, као и према железничкој станици и морском пристаништу. Два жандарма управљају кретањем ове гужве људи и кола, да би се избегао судар. Чују се примедбе глупе и заједљиве, али нико не протестује. Несрећан случај је врло редак. Ако је мајка изгубила сина, ту ће га извесно наћи. Из уских и кривих улица покуља свет масама. Све што је у Напуљу у том часу беспослено, шета према народном парку, према галерији или дуж морске обале. Место необично лепо и пријатно. Изглед се отвара на сам Напуљ и његове висове, искићене градинама и палатама: с једне је стране Позилипо, куда сунце залази, иза острва Искије, а с друге Везув, који је до пола тамно зелен, а од пола до врха сур и црн, али се од сунчевих зракова чудно прелива, а даље југоисточно од Везува, поред обале, која има изглед огромне тројке, читав низ вароши које се завршују стеновитим Сарентом. На Саренто и његова окриља падају вечерњи зраци сунца и у дивној светлости крвавих зракова трепери згуснут ваздух, а прозори што гледају у море, одсјајују, те изгледа као да су у даљини упаљене безбројне мале ватре. У сумрачку губи се острво Капри. Са те стране, ма како да је врео дан или загушно вече, пирка поветарац и разгаљује шетаче, те је ваздух врло пријатан а шетња забавна и незаморна. Величанствен призор колске шетње приводи се крају. То је река кôлâ, точак уз точак, без краја. Са елегантним колима мешају се најмањи фијакери, за које се тачно не може рећи шта су личе на сандуке или расклиматане ормане. У њима су коњи за које би се, по њихову изгледу, човек могао кладити да једу шљунак, а не зоб и сено. И та супротност јако одудара; иза кола у које је упрегнуто кљусе, које ће сутра прекосутра извесно липсати, иду две коњске хале, две бедевије искићене златним амовима, под којима земља подрхћује. Личио Напуљ на зажарену пећ, или на рајски врт, било лепо или ружно, дан или ноћ, јутро или вече — гомиле света ће се

овде стално тискати. Ту је састанак странаца са домороцима. Ту се виђају и упознају, ту се воде поверљиви разговори и споразуми, а за моменат и срца се освајају. Ту је, поред света и полусвет. Чим се варош огрне копреном вечери, под нос ти се тиска каква стара, одрпана жена. Говори полугласно и као из каквог херофона. И најнаивнији странац појима да је то понуда за какво случајно познанство. И таман си се отресао четврте, притрчаће ти пета, са истом понудом. Ко се превари те пође, погрешиће ако собом не понесе револвер. Њим се једино многа спорна новчана питања на миран и леп начин решавају. Поред обесне госпоштине и одрпаних лазарона, поред свилених женских тоалета и углађених фићфирића, крадљиваца и просјака, провлаче се масне и прљаве мантије напуљских калуђера, чије су очи урасле у ужирене образе, и из чијих уста обично заудара киселина.

Наполитанеки калуђери и светитељи

Ни просјаци, ни лазарони не праве на човека тако одвратан упечатак као напуљски калуђери. Њих исто тако често сусрећеш и много виђаш као и просјаке и лазароне. Многе талијанске вароши сам пропутовао, у Риму се доста дуго бавио, и нигде их у већем броју нисам видео него у Напуљу, и нигде нису страшнији, нигде не праве тако непријатан утисак као у Напуљу. Има их по изгледу и таквих од којих би се и псето уплашило и пресвисло. Они су највећа конкуренција лазаронима и просјацима. Сваки четврти или пети човек је калуђер; сусреће се човек с њима свуда — на улици, у парку, у кавани, у цркви, на води, свуда. Ту су францишкани, минорити, капуцини, траписте, језуити, доминиканци — читава чета посредника између Бога и човека. За време Бурбона било их је у Напуљу 16.000, а у целој земљи, која је онда имала четири милиона становника, било је 56.000 свештеника, 32.000 калу-

ћера и 24.000 калуђерица. Они су успели да и најсиромашније село добије лепу цркву, а свештеник још лепши стан; али да народ просвете и образују, да га морално подигну и за живот и рад васпитају, још нису успели; јер то најзад и не спада у дужност наполитанских калуђера. Улога њихова у напуљском друштву истоветна је или бар сасвим слична улози лазарона и просјака. Са малим изузетком сваки од њих је или паук или гусеница. Гете каже да је јужна Италија земља di lavore, што значи земља рада; за калуђере је она terra di dolce far niente, земља уживања и елбетовања, т. ј. земља Дембелија. Напуљски калуђери су специалитет напуљски. Ови су измислили многобројне празнике, пронашли су силне светитеље, и знају да њима експлоатишу овај ћудљиви и лаковерни свет на безброј начина. И као што је по улицама пуно лазарона и просјака, тако је и по црквама пуно патрона, светаца и калуђера. Но када би човек поредио наполитанске лазароне, калуђере и свеце, могао би мирне савести на њих применити ону шпанску пословицу: сто лазарона, сто калуђера, сто светаца, укупно узевши три стотине лупежа и варалица. И свеци, као и калуђери, подељени су у класе и рангове, по значају и светитељству у хијерархији божјој. Има светаца првога реда, и има светаца који су случајно добили тај велики сан. Има их чак и комендијаша. Филипо Нери из Шеснаестог Столећа је ћудљив и веома весео светац. Он се у седам цркава Богу молио, и Богу се врло свидело што овај слуга његов има тако добре ноге да може свуда да стигне. А већ како се молио, — то се ни Бога не тиче. Али је исто тако поред добрих ногу имао и добар стомак, који је могао много да поднесе. У религиозној екстази сломио је једном себи два ребра, али му то није умањило апетит, нити му је сметало жећи коју је врло често гасио. Он је дошао на паметну мисао да пред светом изгледа луцнут, и да новце које од прилога скупи, узима и употребљава само као средство да другима чини добра дела. Стално је за собом водио на ланцу

једну керушу. Једнога дана становници су га посматрали како иде кроз варош закићен назад лисичијим репом. Помислиће неко да су му тај реп лазарони прикачили. Не. Сам је то урадио. Тога дана тридесет лира добровољних прилога више је скупио но обично. То је био начин за већу зараду. У цркви би упадао у реч у по беседе каквом младом говорнику, и сам би наставио црквену беседу. Светитељство је постигао тиме што се, тако бар прича калуђерска легенда из онога доба, овај богоугодник, подобно Христу, вазнесао на небо, то јест, што је силом свога духа и молитве, без крила, могао да се дигне у ваздух, слично Блериовом аероплану.

Један небески анархиет

Мени је упао у очи други један светац. То је свети Јосиф. Један плебејски, скроз демократски светац, који је умео с Богом чак и да се свађа. Св. Јосиф је светац и заштитник магараца, просјака и пропалица. Он је управо био небесни или рајски анархиста. Два коцкара напуљска спријатеље се с њим, у некој траторији где су пили, и овај им у расположењу обећа да ће се и на небу, код Господа, заузети и испословати да дођу у рај. Ма да су протуве ове сматрале да ће то врло тешко ићи, Свети Јосиф им да часну светитељску реч: да ће или они ући у рај, или он неће бити светац. И наравно агитирао је на све стране и обојицу предложи за рај. Али Бог ни да чује за тај његов предлог. Он стане по небу протестирати што га нико ни у шта не зарезује. Тада му поруче, с господње стране, да се не жести, јер је и сам доспео у небо благодарећи сродству са Саваотовим сином. Међу тим Св. Јосиф је стално имао на уму да је дао часну реч да ће бандите провући у рај. Бог, који је био неумољив, одбије га. Светац се на ово страшно расрди и реши се да прави скандал.

— И на небу има неправде и протекције мо-

них и силних, поче светац да зипара по небесном пространству.

Узалуд су га светитељи стишавали, он се није хтео стишати.

Излазећи последњи пут у аудијенцију пред Господа, уложи протест, и нагласи да ће оставити небо ако се његов праведан захтев не испуни.

Творац света и васионе рекао му је да се, ако му се не допада, одмах може селити.

— Е, то ли је! узвикну Св. Јосиф. Тако дакле! Е, нећемо ми тако! Ја не идем сам одавде, него ћу да водим са собом и ове моје: Свету Деву Марију и Исуса... идем ја са целом породицом напоље... и обоје зграби за руку, решен да их поведе.

Наста забуна на небу: куд би то било да рај и небо остану без најглавнијих светитеља, због којих доле на земљи и држе толике мисе и... и најзад сврши се тиме што се она два лупежа провукоше у рај и вознесоше на небо, где се и данас, како прича каже, налазе.

Још је симпатичнији Св. Ђироламо. Нисам могао разабрати: зашто га је католичка црква стрпала у календар и убројала у светитеље, ма да једна неоткривена хроника, управо полициска архива — да будем индискретан — говори да га је у своје време полиција ставила у затвор. Она и сад то ради са многим калуђерима који иду стопама овога богоугодника. Зна се за њега да је презирао земаљска блага и уживања, али да је ипак волео течности што се и на носу његовом, на сликама које га приказују, даје приметити. Сликају га увек са јако руменим носом. Своју велику љубав према божјим створењима документовао је тиме што је неговао две козе у којима је гледао сапутнице свога испосничког живота, због којих је и пред суд излазио. Доцније се бацио на педагогију. Дечаци су га брижљиво избегавали, а код једне девојчице успео је да је припреми за васпитача своме сину, који је угледао света пре материне удаје. Услед тога је имао неких малих објашњења са члановима девојачке по-

родице, која му је, у недостатку благодарности за светитељске услуге, наместила леђа и извадила зубе из вилице, учинивши га, у исто време, сиромашнијим за једно уво и парче носа.

После овога читалац може замислити какви су обични смртни калуђери који немају намере да се посвете, кад има светитеља који дају оваке биографске податке. Једном сам се, у јануару месецу, возио из Позилипа трамвајем, у ком је била читава гомила црноризаца. Нема речник тих израза, нити уметничка рука тих потеза, да може све те форме и нијансе да саопшти и прикаже. Ако је Дарвин имао право кад је тврдио за човека да је постао од мајмуна, за наполитанског калуђера не би могао имати право, јер овај ту теорију утерује у лаж. По свима знацима судећи, а нарочито по спољашњим одликама несумњиво је да је наполитански калуђер произашао од каквог другог, много нижег бића из области зологије. Странац се сусреће са физиономијама које су, по спољашњем изгледу, ближе животињи него човеку. Једноме је сало на образима покрило очи да изгледа као кртица; другоме су нос и доња вилица испали напред, те је цело лице добило израз њушке; трећи има тако несразмерно велике уши, да изгледа е је у њему пропао најпознатији јунак из Езопових басана; четвртом су уста толико размакнута, да захватају простор од левог ува до десног, да би се, што но реч, могао за уво ујести. Петоме почиње трбух одмах испод гркљана, те изгледа као да испод мантије носи мехове или надуване гајде. Једноме су очи дошле у страну као у плована. Све су то тупе, бесформне, необичне физиономије, са вратовима који по два или три прста одскачу ван огрлице и оковратника. Неки од ових изгледа да су сасвим необавештени шта је купатило, и воду сматрају као богом проклету течност. Али сви од реда имају једну заједничку одлику: сваки од њих уме да облачи или пресвлачи своје лице, то јест да свом лицу, кад затреба, даје израз светитељске побожности и би-

готне скрушености. У ствари, испод те израђене маске крију се најпохлапнија, најпохотљивија створења, распаљене страсти, саможиви типови, бездушна и безбожна створења, какве је само могла родити мајка земља и ово поднебље. Ретко бива, али се ипак може ограбити и ухватити онај прави, онај истински поглед калуђерев, што издаје његову у ствари ниску и неблагородну душу, поглед којим посматра какву ствар која његову страст успаљује, поглед којим гута и прождире. Тек после ових посматрања може се Бокачио и разумети, а и правдати. Може се веровати да оно што је он писао, нису приповетке, нису дело фантазије, него већим делом доживљаји. Он ни најмање није грешио кад их је у оној светлости и боји оцртао. Несумњиво је да је познавао њихов живот и њихову душу. И није без смисла и значаја она талијанска пословица која говори да се ваља чувати од коња с зади, од жене спреда, од кола са стране, а од калуђера са сваке стране. Негде се налази овакав запис: сваком калуђеру живи по један део сотоне. Ја верујем да је пола сотоне у њему. Познати историк Корвин, у свом делу „Калуђерско огледало", износи страшне и невероватне слике и примере о животу римских и наполитанских светаца и калуђера. Он тврди за многе калуђере које је црква доцније ставила у ред светаца и које црква римска слави, да су били прости злочинци. О данашњима, бар о некима, не треба ни говорити. Треба се само сетити Цица Витоција.

Калуђер злочинац

Овај богобојажљиви слуга господња олтара и смирени свештеник долази у ред највећих зликоваца свију времена и народа. У часу молитве, кад је, вршећи свету мису и љубећи тело Христово, благосиљао, он је смишљао најужасније злочине, не само својим парохијанима, него целом Напуљу, па и самом храму коме служи, и покојницима које је молитвом на онај свет испратио. Чувена камора

наполитанска имала је у њему ненадмашног представника. Цицо Витоци... сусрели су се некада један лопов и разбојник са једном просјакињом и плод тога састанка био је Цицо Витоци. Као дете бавио се послом своје матере; као младић успео је да надмаши свога оца. Чиме је отпочео каријеру? Једнога дана испало му је за руком да се успуже уза велики зид неког женског манастира, и да прође кроз велики врт самостана непримећен, и преда писмо једној дувни која је требала да се састане са неким високим господином. Свршивши овај опасан задатак успешно, врати се истим путем натраг. Задивио је великог господина брзином, дрскошћу и окретношћу. Овај га је, после тога, чешће употребљавао за сличне услуге, награђујући га. Рачунајући да ће му и доцније чешће требати, изради те малишана протури својом протекцијом у богословију, и тако, будући лопов и злочинац, место да остане на улици и да проси, уђе у цркву да хара. Да је остао на улици, свршио би на галерама, нестало би га у блату уличном; отишавши у цркву, развио је сав свој таленат и постао првак међу камористама. Низ његових злочинстава је легендаран. Безброј девојчица је обешчастио, и уместо да иде на гилотину, он доби за игумана манастира на напуљском гробљу У слободно време вршио је највећа злочинства, а за време службе давао је самом себи опроштајницу за учињене грехове. Лопови и разбојници имали су у њему најбољег посредника код Бога. За опрошта. грехова добијао је одређени хонорар. И те опроштајнице имале су своју цену и класификацију. Цицо Витоци водио је рачуна о свакој свадби, о сваком погребу, о унапређењу чиновника; свако веће наслеђе је честитао и захтевао да се људи сете Бога и сиротиње за коју он живи, моли се Богу и ради. За сваку честитку добијао је, поред захвалности, још и поклоне. Свуда су га радо примали; лопови и разбојници су га веома ценили и указивали му видно поштовање; старе племићске породице радо су га у свом друштву гледале и при-

зивале. Бацао се и на политику. Радећи за свету веру и цркву, он је кад с крстом, а кад с револвером итао у агитацију и држао родољубиве беседе. Тако од малог антикриста поста велики црквени сановник, политичар, човек високих социалних позиција и првак каморин. Сва напуљска јавност налази се у његовој служби. Новине наполитанске су га у свеце стављале.

Заклоњен штитом општих симпатија свију редова друштвених, он је вршио најмрскије и најдрскије ствари. Сваки мртвац, био богат или сиромах, преко ноћ после саране, био је ископан; са имућнога скидано је одело и узимане су драгоцености; потом је одмах био придружен голој сиротињи. Те ископане лешеве је продавао клиникама и студентима медецине за проучавање. И ту је имао свој ценовник. Продавао је целе лешеве и делове. Кости људске, из старих гробова, продавао је фабрикама шећера. Ожалошћени чланови какве породице дођу у посету покојницима, иските гроб цвећем, смирени Цицо Витоци одржи свету мису и складну беседу... коме би могла пасти на памет та грозна мисао: да у томе часу они наричу над празном и опљачканом гробницом, и да земне остатке драгог покојника негде у клиници студенти медецине сецирају или свиње прождиру, или му самлевене и у шподиум претворене кости цеде сируп шећерни... коме би могла пасти у главу та ужасна мисао: да ће, кад га суђени час позове, и с њим тако поступити? — Витоци је низом својих злочинстава неисцрпан. Спајао је незаконите бракове, набављао сведоке, склањао многе људе у таму вечног заборава. Није било већег злочинства у које нису били умочене руке овог слуге олтара и угодника божег. Цицо Витоци био је за читаву главу виши од свију својих другова у камори и био је њен најдостојнији представник...

У Напољу су калуђери, као и лазарони, најпокваренији, најнерадњији али и најпривилегованији сталеж. Вера и црква тешко да имају користи од

њих; што се тиче државе и народа, — о томе не треба ни говорити. Кад сам се при повратку с пута задржао у Риму и почео причати своја опажања о наполитанским калуђерима, једном римском политичару и књижевнику, он је подсмешно одмануви главом и руком рекао:

— Е... да... да... Знате, о наполитанским калуђерима можете све рећи, па и опет неће бити све казато.

Још о калуђерима

Враћајући се једнога јутра, месеца јануара, из Поцуолиа, био сам у вагону са једно три туцета калуђерâ разног узраста, доба и одела. То је била читава понорама — њих посматрати. Ја нисам могао да притајим израз задовољства што ми се дала прилика да посматрам ову гомилу трговаца вере. Не знам тачно о чему су разговарали, али сам са њихових лица и из многих речи разумео да су говорили о малом Исусу, о неким светитељима, о јелу и женама. Уопште теме њихових међусобних разговора су врло чудноватe, њих занимају чудна питања: да ли је праотац Адам имао пупак; да ли је Пилат, кад је прао руке после суђења Христу, узимао сапун или не; какво је било дрво на које се Захеј испео кад је хтео Исуса да види; колико је вина попивено на свадби у Кани; да ли Бог седи, као што га обично сликари представљају, или стоји; да ли анђели на небесима играју, и, ако играју, које и какве су им игре; да ли међу гласовима анђелским има басиста; топлота у паклу колико има степени? Када су говорили о Исусу, лица су се њихова отезала и добијала плачеван израз; кад је о јелу била реч, лица су се развлачила и уста на осмех ширила; при разговору о женама поглед се тањио, зенице скупљале, усне збирале. Код Бањолија воз стаде. Ту хтеде један прљави и одрпани старац да уђе у вагон. Био је на штакама и никако није могао сам да се успне. Журно

прискочише тројица из калуђерске групе, прихватише старца и готово га унеше у кола. Електрични воз пође даље. Одмах се појави кондуктер и понуди старцу карту. Овај рече спокојно да пара нема, него изјави наду у вероваше да ће племенити калуђери бити прави оци и божји угодници и да ће излити на њ своје милосрђе. Изгледало је да би калуђери најрадије излили на њ своје песнице, јер му добацише погледе из којих су севале варнице. Воз стаде на знак кондуктеров. Овај узе грубо псовати старца и гонити га напоље. Требало је платити пола лире или нешто мање. И сви, сви до једнога, упреподобише се, оборише главе и заћуташе. Било је задовољство у том тренутку посматрати их. У овом кондуктеровом захтеву калуђерска добродетељ угледала је границу, преко које није могла прекорачити. Један странац имао је толико милосрђа и новаца, да је заменио ове наполитанске Самарјане, и воз се крену даље. Кажем: тада је требало посматрати упреподобљена лица ових трговаца вере, чији је дућан света црква.

Истинито је тврђење које сам од неких талијанских познаника чуо, да су, поред Лазарона, калуђери највећи друштвени паразити. По њиховом поступању црква је дућан где они служе, продајући грешним људима веру, опроштење грехова, при чему је допуштено ценкање и погађање. Док појединци грабе у име државе, они, без мало, сви грабе у име Бога, и добро им иде.

Позилипека пећина

Воз је стигао до огромне пећине у Позилипу. То је највећа пећина на свету. Од ње је направљен тунел, који је предат саобраћају. Изнад самог уласка у пећину налази се један римски колумбаријум, окићен цвећем, виновом лозом и лавором. Кажу да је на том месту Виргилов гроб. Калуђери су пред пећином изишли из вагона, али је иза тога остала накисела воња од њиховог испарења.

Позилипо је поред обале и на брегу. Над самом пећином шире се виногради и баште, усред којих се дижу величанствене виле и палате великих богаташа. Пријатељ цара Августа, Ведиус Полио или Виргилов пријатељ Азиниус Полио засновао је ово место, подигавши близу мора велелепну грађевину, у којој се вазда одмарао или боље рећи дембелисао. Своју вилу назвао је Паусилипум, што би на грчком језику значило „Безбрига". За Нероново доба овде је неко време становао филозоф Сенека, док се његов увенчани ученик по Бајама и околини приказивао у цирковима, читајући своје епиталамије, или је за ручком својим гостима и хетерама декламовао своје досадне епистоларије и оде, због којих је arbiter elegantiarum Петрониус добивао и трбобољу и главобољу, а остали гости богате поклоне. Ту, у непосредној близини мора, имао је свој летњиковац и из историје познати гурман Лукуло, који се једино и памти са својих ручкова и гозби.

После доста дуге вожње кроз пећину, у којој јуре кола и пешаци и тече живот као на улици, стиже се пред Напуљ. Код изласка из пећине воз стаје. Унутра улазе полициски чиновници и прегледају путнике, да ко нема вино или што друго за царинење.

Изишавши из воза, ускоро сам се изгубио у гомили света на пијаци која овде одмах иза пећине почиње. Тамо даље је Гранд Хотел, од кога настаје огроман парк са шеталиштем. У његовој средини, окићеној тропским растињем, налази се акваријум, најинтересантније, најзабавније место Напуља, где радознали путник може да се упозна са најчуднијим, најразноврснијим, најневероватнијим становницима морских дубина. Но о том касније.

Чаробан град

Преда мном је опет овај чаробни град. Изглед нов и неописано леп. Сунце ми је за леђима. Горњи

део Напуља, Везув и цео залив према Соренту, купа се у сунцу. Поглед који иде у правцу твога кретања, приказује врло лепу слику: из самога мора диже се сура зидина. То је Castel dell' Ovo, град Јаје. И ако је фантастичан по изгледу и положају, јер га са три стране запљускује море, у њему не царује никаква царева ћерка коју је отац од света одвојио ради казне за њену љубав, као што би то хтела каква стара бајка, него ту бораве талијански карабинијери, који се целога дана вежбају у свирању трубе. Град је врло романтичан, готово фантастичан, и може се по њему шетати; али услед свирке безбројних труба у које се уче да дувају нови рекрути трубачи, шетња је несносна и не може се лако поднети. Ко уђе унутра да прегледа тврђаву, на првој отвореној капији дочекује га једна жена, надзорница, која домороце пропушта, а странце зауставља и тражи грош од свакога да га пропусти унутра. Тврђава је заиста фантастично састављена. Са врха њеног бедема величанствен је поглед на панораму Напуља и целе таласасте околине, на море и сва његова острова што су на домаку очима. Лево, по брегови-тој коси, тискају се напуљске куће, једна врх друге као седишта у амфитеатру, и оне се стално пењу до врха, до Сан Мартинија и према Капо ди Монте. Ближе нама, с леве стране је тврђава Елмо, и место истог имена са летњиковцима и огромним вртовима. Мало даље је Сан Мартини, са дворцем на самој ивици брега, у коме је — некада обиталишту краљева — сада смештен један огроман историски и уметнички музеј. Изглед са балкона и тераса овога дворца на околину и море долази у највеличанственије панораме што их игда људско око може угледати. Близу дворца је и један самостан, где калуђери справљају чувени ликер „бенедиктинац", који је на гласу са свога укуса и ароме. У непосредној близини, готово у продужењу, иде Вомеро, сав у цвећу и зеленилу, кроз које пробија и крваво сунце и кроз које се назире један део источне стране неба, окупаног у љубичастој светлости.

Посматралац застаје нем; речи нису довољно снажне да представе лепоту ове панораме. Збирање и складно груписање облика припремила је нека надземаљска сила. Од Сан Мартинија, идући ка Позилипу, иде једна брежна бразда са малим нагибом према мору; по њеној пространој тераси раштркани су многобројни летњиковци, уоквирени баштама и виноградима; по ивици саме греде дижу се из ретка чемпреси и тује. Њихова тамно-зелена боја прелива се у загаситу и црну, али им ивица и оквир изгледају позлаћени од сунчаних зракова. За последњих десет година насељен је овај крај, и данас је он постао ново насеље Напуља. Пре десет година чобани су ту с овцама и козама пландовали; данас зврје господске екипаже и тутњи железница. Ради олакшице у саобраћају са Напуљем, сграђене су две локалне пруге. Железница је на зупцима. Један воз полази из средине самога Напуља, код шеталишта Виктора Емануела, а други иде кроз огроман тунел, према улици Кјаја. Чим путник изиђе из тунела, угледа море и дивну околину; пред њим се отвара нова панорама — изглед на острова и морску пучину, из које вире зелена и плава острова. Сунчани зраци разливају се по глатком огледалу мора и расипају се у безброј светлосних снопова и стрела, разливају се по Везуву и осталим висовима, падају по збијеним домовима и редовима кровова, и одблескују у чудној светлости начичкани бели домови, дуж целог залива, који се цео купа у мору бакарно-златне сунчане прашине. Враћајући се натраг мору и падајући лагано на ситне таласе, зраци се сунчани преливају у разноврсне боје и дају свему — и висовима и градинама по њима, кућама и Везуву и целом заливу, свечан, изразит и тајанствен изглед. Кроз призму да човек посматра у овом часу Напуљ и околину, не би могао угледати лепше сложене боје, које се као у дузи преливају од црвене у оранжасту и жуту, од зелене у загасито зелену, плаву као чивит и љубичасту, од пепељасте у виолет-тамну. Та зрачна прашина сунца таласа се у ви-

сини и поступно бива слабија и нејаснија, услед чега се и боја предела лагано мења и губи. Незаборавне су то слике што их зеница прима и што се преко ње упијају у нашу душу, те и њу озарава и расветљује. Лепа природа испољила је на овом месту све своје дарове, све своје обиље и богатство. Народи и епохе застајали су пред овим лепотама очарани и задивљени. Гетеов отац није погрешио кад је казао: ко је ма једанпут у животу видео Напуљ и ове лепоте, не може казати да је несрећан. Vedi Napoli, e *poi mori,* може бити тачно; али је још тачнија фраза: Види Напуљ и — тек онда живи и уживај!

Странац несвесно иде за овом масом народа што ту жамори и креће се; несвесно оставља парк, обалу и шеталиште. Ни сам не зна куда иде. Иде за погледом. До мало час све се окретало као у ковитлац; последњи крајичак сјајно-бакарне сунчане лопте потонуо је у пучину — свет се разилази. Између разређених господских кола и јахача провлаче се официрске качкете, женски шешири, улубљени цилиндри, шешири без обода, фесови и турбани и све могуће људске ношње. Чим сунце утоне у море, боје се мешају, предели добијају другу светлост, а с мора бризне струја прохладног ветра. С овога места свет се масама лагано и несвесно креће к центру, где настаје нов живот. Саобраћај у Кјаји, у Римској улици, код св. Фердинанда постаје већи; свет се гомилама тиска, пролазници и шетачи се учетворостручују. Странци и полусвет потискују остале. По угловима и на тротоарима стоје гомилице разних гледалаца и гласно се разговор води. Из уских, степенастих улица, чији уласци личе на отворене црне чељусти, куљају гомиле радника и радница, блуднице, просјаци и лопови, да, измешани са осталим светом у овом хаосу и вртлогу, нађу себи зараде, коју, изгледа, као да су је ту на улици и оставили. Из појединих кавана допире на махове свирка и страсна песма што цепа уши ономе ко је слуша, а грло ономе ко је пева. Сви социални

слојеви су у овом полумраку измешани и изједначени. Мрак покрива и изједначује све моралне и социалне диференције. И као што су измешани људи, тако су измешане и ствари по излозима до пастета стоје сребрне вазне; до лојаних свећа и сапуна — јувели и адиђари; до кавеза са папагајима, пудлама и ангорским мачкама: кобасице или мртвачки сандуци, сатови или маске, армонике или ножеви, бисер или чоколада. У овим улицама смештени су филиали римских, петроградских, лондонских и и париских великих магазина. У њима се говоре сви језици и сва наречја.

Деца улице

Кесароши, скитнице и женски полусвет улазе у ове улице с планом и намером. Ту су, у покрету, њихове дневне животне намирнице, и у највећем инкогниту, као што су и они који су за њима пошли у лов. Просјаци и лазарони прво вас моле за милостињу, после, дали штогод не дали, они вам се ругају. Пролазници се гурају и тискају, и у тој гужви, наивном и несмотреном пролазнику врло лако нестају ствари из џепова. Ко хоће безбрижно да шета, мора садржину својих џепова да остави код куће. Отмена и лепа, сва у свили и лажним брильантима дама, најпре из даљине, без бојазни од тога да ли је ко види или не, вешто намигује на странца. Ако овај то не опажа, она му лагано приступа. Нуди своје познанство и позива на вечеру. Ко је одбије, излаже се непријатности да буде изгрђен и осрамоћен, као човек који се непознатој дами намеће. Присебан странац иде даље не обраћајући пажњу ватреним погледима сумњиве даме; пристане ли на разговор, дама ће се залепити за њ ко чичак. Задовољно иде напред и хвата своју жртву под руку, припијајући се уза њ, а на четири корака иде пратилац, који се, у потребном случају, јавља ако, и кад затреба, после свега, милом или

силом, новчаник да се истресе. То је њен занат, од кога она живи и издржава свога заштитника, који је, нема сумње, члан каморе. Све што ноћива у јазбинама и подрумима, по обали и клупама паркова, све блато овог савременог Вавилона, сав порок и беда, крклја и ври, измешано са раскоши. И док се споредне улице под копреном ноћи стишавају, ове све више оживљују; док онај живот изумире, овај све више кипи. Поноћ је одавно превалила, али дернава продаваца новина ни за један тон није слабија, него што је била с вечери кад су новине изнесене из штампарије на улицу и продају, нити је метеж мањи. У Напуљу, као и у Берлину и Петрограду, прави живот настаје ноћу, нарочито лети. Кроз ову људску реку провлачи се гомила дечурлије у ритама и гомилама, као ројеви инсеката; има их од шест до шеснаесте године. То су будући робијаши и скитнице, будуће зло и беда Напуља. Остављени сами себи, ови питомци порока, израна уче како се вара и краде. Гледају од старијих, и сами се вежбају. Судбина ових малишана је унапред одређена. Њихов пут у животу већ је обележен. Нема те школе ни тога запта који би их повратио и на пут извео. Многима од њих отац је какав случајни путник или каморист, а мати — то ни сами они не знају; јер од првога дана, по доласку на свет, нису се с њом видели, нити осетили њену милошту и тепање. Доцније су се у животу извесно срели на каквом ружном делу, али се нису познали. Окретни, живахни, весели као веверице, они сматрају за срећу и успех кад могу што рђаво да учине, а да остану непримећени, или да се изгубе у руљи и мраку. Кад од кога добију десет пара или петпарац, трче пред мали дућан, у споредну улицу, где на сред тротоара жена, сва у ритама, прљава и разбарушена, крчми макароне. Треба видети са каквом окретношћу и вештином узима он крај макаронски и пантљике у себе увлачи. Макарона клизи низ једњак, док не дође до краја. Виљушка и нож за њега су увек били излишни предмети; тањир још излишнији. Њоки или

ваљушке меће у капу или шешир, ако га има; ако нема, старе новине, дигнуте са калдрме, из блата и прашине, представљају му тањир, који после чак и олиже. Јело ставља себи у уста одозго, при чему мало наери главу, као што се то лепо види на двема познатим Муриловим сликама. Кад ова дечурлија оброк сврше, враћају се журно у главну улицу, купећи пикавце по тротоарима, и у тој тражњи цигарица тако журно иду, као да некога траже, који их нестрпљиво очекује. Ничега се не стиде, ни од чега не презају. Због њих ни један предмет трговачке робе није изнесен на улицу, него је по стакленим излозима, а стаклена дућанска врата већином су притворена. Јер они завирују у све и у свакога, никога не поштују и никога се не боје, сем полиције. За састанке имају лозинку, за разговор свој речник, и већ се у напред вежбају у организацији. Улица им је салон, а прагови великих кућа и клупе по парковима станови и постеље. Они су квасац свакој демонстрацији, свакој уличној галами и комедији. Ту увек они воде прву реч. Тако они живе безбрижно, страсно, нервозно и бурно, чак не од данас до сутра, него само за данас, јер је за њих сутра тако далеко, а они о њему неће и не могу да мисле. Кад пруже руку и запросе, врло су тужни и плачевни; секунду после тога кезе се и цере злобно и задовољно, необично су зли и гадни у псовци и подсмевци: речник велики, а речи грубе и снажне. Језик т. ј. речник њихов је из талога, као што су и сами из талога. Све су то створења која је случај зачедио у тами и блату, и одатле не могу да се издигну никада, нити ико покушава да их извуче. Точак живота вуче их за собом и стално одржава у талогу. Руски босјак, о коме је највише, али не и најбоље, писао Максим Горки, који им је и дао то име, што значи ићи бос по животу, — тај руски јадник је оделит тип. Он је био у добром положају, па је потиснут с њега пао на дно, у брлог беде. Раније је био отмен и имућан, добар и обдарен добрим одликама; био је у служби, на универзитету; будућност му се смешила и двери

живота отварале пред њим... олуја у животу, доживљај, катастрофа, случај, неумешност, несрећна љубав, ма шта судбоносно — и он је пао, и њега је прогутала бездан или ракиџиница. Неуспех га је одвукао у сиротињски крај, бацио га на улицу, и ту се срозао на дно. Патње и гладовање поступно су гасили у њему жижу части, поноса и достојанства, што држи човека да у животној борби не клоне, и најзад довели га да пружене руке зауставља људе на улици и ударајући на алкохол енергично захтева да му дате гривен да једе, јер је гладан, — а у ствари је жедан. Међутим он ту милостињу ако му је ко да, оставља у првој приземној радњи где се продаје монополисан алкохол. Наполитански лазарон или просјак је сасвим други и другачи тип. Он је рођен у мраку, с пороком, он живи и ужива у њему, не дижући се ни један једини пут у животу на виши степен и положај у друштву, и умире без бола, равнодушно, умире без саучешћа, без ичије сузе. Он није никада пао, јер се никада није ни дизао. Он може бити без леба, али не без проводње, не може бити без уживања, без поезије. И док на једној страни расте варош, док расте број хотела, великих зграда и путника, — на другој страни расту порок и сиротиња све више, а с њима и овај пород и плод улице. Најчудније је то да напуљски сиротан уме да подноси свој јад, и у њему се ниуколико не осећа несрећан. Његова нарав је ведра и не мења се, као ни природа која га окружује. Ови апостоли беде су увек ту. И што овај рај света може начинити паклом, то је нечистота што у њему влада, а још више сиротиња која се у тој нечистоти купа и живи. То је болест Напуља, и његова ведра душа много пати од тога. Човек се мора у чуду питати: од чега су начињена та створења која посведневно годинама ноћивају на клупи, на камену, на влажној земљи или трави? Крај све своје голотиње, она не пропадају тако брзо, или их тако много има да се не примећује да пропадају. Можда је навика. Јер лазарон није биљка из стаклене баште, да му треба велика

него. Постеља је за њ излишна ствар, чак раскош. Он не осећа потребу да има крова над главом, најзад и не тражи га. Кад је киша, склониће се под мост, или где било за тренутак. Лазаронска песма, коју је створио какав поетски лазарон, то најбоље оцртава.

Шта ми треба?
Комад хлеба!
А то Бог нам с неба шаље,
Па се одмах крећем даље.
Док је људи, нема глади!
Ко је луда — тај нек ради...

Лазарони имају и своју изреку Cu nu rano magno, vevo, e me lav' a рассіа — за један грам једем, пијем, и могу лице још да мијем. Чудноват осећај туге обузме човека кад посматра јазбине у којима презрена људска створења обитавају. Нога се непрестано спотиче о читаве слојеве ђубрета, на коме ове друштвене парије почивају као на постељи. Тај јад није само у Напуљу; он је и у његовој околини, по селима око Напуља, управо у целој Кампанији. Кадгод сам са својим младим пријатељем чинио пешачке шетње по околини и селима, на нас су налетали ројеви сеоске деце, молећи за милостињу. Полунага деца излећу из домова и хватају за скут. Ако си кога малишана помиловао, истрчаће жена, и одмах ће за то затражити хонорар:

— Дајте десет пара... јел'те да је леп и симпатичан бамбин кога сте помиловали? Дајте за то десет пара.

Мој млади пријатељ био је болећив, и доста је давао при овим шетњама.

Песма глади којом нас стално дочекују сеоска деца, мене увек растужи. Та дечица су живи мртваци. Још се из даљине чује њихов глас, јер из даљине примете странца. То је монотон, сонoран, тужан глас. У земљи где све буја и цвета, где све кипи животом и лепотом, виде се утучена лица, притешњена глађу, и измучена сталном оскудицом. Врућина чини да ова изгладнела лица изгледају још

црња и ужаснија. То може читаоцу чудно да звони у земљи уживања — песма глади. Тон те песме пара душу и урива се у њу као туп нож. Њихова млада, спарушена тела дрхте, а кад полети новчић кроз ваздух, они се сви као суманути баце на отмицу. И таман је милосрдни странац измакао из атара једног предграђа или села, а на новом кораку, са истом монотонијом отпочиње нова арија песме глади, виде се многе пружене суве дечје руке, и чују се крештави узвици из дечјих грла: „мусјо, мусјо!“

Просјачија

Има у Напуљу организоване просјачије, која искоришћује људско милосрђе и живи од њега. Увек се нађе људи који мисле да је боље и десет пута бити обманут, него отказати своју потпору сиротану у невољи. Каже се: у Напуљу сваки четврти човек живи од милостиње. Неки веле: то је претерано; други пак говоре: ни то није довољно. Просјачење не може да се искорени, нити да се забрани. Најзад, у овим крајевима, оно се не сматра за срамоту, као што би се то на другом месту у Европи сматрало. Девојка од двадесет година просећи жалиће се да има шесторо ситне деце; дечко што још једе последњи комад поморанџе коју је мало час украо, вели да три дана комад хлеба није окусио. Седи странац у кавани за столом; приступа му протегљаст, сув човек, представи се као отпуштени чиновник коме деца умиру од глади.

— Господине, умрла ми жена, и немам чим да је сахраним. Смилујте се...

Наскоро после овога јавља се други:

— Сина ми је синоћ трамвај прегазио, када се враћао из школе... а сузе му трепере на трепавицама.

Приступа дечко који је пред непознатим странцем носио неки земљани разбијени лонац, па се саплео и пао. Плаче.

— Убиће ме газда ако не донесем лонац... спасите ме, господине, молим вас. Помозите ми!

Крај тротоара сусрећеш човека затворених очију, дотиче те сасвим случајно руком, али то није случајно, јер је слепац раније добро одмерио пролазника и познао да је странац.

— Господине, слеп сам... чујем лупу кола. Молим вас, помозите ми да пређем на супротну страну улице.

Хваташ га за руку и водиш. Он успут прича своје јаде и моли да му помогнеш. Док га ти водиш, он је на другој страни тротоара већ приметио и бегенисао другог странца, коме ће се, исто као и теби, понизно обратити да га преведе на супротну страну улице јер је слеп. И тако ће целог дана бити водан с једне стране тротоара на други, и обратно.

Нарочити дечји и старачки специалитет је дављење. Окретна варалица примети поред обале гомилу странаца. Ту се они обично шетају. Изненада, нешто буђне у море; са обале се разлеже вика: „Не дајте! У помоћ! Удави се!“ Странци притрче обали и виде на води главу људску, где се бори са таласима. Али на срећу, ту је и спасилац; он се брзо свлачи и скаче у воду да дављеника спасе. За десет митута ствар је готова: дављеник је спасен; лежи тобоже онесвешћен на обали, а спасилац га трља, да га у живот поврати. Странци радознали распитују се: шта је то било. Одговор је одавно спремљен.

— Знате, господо, невоља... у кући му умиру од глади. Он се најзад решио да заврши своје патње... Смилујте се, господо, на овога бедника!

Покушај наравно успео. Завлаче се руке у џеп, отварају се новчаници. Онесвешћен дављеник, кроз полузатворене очи, мотри лица својих добротвора да их утуби, како не би у поновном случају пред истима извео свој покушај самоубиства дављењем.

Па ипак, сва та беда, изгледа ми, није тако

страшна као беда осталих европских престоница. Лондонски или париски невољник може бити пристојно је и одевен, али он живи гладан, и умире очајан; он тражи рада, а рада нигде; напуљски не тражи да ради, нити му треба; он је полунаг, али живи с песмом и умире весело, као да иде на спавање. Под овим сунцем, у оваквом климату, одело је излишно, а задовољан је кад ма и трулу поморанџу добије да поједе. Њему много не треба желудцу; оку му много више треба. Ако ни од кога ништа не добије, одлази на море: оно ће му из своје утробе дати ручка. Упецаће коју рибу, живу ће је појести, и одмах сит и задовољан одлази на прву клупу, где га очекује друштво, разговор или левентовање.

Напуљско друштво је подељено у две класе, и оне су јако размакнуте и оштро одвојене једна од друге. Наравно да међу овим класама има нијансирања. Последњи на друштвеним лествицама јесу они о којима је реч у овом одељку. Њих има више у Напуљу; живот је њихов чуднији, и за социалне прилике и њихово тумачење значајнији, од живота госпоштине, који је једноставан и празан, и који се једино испољава у надутости и бесмисленом расипању. Посматралац живота и нарави не би имао много речи да утроши пишући о напуљској госпоштини. Међу тим сиротиња је у Напуљу као изворска вода: стално тече, извире, има је у изобиљу, врло је разнолика, чак и интересантна и поучна, и никада неће изумрети док је овог топлог сунца, док је овог питомог поднебља и сталног зеленила, док је мора и безбројних странаца, осем ако се једнога дана Везув не разгњеви и не излије свој огњени гњев на цео град, као што је то некада радио са Помпејом, Херколанумом — и са Торе д' Анунцијата, пре три године.

Напуљ је бездан, у који, као у пучину океана, тону безбројна незнана створења људска, живот их је само избацио на површину, али их је одмах за тим гурнуо у поноре, на дно, где и пропадају, не

познавши ни један једини пут високе циљеве и задатке, као ни смисао живота.

Галерија

Бурна врева у даљини привлачи ме. Идем даље да посматрам. Ево ме на уласку Римске улице. Поглед на грађевине ничим се не задовољава. Те огромне куће личе на поређане сандуке или штелаже у каквој великој трговини. Зграде су просте, једноставне, без икаквих украса. Богатство што га имају, унутра је, у одајама и дућанима. Напољу нема ничега. Једна је једина грађевина код које се мора застати и у којој има шта да се види и да се задовољи. То је тако звана Галерија Умберта Првога. Споља се и не примећује, јер то није једна грађевина, него комплекс улица и кућа спојен унутра. Изнутра посматран ствара у нама необичан утисак. Требало је Напуљ препородити, учинити га чистијим и здравијим. На место прљавих кућа и уских улица дошла је Галерија. То је дело обновљеног Напуља. По месту, најживљи крај града, место где је комуникација непрекидна. Ко је вољан да проматра уличи живот, сцене и тренутне доживљаје, овде има без престанка нових сцена, нових прилика. Кроз два огромно висока ходника, који се укрштају и пространством својим изгледају као улице, у мору светлости и безбројних лампиона креће се згуснута маса света. На том је месту увек много странаца и Наполитанаца. Какав страни принц или амерички милијардер иде напоредо са напуљском нашминканом намигушом или уличним просјаком. Овде у Галерији збирају се странци и домородци, и за столом у кавани седе можда напоредо највећи богаташи са стране и најбеднији сиротан из Напуља, не водећи рачуна један о другоме. Пре двaестак година, када је требало варош мало очистити и умити, кад ју је требало регулисати, овај је део вароши био оборен. Хтело се да се ова дивна

варош, која се дави у смраду, и којој странци остављају сваке године небројене милионе посећујући је обилато, једном прене из средњевековне дремежи. Приходима што их варош добија од странаца, могла се извести регулација. Све што је лепо у Напуљу, од природе је; једино што задивљује, а што је људска рука створила — то је Галерија. Она није ни налик на берлински Пасаж, нити на петроградски „гостини двор", нити тако што има која зграда у Европи. „Гостини двор" је споља, јер у Петрограду нема светлости, Галерија је изнутра. Требало је проширити уске улице и унети у њих више светлости и сунца. Тако је постала Галерија. Она захвата један огроман блок земљишта, и изнутра има изглед огромног крста, по распореду пролаза. Пролази тога врло високог, а стаклом препокривеног простора су вазда начичкани светом. Ходници овога унакрсног пута излазе на четири улице. Изнад галерије је кров од стакла, и стога је увек у згради доста светлости. Слика врло примамљива. Висока је и осветљена безбројним сијалицама. Плива, што се каже, у мору светлости. Под је од мрамора, а тако исто и стране Галерије; а по странама далеко већу пажњу привлаче луксузни дућани, ресторације и каване; у сутерену су велики орфеум и позориште, који су увек пуни света. Има забаве на све стране. Идући наниже, низ мраморне степенице, силази се у такозвану Маргаритину салу. Господство првог реда. Велики и мали уметници из белога света приказују овде своју уметност, долазећи на јефтин начин до пролазне славе и носећи собом доста новаца. Од певачица европскога гласа из највећих опера, до жонглера што гутају ножеве и скачу по жици и конопцу, све је на овом месту заступљено. Игра се у подземним одајама које су искићене разним сликама. Слике су савремене, доста су изостале иза помпејских радова ове врсте, али су по укусу данашњој публици, која тражи разоноде у свему.

При самом уласку у Галерију од Римске улице

налази се једна од најпосећенијих кавана у Напуљу, нарочито кад је кишовито време. Свакога дана по ручку, док се мој млади пријатељ одмара, ја долазим амо да попијем каву, да читам новине и да посматрам овај вртлог, који је сваког часа другачији. После неколико дана сталнога долажења служитељ је покушао да ми подвали. Није успео. Хоћу да платим попивену каву. Дам му новчаницу од пет лира. Он ми врати кусур. Може се мислити како сам био изненађен, кад сам видео да су све четири лире лажне. Одмах га зовнем себи.

— Шта сте ми ово дали?

— Да нисам дао више? запита он.

— Све су четири лире лажне... Сталан сам вам гост, имајте бар толико призрења, да ми дате две лире истинске.

Младић који служи, насмеја се и узе са стола све четири лире.

— Знате, ви сте ми сталан гост... Даћу их каквом Американцу. Они баш воле кад можемо да их мало насапунимо и обманемо.

Тек што си попио каву и почео погледима да луташ лево и десно по шареној гомили која се креће на све стране, ето га, приступа доста лепо одевен човек и у поверењу ти нуди неке слике. Прихваташ их из пуке радозналости да видиш шта је. Непристојне фотографије. Ако га одбијеш, он ти нуди познанство са лицима која су означена на истим фотографијама. За Наполитанца седети у овој кавани за столом, право је уживање: пред његовим очима одиграва се све што може у Напуљу да се догоди... Ко је изишао у варош, ма каквим послом, обичаја ради, проћи ће кроз Галерију. А она је увек пуна света, било ведро или киша. Нарочито је забавно увече, када се одозго и са страна Галерије, као и по излозима, распе море светлости. Све што је похитало у ма какав лов, на састанак или зараду, или да се проведе, наилази на Галерију. Ту је прво виђење странаца са домородцима. У овом калејдоскопу најразноврснијих слика и тоалета пролазе сати

неосетно. Тек што си попио каву и отарасио се продавца неприличних фотографија, долазе читави редови продаваца. Нуде ти се најневероватнији предмети: сатови, камеје, пси, палидрвца, стари фалзификовани новци, мале мандолине од корњачине коре, мајмуни, ноте, дугмад, наочари, све. Пред тобом стоји човек и држи малу, белу чисту пудлицу. Несвесно погледаш, он само што ти је не спусти у крило.

— Јесте ли видели овако што... јелте да је псетанце дивно? Хоћете ли?

— Не треба ми... а колико му има година?

— Псето је врло мало и има близу две године... И одмах прелази у прошњу: Молим вас за мало бакшиша, за макароне.

Ма да пудла и бакшиш који он тражи немају никакве везе, он то ипак доведе у везу.

Преда мном је један уметник израдио на поштанској карти диван акварел за четврт сата. За сличицу је тражио десет лира, али ју је дао за четрдесет сантима. Неколико таквих карата исти ми је уметник израдио. И све су оне врло лепе и са укусом израђене. Мали уметници имају дар подражавања.

Хоћу и сам да се помешам у ову покретну гомилу, да се прошетам. Пред уласком у Римску улицу свет се збрао у гомилу на једном месту. Кроз галаму и тутњаву кола разлеже се један необично висок и звучан женски глас. Сваки ко се у том часу десио ту на пролазу, застао је да чује овај сопран, извесно из детињега грла. Прогурам се у прве редове. Тај дечји сопран иде из грла једне седамдесетгодишње старице. Коса седа, лице спарушено, ход несигуран, а глас дечји. Чудило ме што иде улицама да пева и проси, када би за такав глас свака опера отворила врата своја.

— Овако се више заради, рече ми један господин. Тамо би имала 60 лира месечно, а овако по улицама истерује и две стотине. И ово је најзад улични глас. Крај све његове висине у опери не би могао поднети. У Напуљу траже школован глас, из-

рађен глас, и теориско знање музике... а ово што она пева, то је само за улицу.

После се опет вратим у Галерију да сачекам свога младога пријатеља, који ће ускоро доћи да идемо у шетњу ван вароши, у околину.

Пред кавaном

Дешавало се да по два сата преседим на једном месту и врло се ретко деси да у пролазу видим једно исто лице више пута. Нигде толико промета. Кад је празник или недеља, тај вашар је просто невероватан. Нигде у Европи нема тога живота, какав је у напуљској кавани. То је читава представа. Овде падају све ограде које деле људе и сталеже једне од других. Ту је педесет и више столова, али је однос гостију међу њима такав, као да сви седе за једним столом. Људи су разни, али се међусобно понашају као да су стари познаници. Тамо се пије кава, онде једе сладолед, али се гости преко столова гласно разговарају; неко до тебе певуши арију из најновије опере. Кавана је у Напуљу заиста, у правом смислу речи, место јавног живота и састајања. У земљама северне и средње Европе долази човек у кавану да се састане с ким, и с ким има посла да се види и посаветује, да се одмори или новине да прочита; у Напуљу је кавана за провод, за туцање празног времена, јер Наполитанац не воли много да ради. Немцу или Французу је кафана излишна, Наполитанцу потреба за разоноћење. Странац чита новине и обавести се о приликама и политичкој ситуацији. Наполитанац ретко кад у кавани да се зарије у новине. Он у напред о свакој влади има уверење да је лоповска и пљава. И ако чита новине, не чита свакога дана једне исте, него тражи да чује и друго мишљење. Кавана је Наполитанцу саставни део његове личне среће и домаћег живота. Јер он не може рано да се баци у постељу. Његов дан заилази дубоко у ноћ. Кад сунце оде на ноћиште,

он онда тек излази да живахне и ужива. Кад се затворе дућани и фабрике, онда почну да се пуне напуљске кавање. Столови се изнесу до пола улице. Свет се око тих столова збира и групише. Сви су по групама. Само странци седе осамљени. Ту се шали и задиркује на сав глас; људи који се нису ни представили један другом, говоре међу собом као стари познаници Овде су измешани гости: Африканац са бурнусом, Норвежанин и Рус, махараџа из Делхија или Енглез са црвеним Бедекером у руци. Недалеко од тебе неко друштво прсло у гласан смех, чују се узвици „браво, мањифико", одломци од реченица, искидани акорди музике и псовка. Јер се у Напуљу људи радо препиру. И све то мешање тонова и гласова има своју мелодију и хармонију. Око столова обигравају босонога деца, која су срећна ако у своју каву не метнеш сва четири парчета шећера што их је донео служитељ на металном служавнику. Остатак или испроси или украде, пре него што је дечко који послужује госте, и подигао са стола служавник са празним шољама... Врење не престаје. Изгледа да је цела варош омађијана, или да су њени становници опчињени неким напитком у коме има оксигена или татуле. Као да смо у Кикандони доктора Окса. И они који се даве у раскоши, као и они што грцају у беди и сиротињи, измешани, имају један израз на лицу, једну физиономију са које се чита једно — веселост, радост живота. Радује се животу и воли га богат и сиромах. Ради тога се и живи. Очи обневиде, уши да заглуну од те вреве и јурњаве у којој Наполитанац тражи и налази радост живота. Напуљ је пун разних песника, има их чак и међу лазаронима и уличним просјацима. Природа овога краја оспособи или бар орасположи за поетизирање. Сваки пева или је вољан да пева. Ма какво да је његово материално стање, душевно расположење је увек добро, чело вазда ведро. Не издаје га воља да пева, да тражи слик изговореној речи и да ужива. Питомост природе и стално пролеће одржавају сав

тај нижи примитивни поетски свет у заносу, у поетској екстази и свечаном расположењу. Осећаји не слабе и сваки се догађај опева на сто начина. Весела нота свуда преовлађује, у песми нарочито. Галерија и улица одјекују од песме и других гласова који се издижу из опште вреве, и губе у тутњави и хаосу општега метежа и галаме. Очи су пуне услед непрестаног посматрања. Највише се заустављају на лепотицама, које као на каквој изложби износе лепоту својих тоалета и складност својих облика и форми. Женска лепота овде се испољава и износи у свима укусима, у свима модама и са безброј вариација. Наравно да између овог цвећа има и отровних биљака. Но ма како биле отровне, за онога ко их из даљине посматра, јесу естетично задовољство. Природа, као велики мађионичар, дала је израза и лепоте не само пределима, него и људима. Људи и жене имају далеко више одлика и особина, него што их имају становници северних крајева. Темпераменат људи одговара темпераменту и боји предела. Сваки Наполитанац има, тако рећи, наочари кроз које гледа природу, људе и догађаје. Често су пута те наочари обојене, и та се боја мења. Наследници и потомци старих Грка, Цезара и Цицерона, врло су поносити на своје претке и на прошлост. Памте имена њихова, али их ретко помињу, јер живе животом тренутка и садашњости. Наполитанац, из бољег друштва, човек је пуно практичан. Његове очи траже задовољство и корист, и увек се светле као и предели које посматра. Истина, сваки се стара што је могућно мање да ради и да се свугде што лакше прометне. У сваком послу могу далеко да дотерају, али у нераду и у уживању су ненадмашни. Седне за сто у траторији или у кавани — шоља каве, чаша кијантија, порција сладоледа, тањир макарона или ризота, и он је у стању читаве сате да преседи у посматрању, уживајући у свему што се око њега догађа. Пристаје на сваки разговор, на сваку шалу, а и сам ће је рећи ако му падне на памет, ма га нико и не питао. Он ту

за столом и пева и рачуна и политизира, јер је рођен као политичар, управо као и Србин. Грди владу данас, да би је могао сутрадан похвалити. И кад човек слуша двојицу или више њих кад отпочну своју каванску препирку, помислио би: ови расправљају најважнија животна питања, кроје судбину своје земље, па можда и целе Европе. Међутим спор се води око какве безначајне ситнице. У препирку је унесено све: и снажан глас и гест и мимика. Све то Наполитанцу лепо стоји, јер је и од природе доста леп, ма да се тип лепога човека и лепе жене више налази у северној Италији. У Ломбардији и Флоренцији лепе су жене, а у Ђенови и Риму људи. У Напуљу лепи су сви — мушки и женске. Њихова лепота, ако није физичким радом изнурена и опала, доста се дуго држи. Старих типова има врло ретко. Људи идеалних нађи ћеш још само у приповеткама каквога Немца који слепо подражава Павлу Хајзу. Али у самој Италији на те приче нико ништа не полаже.

Наполитанац живи и ради за себе; сваки ради оно што му се свиди, и један се за другога врло мало стара. Кад дође недеља, последња судопера узеће кола и достојанствено седећи у њима возиће се по народном парку, не водећи рачуна ни најмање о томе што је одмах у господском батару иза ње њен господар са својом госпођом. А увече не сме изостати, — мора отићи у позориште...

Позориште

Да, позориште!

Напуљ је сам огромно позориште, где се на сваком кораку одигравају драме и водвиљи, трагедије и комедије у свима уметничким формама и перипетијама, са духом и без духа, с песмом или музиком, и без њих. Напуљ има пуно позоришта. То су већином приватна подузећа. Трупе нису у њима сталне, него се мењају. Публика, која пред собом

има увек друге глумце, осећа разлику у игри, и тиме се усавршава у укусу. С тога је публика позоришна у Напуљу осетљивија и радо критизира. Ко добије симпатије публике, оспу га ситним поклонима и крупном пажњом. Мени позориште није правило задовољство, нити ме је игра глумаца привлачила, не само зато што нисам добро знао језик, него више зато што сам се на улици боље осећао, и што сам на улици увек имао шта видети. И кад је мој млади пријатељ хтео ићи у Сан Карлово позориште, које је једно од највећих позоришта на свету — ја сам позоришту претпоставио шетњу по вароши, а младог пријатеља водио је један мој санародник који је у то време живео у Напуљу. У овакој арени каква је Напуљ, у средини где и ствари као и људи имају душу и моћ говора, где и само камење уме да прича какву давнашњу легенду; где је све као у позоришту, — позорница је излишна. Бар за мене излишна. Наполитанцу је мало уживања на мору и по улицама, он га тражи и у позоришту. А позориште је вазда отворено. Ваља истаћи да само Карлово позориште има светски глас. Остала су као наша позоришта у паланкама. Оскудева им књижевна култура и карактер уметнички; оскудева им уметничко појимање и талент стваралачки, ма да је сваки Наполитанац обдарен глумац од природе. Представе се дају у напуљском диалекту, а он врло јако одступа од књижевног талијанског језика. Ко је у позоришту и прати представу, тај и учествује у њој, нарочито ако има музике. Док представа не почне, гласно се разговара и виче, чак и певуши. Чим се завеса дигне, све заћути. Сваки с нервозом и напрегнутом пажњом прати говор и игру глумаца, и даје видна знака свога одобравања или негодовања. Чују се узвици, а завеса тек што се није дигла. Журба. Примадона туче старом ципелом своју гардеробарку, или тенорист напада суфлера, или се млађи глумци препиру око поделе поморанџи што им служе за вечеру. Али чим се завеса дигла, примадона се измирила са гардеробарком, а од благајника позориш-

ног добијене поморанџе глумци су одмах појели, суфлер је у своме сандуку, зноји се — игра отпочиње. Гледаоци су око и уво, сву своју пажњу уносе у игру, и сами шта више у њој учествују. Још ако има песме, онда се оре и позорница и позориште од песме, коју певају и глумци и публика. Напо-литански посетилац позоришта или воли или мрзи; хладно или равнодушно он уопште не уме и не може да гледа. Ма како прост гледалац био, он се за комад интересује у пуној мери и учествује у њему. Шта више и критикује. Наравно, та је критика примитивна, али је искрена; може бити погрешна и неправедна, јер се заснива на тренутном расположењу, али она за то не шкоди ни представи а ни глумцима, као ни самом писцу. Жив темпераменат, — и он одмах онде, на самом месту, изражава своје допадање или негодовање. Глумици се мора пљескати; ма она била уметница трећега реда, сматра за подцењивање и непажњу од стране гледалаца ако јој ни једном не даду оно што јој припада, и што она с правом очекује: знаке допадања, пљескање.

Најлепше се странац може провести и уживати у позориштима што су на периферији Напуља, где долази сиротиња и раднички свет. Тамо је све забавно — позорница, глумци, благајна, публика, све од реда. Глумци су већином изгладнеле индивидуе, које ипак живе у илузијама. Публика која амо долази, нема увек новаца. Најзад то се и не тражи од свакога. Ако донесе што за јело, добро је дошао, као да је паре дао.

Пред позориштем гомила дечурлије. На вратима пред благајном уметник у неком чудноватом властелинском оделу, који не само да представља два прошла столећа, него је стварно из тога доба. Грлатим гласом призива публику. Код саме касе већ отпочиње тискање. Неколицина њих гурају се кроз гомилу, а пред собом држе по једну корпу напуњену поморанџама или патлиџанима. У другога су у корпи јаја или кромпири.

Плаћа оним чим може.

Догурао се до касе.

Иза решетке извирује благајник и радознало гледа у корпу.

— Шта имаш ту?

— Поморанце.

— Колико имаш?

— Двадесет комада.

— А што ниси донео бар тридесет? Немаш више? Благајник задовољно истреса корпу, даје улазницу и наставља.

— Други пут донеси дупло, разумеш? А сад можеш добити треће место... да стојиш.

— Колико има чинова?

— Три.

— А зашто није пет?

— Такав је комад. Сутра је представа велика са пет чинова.

— А умире ли на крају когод?

— Не умире, узимају се... Вечерас умире...

И муштерија се враћа.

— Добро, вели, онда ћу сутра доћи.

Долази нови муштерија; истреса врећицу кромпира и добија карту.

Благајник прима све што се може назвати храном: рибу, кромпире, остриге, лубенице, макароне па чак и сламу.

Посетиоци су из најнижих друштвених класа, — обалски или фабрични раденици, ситне занатлије или слуге, таљигаши или рибари. Они долазе у позориште са породицом. Позорница врло јако личи на коњушницу која још није очишћена. Три или четири лампе, — то јој је цело осветљење. Та недовољна светлост даје самој позорници свечанији изглед. Свет се већ прикупља, чују се људски гласови, чешће дечји плач. Пред самом позорницом налази се некакав прљав сандук, а иза тога сандука неколико музиканата, који забављају гледаоце пре него што је представа отпочела. Труба, бубањ и две мандолине, — то је окестар. Али пошто гледаоци нису зановетала, они се и овом музиком задовоља-

вају. Наполитанац ће, у часу забаве, наћи складности и акорда и код најразличнијих инструмената... Разговара се на сав мах. Наједанпут онај сандук пред завесом почиње да се миче. Шта је то? Из сандука извири чупава глава. То је суфлер који се купа у сопственом зноју, и не могући да отрпи врућину, извлачи главу из сандука да се расхлади и да мало разгледа публику. Завеса је спуштена, — на позорници чине се живо припреме, чује се псовка и довикивање режисера. Сињор Брунети је главни јунак и љубимац публике овога краја. Он игра трагичне и комичне улоге са подједнаким заносом. Кад затреба он и пева и декламује. При том му сва публика помаже. Своју улогу осећа, и стога сваки живац, сваки мускул на њему дрхти и трепери. Представља се „Христово Рођење". То је комад који овај свет најрадије гледа. Галама се стишава, јер звонце већ четврти пут објављује да ће се оно прљаво и обојено платно што представља завесу, ускоро подићи. Духови су се притајили, завеса се диже. Позорница представља одају у којој спавају чобани. Кроз једна ониска врата улази домаћин у одају и пророчким гласом говори о нечем великом и знаменитом што ће се ове ноћи морати догодити. Уморни чобани и даље спавају. Тада домаћин иде редом од једнога до другога, удари их ногом где стигне, позивајући их да устану. У том часу појављује се анђео који заудара на паприкаш, у некој одори која је некада имала белу боју, а сада личи на неопрану кецељу. Он дословце понавља речи светога Луке из Еванђеља. Он говори: „Не бојте се, јер гле, јављам вам велику радост, која ће бити радост свему народу. Јер вам се данас роди спас, који је Христос Господ у граду Давидову. И ево вам знака: наћи ћете дете повијено где лежи у јаслама..."

У овим речима лежи велики значај. Анђео их је тек изговорио, а на позорницу ступају Јосиф и Марија, обоје уморни и изгладнели. Марија говори. Њен је глас пун нежности и топлине. Дирнута и

потресена њеном речи, публика гласно јеца. У задњим редовима партера чује се стишавање плача; неке жене не могу да зауставе сузе. Али ова дирљива слика допуњује се једном профаном појавом: домаћинова жена, која се ускоро по доласку Јосифовом и Маријином јавља, окреће се Марији и заједљиво јој говори да не ваља много јести макароне, јер то отежава желудац, а и сам трбух се надме. Публика је љутита на ову грубу сцену; а љутит је и сам Јосиф. Њему није до празног разговора; гладан је и тражи да вечера и да му спреме преноћиште. Домаћин одлази да се побрине за обоје. Спрема се и Јосиф с Маријом да остави позорницу. Наједанпут, кроз једну велику рупу на таваници, јавља се на канапу велика звезда од позлаћене хартије и лелуја се над Маријином главом, крећући се према изласку. Овај тренутак ограби Јосиф да изиђе из собе са Маријом. Звезда је остала и непрестано се лелуја у ваздуху. Тек што су ови изашли, чобани ђипају са својих легала, и чисто запрепашћени посматрајући звезду што се климата, причају један другом свој чудновати сан. Ово причање траје десетак минута, за које време чобани се спремају да изиђу. Кад последњи пастир почне, излазећи за друговима, да понавља исти сан који су двојица мало час испричали, труба и бубањ са обема мандолинама нададу дивљачку дреку, на форму циганског туша... Позорница је празна; при њеном дну размакне се завеса од платна, и публика угледа бенгалском ватром осветљену Деву Марију. Седи блажена на столици, држећи новорођенче у наручју. Младенца представља једна велика, доста прљава лутка са испалим очима и без једне руке, што ништа не ремети илузију публике, која је одушевљена.

Из публике се зачују крештави женски гласови.

— Бамбино Језу... бамбино!

Нека доста гојазна жена са дна партера стојећи пљеска рукама, и радосно узвикује околној публици.

— Он је! он је! слатки бамбино!

Одушевљење је на врхунцу; гледаоци су тронути овом немом сценом. Пљескање не престаје задуго. Најзад се и музика стиша, те се и публика смири. Бенгалска ватра још светли; Марија још седи на столици, нежно посматрајући гледаоце и свога бамбина. Она нешто очекује. Очекује да се јаве краљеви и пастири да положе своје дарове. Пред вратима искрсавају три пастира и клекну пред новорођенога. Одмах за пастирима ступају краљеви и подносе своје дарове... Но овде није свршетак сцене. Треба знати да се у овом часу око новорођенчета јављају ангели и сотоне, огимљући се о превласт над Месијом. Наступа огорчена борба између Добра и Зла. Добро је анђео с мачем. То је онај исти што заудара на паприкаш и цитира речи Св. Луке. Зло је једна огромна змија од сламе и платна, обојена дугиним бојама а са крокодилским чељустима. Анђео Добра прободе змију, и публика је задовољна, пљеска рукама, захтевајући да се последња сцена понови. Чују се узвици „браво“, а неке од жена из публике гласно плачу и јецају.

Корист од ове представе је двојака: гледаоци имају за неколико дана душевну храну, а глумци имају за неколико дана праву физичку храну. —

То је и тако је позориште у Напуљу.

Ма да је данас позоришна уметност постала међународна, у Напуљу је она сачувала своје народне особине. Она је овде у најмањем, као и у највећем позоришту — наполитанска. Чак када се гледа француски или немачки комад, он овде добије некако боју, одлике и дух овога климата и особине нације. Судерман се поиталијани, Дима син испада доста добар Наполитанац, а и сам Ибзен се мало препороди у наполитанском духу.

Напуљска позоришта

У Напуљу има пуно позоришта, не рачунајући ту и она што их помињу Бедекер, Штарк и Гри-

бенс у својим књигама о Напуљу. Много је већи број позоришта о којима горепоменути писци ни појма немају, а која су много интересантнија и забавнија, нарочито за онога странца који хоће да изучава живот и нарави Наполитанаца. Сталних дружина позоришних нема. Оне као Цигани мењају своје место. У Напуљу је врло мален број добрих глумаца који су одлично награђени, а задрже се целог свог века на једној позорници. Глумца вуче даљина; он воли да се скита, ма то било у најближој околини, тек да није стално на једном месту. Има их, и то су већим делом глумци омање вредности, који сваке недеље приређују представе у другом месту. Обишли су Кампанију, Апулију и Калабрију, па се после опет врате у свој Напуљ, где их публика са одушевљењем дочекује и спрема нове котарице са поморанџама, патлиџанима и крумпирима. Сваки уметник или глумац из Напуља је засебан уметнички индивидуалитет. И сваки од њих је дубоко уверен да у њему почива Дузе или Паста, Скарпета или Пучинели, Новели или Роси, Салвини или Белоти... „Буди љубоморан на жену коју волиш, и ето ти Отела... буди на позорници какав си у животу и ето ти уметности“, — то је без мало свију њих принцип њихове уметничке игре, који, најзад, није далеко од истине. „Замисли да се теби дешава у ствари оно што представљаш на позорници, и ти ћеш у истини изићи славан и велики“...

Овај језик срца и страсти има свој свет и своје илузије. Он допуњује оно што живот даје. Стога је позориште у Напуљу нарочита врста уметности, коју сви воле и која много не стаје. И још нешто: у свима позориштима преовлађује музика; она је саставни и неизбежни део глуме. Више се пева и свира на наполитанским позорницама, него што се игра и представља. Вагнерова музика још непрестано преовлађује, али се поступно и она потискује новим производима. Глумац је весео, лак, окретан, жив, лакомислен, заљубљив, срећан кад има гледаоце, и задовољан са оним шта му судба додели.

Он се осећа као Цезар: у старој Ноли први. Мимо свега, ја сматрам да је у Напуљу, нарочито за странце, сам живот напуљски највеће и најбоље позориште. Ако странац хоће да гледа драму или комедију, он све то може посматрати на улици, на тржишту, на обали, у кавани, на шеталишту, свуда где ногом крочи. И зато сам ја живот на улици, драму случаја и живота, претпостављао драми на позорници. . .

ГЛАВА ТРЕЋА

San Gennaro. — Крв и глава светог Јануара. — Свечани обред.

San Gennaro

Народ напуљски, мешавина Старога и Средњега Века, променио је разне туђинске најезде, освајаче и пљачкаше, али није променио свој источњачки карактер. Наполитанац је разговоран и весео, вољан да ти запева ако желиш чак и онда кад му душа плаче. Но осим тога, он је сачувао и ову доста значајну источњачку особину: празноверан је и затуцан у свом религиском осећању. Све се пред његовим очима шири и раскрива, па ипак он живо верује у тајне силе небесне и у чуда светитељска. Напуљ, који не оскудева у лепотама природе, не оскудева ни у чудима религиским. Колико је цркава и капела, толико је чудотвораца и чуда у њему. Сваки је светац творац и носилац каквога чуда; а многи калуђери имају отуда богате дохотке, од којих се може господски да живи. По себи се разуме, велика је већина напуљских чуда религиска. Кад се ствар тиче вере, Наполитанац ће драговољно у све веровати. Нема оданијег света светом оцу папи од Наполитанаца. Бољи су католици од Римљана. Да видите какви су кад се моле и како су им свеци искићени, могао би их посматралац поредити са луксузним певачицама, које воле да се китe. А цркве, ма да их има као дана у години, увек пуне богомољаца. Једно од најинтересантнијих чуда у Напуљу јесте крв Светога Јануара.

San Gennaro или Свети Јануар је светац из III века. Нас се његови светитељски подвизи ни најмање не тичу. Умро је у почетку четвртог столећа 305 године, мученичком смрћу. Црквени оци сачу-

вали су његову крв, по првим манастирима је крили и предавали је на чување новим нараштајима. Св. Јануар је био светац вароши Напуља, локални светац. Тек крајем XIII столећа, 1299 год. сагради му калуђери храм, у који, као најдрагоценију светитељску реликвију, положе крв Св. Јануара, а самога свеца прогласе за патрона вароши Напуља. Од тог доба је Св. Јануар нарочити привилегисани светац и патрон овога града, а светац је његов достојни заштитник. Црква у којој почива његова глава, сребром и златом опточена, и крв коју су калуђери после његове погибије покупили и сачували, јесте огромна грађевина, у чистом готском стилу. Унутрашњост саме цркве је заиста величанствена; она несумњиво долази у ред највеличанственијих и најлепших богомоља напуљских: има осам позлаћених олтара, четрдесет и два камена стуба, по зидовима особито лепе фреске, и пет слика рађених на бакру, што је велика реткост.

Крв Св. Јануара

У Поцуоли се странцима који наиђу, и данас показује један камен који у извесно доба године бива влажан. Камен је црвен, и кад се овлажи, има изглед као да је попрскан крвљу. Предање вели да је, у часу мученичкога умирања светитељева, крв капала на тај камен. Сасушила се; али светитељска крв има дужност да буде чудотворна кад наступи дан његове смрти, исти се камен овлажи и крв се на камену покаже. Свештеници цркве Св. Јануара сматрају сасушену свечеву крв као највећу драгоценост. Ваља одмах приметити да та крв доноси и њеним служитељима велике приходе. Начињена је нека нарочита стаклена реторта у којој та крв стоји. Крв је сасвим сува т. ј. сасушена, у зрневљу и громуљицама; али у извесно доба године, а то је 19 септембра и 16 децембра по новом календару, и прве суботе у месецу мају, она се растаче и постаје

влажна и течна, као свежа људска крв. Свет се збира у масама на то чудо кад крв Св. Јануара почне да тече. И ти дани су у Напуљу велика религиска свечаност!.

Запитај ког било Наполитанца о тој крви, рећи ће ти да је то сушта истина. Усудиш ли се да посумњаш, он ће те исмејати.

Може ко хоће сумњати у све, али не сме и не може посумњати у моћ и чудотворну силу крви Св. Јануара, који једини и штити Напуљ од пропасти. У то живо верује сваки прави Наполитанац; можда једино не верују они свештеници који манипулишу са том крви, и који извесно знају тајну њене чудотворне моћи, и претварања из чврстог у течно стање. Неко се осмелио да посумња у светитељско порекло сасушене крви, и нагласио је да су то калуђерско-поповске врачарије, управо неки хемијски раствор, који је при нормалној температури сув и чврст, а чим се мало јаче изложи топлоти и загреје, он постаје течан.

Наполитанац се таквом сумњом осећа страшно увређен.

— Шта говорите, господине! Сам Напуљ даје вам да осетите ко њега штити од пропасти...

— Од какве пропасти?

— Од Везува... Видите ли како је везувска лава поклопила толика места у околини, чак и удаљена места, а Напуљ је поштедела.

— Јер је лава имала други правац.

— А зашто да има други правац, а не баш тај који води Напуљу? Зар лава могла све правце да нађе, а није могла наћи Напуљ? Зашто је то? Зашто? Ви не знате; е, а ми знамо: Везув не може и не сме свој гњев да излива на ову страну. Нас штити Бог, преко св. Јануара. И што нас је до сад онај ватрени џин поштеђивао, једино се има њему захвалити, њему, Светом Јануарију.

Напуљ чак има и пословицу која оправдава моћ овог светитеља, свога патрона: „Напуљ чини сагрешења богомрска, а казну плаћа Торе дел Греко".

Но пред једним је немоћно протекторство патрона и заштитника Напуља св. Јануара. Он већ стотинама година чини чудо и штити Напуљ да се на њ не излије огњени гњев Везува, али не може да задржи руку малих и великих крадљиваца, који за време свечаности, пред његовим светитељским очима ваде из џепова побожних посетилаца сребрне и златне сатове и новчанике, пероpезе и бележнике, бриљанске игле и брошеве, златне ланчиће и друге ситнице.

Глава Св. Јануара, опточена златом и сребром, као и два нарочито удешена стакла сасушене светитељске крви предмет су општега поштовања свију слојева напуљског друштва.

Свечани обред

Само чудо обавља се кад Св. Јануар иде у походе светој Клари. Као свеци они међу собом лепо живе и пазе се. Та шетња и похода свечева у храм светитељски изводи се са највећом свечаношћу и уз присуство многобројних хиљада. Лубању и стаклад са још сувом крвљу носе свештеници на свечан начин и постављају на олтар цркве Св. Кларе. Процесија је огромна. Напред иду свештеници у одеждама, носећи свете утвари, а за њима силан свет се тиска, не би ли био што ближе кад отпочне чудо са сасушеном крвљу. Сама свечаност је спојена са службом, — носе се заставе разних цркава и друштава, балдахини, патарице, носила, читав арсенал разних црквених утвари. Певају се црквене песме, држе беседе, укратко, највећа свечаност, каква се у Напољу може видети.

Ако тражиш објашњења о самом чуду, нећеш га добити. За свакога је и довољно и јасно кад својим очима види: чим свештеници положе на олтар стаклад с крвљу сасушеном, она почиње да се раствара и за кратко време од сувога зрневља крви постаје течност која из једнога дела стаклета тече

и прелива се у други. Наравно, хемичари могу утврдити шта хоће; могу доказати да је та течност тело које се при обичној температури стврдне, а чим се стакло јаче загреје, исто се тело претвара у течност. Могу хемичари тврдити да је светитељева крв неко једињење угљен-диоксида са сумпорним етром, који је обојен црвено. И док стоји на олтару у празној цркви, оно је чврсто и мирује: чим се црква испуни светом, запале се многобројне свеће, ваздух се од испарења загреје, при том свештеник држи поменуто стакло у рукама, услед чега се стакло све више загрејава; сасушена крв, до мало час чврста, лагано се разлаже, — чудо отпочиње, крв почне да се креће. Оргуље објављују свечани тренутак оптицања светитељеве крви; народ се ускомеша, обузет религиозном екстазом... и са побожношћу приступа олтару на ком стоји стакло, у коме заиста течност слична крви тече из једног дела у други... а на многобројне поређане бакарне тасове падају безбројни петпарци, десетаци, грошеви, динари и наполеони... све у част и славу свеца Јануара, а ради благоутробија верних чувара његових светих телесних остатака или реликвија.

Никаква хемиска анализа не сме да се приближи овим светитељским утварима; јер то свештеници и чувари овога храма ни по коју цену не допуштају, пошто би то било безбожно и нехришћански, управо хуљење самога свеца. — Оргуље и даље брује, тасови пуни се испражњују и понова празни пред светитељеву крв стављају. Неколико жена, у религиозном заносу, које се називају синовицама Светога Јануара, дигну такву вику, да би човек могао помислити да се налази у бечком парламенту за време опструкције.

Из гомиле пред олтаром, која се у прве редове тиска, чује се глас каквог изненађеног странца.

— Крв заиста постаје течна и прелива се из једног краја стаклета у други...

А побожни Наполитанац ће задовољно рећи:

— Зар то није чудо?

— Чудно јесте, али се ипак не може да докучи права истина о томе.

Наполитанац, који присуствује свечаној литији, а и сам је толико пута посматрао чудотворну крв, одговориће :

— Били су овде неки енглески научници, људи сасвим слободоумни и трезвени, и испитивали су научно целу ову ствар, и својим су очима гледали како крв чисто ври, и нису могли да посумњају у ово чудо... Један једини се нашао једанпут, који је тврдио, сумњајући у истинитост светитељске крви, да су њу сами свештеници направили, како би што више новаца добили од лаковернога света... и знате ли шта му се догодило ? — У том часу угледао је главу Св. Јануара где се из златнога перваза диже и свој светитељски поглед баца на њ... Тек што је сишао с прага цркве, он се сручи на земљу, и једва се опоравио и дошао себи после неколико месеци тешкога боловања... Али после тога дошао је понова у цркву, и молио је светога Јануара за опроштај.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Пред једном костурницом. — Карафе. — Дона Марија д' Авалос. — Љубавна драма. — Шта прича Пиетро Бардоти. — Љубавна трагедија.

Пред једном коетурницом

Средином улице кола, многобројна кола, ко лица, омнибуси, трамваји, точак за точком, читава река; тротоарима навала народа, права бујица. Гурајући лево и десно око себе, ми се с муком провлачимо кроз гомиле пролазника и лагано измичемо напред. Прешли смо на Дантеов трг, на ком је дивна бронзана песникова статуа. Велики поета равнодушно посматра, са свога пједестала, овај метеж и вртлог света што као хучна река некуда даље одмиче. Кад странци наиђу, они га загледају са сваке стране. Ми идемо даље. Наишли смо на улицу Тринита Мађоре. Поглед се зауставља на једној огромној згради: то је мраморна црква Новога Исуса, у којој се налазе фреске Солимена, Спањолета и Станционија, опточене сувим златом. Нешто даље одавде је највећа напуљска црква San Domenico Maggiore. У њеним подземним просторијама одмарају се напуљски владари од старина. Бес, сјај и слава сручени су у један ковчег од камена, а тај ковчег положен у подземне сводове у мрачне ћелије хладног и мрачног подрума ове цркве. Двадесет и седам капела и дванаест олтара отварају се у овом храму кад почне велика, свечана служба... По зидовима су фреске и записи, а сама црква је искићена спомеиицима из првог ренесанса. Некада је у манастиру што се налази поред цркве, у средњем веку, живио филозоф Тома од Аквина, чију филозофију данас тако лепо тумаче немачки професори, Ојкен и други. Подземне просторије овога храма заузимају напуљски краљеви из дома Арагонског и

највиша госпоштина напуљска: то је њихова костурница... Поред краљева, кнежева и велике властеле, овде су нашла места и чувене Карафе, који су у историји Напоља играли врло видну улогу.

Оставићемо краљеве и кнежеве нека мирно почивају вечни сан. Сваки је од њих оставио видна трага и спомена у историји; а историја нека каже шта треба рећи, ако би могла коме послужити као учитељица...

Карафе

Ми ћемо се зауставити код имена Карафе. То нас име задржава чим уђемо у храм пред самим вратима. Прва капела у тој величанственој богомољи и костурници припада том имену. На олтару је дивна слика Рафаеловог најмилијег ученика Андреје од Салерна. Преправкама којима је храм био изложен, слика је нешто изгубила од своје лепоте, али не и вредности. Слика представља дону Марију д' Авалос у њеној петнаестој години. Према њој је слика Богородице са малим Исусом. Сем тога ову капелу красе и други ликови: кардинала Антонија Карафе, Феранта и Фабрицијa Карафе и његове деце. Позаднину главне слике сакрива једна тамно зелена завеса, изнад које лебде анђели, који могу у исти мах и аморе и аморете да представљају, управо да их замене... Међу овим некадашњим силницима, који су на врху мача или подигнутом крсту носили власт и делили милост народу, почива и једна жена, са чијим је именом везана једна тужна историја. Кармине Модестине, писац један из XVI века у свом делу „Della dimora di Tasso in Napoli 1588" испреда ту тужну историју која је узбудила цео Напуљ некада. Саму историју писац вади из оригиналних аката саслушања и целог процеса, при чему му детаље и описе дају искази сведока Доменика Мицене.

Дона Марија д' Авалос

Дона Марија д' Авалос... потомство је одавно заборавило и бледи спомен на то негда знаменито име, којим су се стотине витезова одушевљавали и били вољни у смрт да полете. Марија д' Авалос имала је велики грех: — волела је. Волела је мимо закона и прописа друштвених, и зато је своју љубав платила главом. Она је била кћи дона Карла д' Авалос и Свеве Гезуалдо, кћери Лодовика од Веноса. Лепотица на гласу, за којом је цео Напуљ лудовао. Највећи песници њеног времена, као и улични певачи, утркивали су се ко ће је лепше и боље опевати. У најзабаченијем крају Напуља, уз звуке мандолине, певач је при месечини у песми њено име помињао и за њом уздисао. Најлепша жена у Напуљу за цели XVI век, говорили су једни. Други су допуњавали: најлепша, најпаметнија и најдуховитија жена у Напуљу за сва времена. Још се у њој не беше пробудио занос љубави и свест о животу, нити страст миловања, а већ је била постала Федеригова жена. Донела му је на свет два потомка. Оба убрзо умреше, а за њима оде Богу на истину и њен муж, врло млад...

За дивном младом удовицом уздисао је и лудовао цео Напуљ. Млада удовица умела се брзо утешити. Поклоници и прошеници јатима су налетали на њен дом, тражећи њену руку. Није јој било тешко да се одлучи. Своје срце и руку поклони она Сицилијанцу Алфонзу Ђоенију, који је после венчања одведе у Сицилију. Оста Напуљ без своје лепотице; остадоше витези и трубадури са раном у срцу. Ноћ је скривала тајну оних који су ње ради у смрт похитали, а таквих је неколико било. Но песма о њој и њеним чарима није престајала: — погледи чежње блудили су преко мора, а кроз месечеву ноћ разлевала се песма и мешала са звуцима мандолине... И шта се десило? Пре него што су и почели да је заборављају, она се једнога дана појави на улицама Напуља, сва у црнини... Откуда? Како?

Заљубљени и одушевљени витези похрлише лепотици. Случај је хтео, или судбина, те она понова обудови. Млада, лепа, лепша но икада дотле, све је на њој дисало здрављем и неописаном лепотом. Нове песме заорише се са тамбурина и мандолина напуљских трубадура и певача. Пиљатели је свакога дана нове песме састављао и посвећивао; витези су се ради ње тукли и убијали; улица је за њом лудовала, опевајући њене драже на свој начин. Сам Торквато Тасо беше занесен њеном лепотом и одушевљен њеним умом. Пишући свом пријатељу Асканију, он говори о вароши Напуљу да је глава најплеменитијега краљевства; а лепотицу пореди с небом, називајући је сликом чистог неба, на коме као сунце, сја њена лепота:

Questa del puro ciel felice imago
Nobilissima terra, e'l mar Tirreno.
Specchio lucente di splendor sereno
Là dove il sol di rimirarsi è vago...

Ова врла земља, слика неба чиста
И тиренско море које сјајем блиста,
Огледало дивно где год сунце седа
У њему се вазда с наслађом огледа.

Млада удовица, живот пред њом са свима примамама ... зар да чека да прође време црнине, да би се могла опет појавити у друштву? Једнога дана отворише се простране одаје њене господске куће, и круг обожавалаца и просилаца све се већма ширио. Навала је била велика. Наравно, кад је могла првога мужа заборавити, са другим је лако ишло. Живот пун уживања стајао је пред њом; прошлост је брзо била покривена велом заборава. Трећи срећни кога је она изабрала из великога круга, био је њен рођак Карло Гезуалдо. Потребно је било папско допуштење за ово венчање, и обожавана двојна удовица стаде и трећи пут пред олтар. Срећан је то брак био, праћен љубављу. Но не трајаше дуже од четири године...

Љубавна драма

После овога доба настаје почетак крваве драме. У драми се јавља једно ново лице; у њене снове и илузије уплете се дон Фабрицио Карафа, најотменији и најхрабрији властелин свога времена. Једва да је бројао тридесет лета. Био је жењен. За жену је имао кћер кнеза Лодовика од Стиљиане. На једној забави угледа он лепу жену и свест му се занесе за њом. Поглед један дубок и проницав много му је рекао, рекао му је све. И он се упозна с њом. Од дана тога познанства почиње њихова идила и њихова трагедија. Онај ко воли, не пита за црквене прописе, нити зна за друге законе до да воли и да буде вољен. Развн се љубав силна, велика, судбоносна. Најпре су једно другом добацивали погледе пуње чежње и страсти; за тим, као што то по програму иде у свима љубавним историјама, следовала су писма, са пуно суза и уздаха, са пуно чежње и нежности... а све се најзад, што је сасвим природно, завршило тајним састанцима. Под сенком зеленога дрвећа, у вртовима дона Гарција ди Толедо шапутали су заљубљени једно другом речи заноса и љубави, а уздаси и тепања губили су се у сутону ноћи и у шумору бокора ружа и јасмина...

У ову тајну љубав био је умешан и неко трећи. То је била верна собарица младе и лепе госпе, која најзад показа младоме и одважноме витезу пут у одаје и ложницу обожаване жене. Но као што љубав има чуло предосећања и добар вид, тако исто љубомора има оштре очи и утањен њух. Није то био муж, него његов ујак, дон Ђулио Гезуалдо, чије је око умотрило тајну љубав своје рођаке. Он је био четврто и посве излишно лице у овој драми. Дон Ђулио је сам из потаје уздисао за својом дражесном рођаком, и шта све није радио само да задобије њене симпатије. Међутим, наметањем својим и удварањем постигао је супротно дејство, као што то увек бива у животу. Сав му је труд био уза-

лудан. Кад је већ постао досадан, она му најзад објави: да ће, ако је не остави на миру, бити принуђена његову наметљивост да саопшти своме мужу. То је помогло, и дон Ђулио се ману своје рођаке. Но ако се мануо удварања, није ухођења. Осећај љубави разви се у осећај мржње и у жељу за осветом. Дан и ноћ вребао је своју рођаку. И једнога дана рече ствоме сестрићу:

— Жена те вара!

Ударац је био снажан.

— Ти лажеш!

— Понављам: жена те вара.

Дон Карло у први мах није могао веровати. Први посао му је био да се увери. Унедри се немир у његову душу, и сумња му стаде разгризати живот. Заљубљени Дон Фабрицио је имао око да запази како га вребају; стога се за неко време склони, а заљубљена дона, не знајући шта је узрок том повлачењу и избегавању, пребациваше горко у писмима своме драгану: да је заборавља; да је охладнио; да је не воли. „Ако оклеваш, јавља му она у једном писму, пуном прекора; ако се бојиш да се са мном видиш и састанеш, онда ме никада више нећеш видети". То је дејствовало. У младом палатину подиже се властелински понос; он се пљесну руком по мачу. „Зар се један Карафа сме чега бојати!" Бујна, витешка крв у младоме племићу проговори одмах на пребацивања вољене жене. Отписа јој истог дана писмо: „Волим те више свега на овом свету; волим те до безумља, и нећу те оставити никада, и готов сам с тобом и у смрт да пођем".

Замке су биле разапете, и птица је скоро пала у клопку.

Жеља љубоморнога мужа била је да их ухвати у греху, да би их могао казнити. Чинећи се невешт, он је се често врло љубазан показивао и често изостајао од куће, а у ствари је с удвострученом пажњом вребао. Једнога дана крену он с друштвом у лов, нагласивши жени и послузи да ће се сутра дан вратити из лова. Једном слузи поверљиво нареди да

се за ову ноћ не закључавају ниједна врата на двору. И у место да оде у Астрони, у близини језера Аљано, он се склони у стан једног свог рођака, код кога пробави до увече.

Драгана извести свога избраника да им ова ноћ нуди неколико тренутака нежног миловања, и дон Карафа опреми се око десет сати ноћу — по ондашњем рачунању у четири часа ноћу — право њеној кући...

Шта прича Пиетро Бардоти

Хаљинар дон Карла, Пиетро Бардоти, изјавио је на саслушању шта је даље било: Господар се касно вратио. Нико у кући није знао да са вратио. Чим је вечерао, слуге се удалише. Он се свуче и леже да спава. Око шест сати — што ће рећи око поноћи — чујем да ме неко зове. Господар тражи свеже воде. Отрчим на кладенац и видим врата од улице широм отворена. То ме је зачудило. Док сам се вратио са бокалом пуним воде, господар је већ био обучен.

— Куда ћете у ово доба? запитам га.

— У лов.

— Зар у ово доба?

— Видећеш какав ћу лов уловити, какву дивљач вребам...

Нареди да се запале две буктиње. Испод кревета извуче криву сабљу, и даде је собару који у тај мах дође. Нареди му да је носи под пазухом. Затим извуче штилет, и уручи му и њега. Он узе мач и огроман пиштољ... Овако наоружан, он се крену на горњи спрат, у одаје и ложницу своје неверне жене.

Пред њеном ложницом, у собаричиној одаји. он затече Лауру Скалу одевену, где дрема на својој постељи. Кад угледа свога господара, она врисну. Овај је задржа.

— Погинућеш, ако писнеш, ако уста отвориш.

Несрећна служавка сруши се од страха онесвешћена на под.

Један дивљи крик, два бесна скока и... свему би крај!

Кроз одаје одјекну страховит пуцањ пиштоља, зачу се звекет оружја; али ни звука од људска гласа. Док је бесом обузети муж грунуо у ложницу своје жене, служавка се расвести, ограби тенутак и побеже, и никада нико о њој ништа више не чу, нити сазнаде куд се деде.

С крвавим рукама и крвавим мачем изиђе дон Карло из ложнице, али се убрзо поврати говорећи:

— Чини ми се још није мртва.

Принесох буктињу лешини идући за њим, и мало је по рукаву опрљим.

Дон Карло, дрхћући још од беса, приближи се понова постељи на којој је лежала госпођа у крви, и убадајући јој мач у прса говораше:

— Она још живи!

Кад је сутра дан сунце иза Везува просуло своје топле зраке по Напуљу, не беше нигде ни дон Карла ни његових коњушара.

Љубавна трагедија

Као на крилима олује разнесе се вест о страшном догађају по вароши. Појавише се иследници власти и сведоци да учине извиђај. Полициски извештај и потврда сведока гласе: на поду у ложници дона Марије лежала је у сасиреној крви једна лешина. У тој лешини сви су познали дон Фабрицију Карафу, херцега од Андреје. Убијени је имао на себи женску кошуљу са малим црним свиленим оковратником. Цело тело било је ишарано ранама, на којима се крв већ сасушила. Рукав од кошуље на левој мишици био је нешто ватром опрљен. Лице и груди упрскани крвљу. Тамо, уза зид по злаћена постеља са зеленим свиленим завесама. На постељи сва у крви млада жена, неописане лепоте;

гркљан јој је пресечен, на глави, поред десне слепоочнице велика рана од мача и убод мачем у лице, два убода у прсима и неколико мањих засека и рана по мишицама. Сведоци веле: „У овој лешини познали смо дона Марију д' Авалос..."

Лешину убијеног херцега окупаше; навукоше покојнику свилене чарапе и покрише црним огртачем од кадифе.

Племенити патер дон Карло Мастрило дође као изасланик од стране грофице од Руа, бабе убијеног, а и приор од Угарске Винченцо Карафа. Они примише покојника, опремише га и поставише на мртвачка кола, да буде сахрањен по највишој заповести, како његовом сину приличи.

А лепа покојница?

Маркиза Вико, тетка њена, уз припомоћ женске послуге своје, окупа и опреми покојницу положивши је у мртвачки сандук искићен природним цвећем. По захтеву њене матере дона Свеве Гезуалдо, тело њено буде предато херцегињи од Трајета да се погребе.

Скрињa њена положена је у породичну гробницу Карафа у цркви Св. Доменика Мађоре.

Ова љубавна трагедија необично је узбудила цели Напуљ, и до дна душе потресла живахне и осетљиве становнике Напуља. Сви кругови, сви сталежи, старо и младо, богато и сирото, само је говорило о трагичној смрти лепе и умне дона Марије д' Авалос. Свет се тискао да присуствује погребу. Чак млетачки посланик у Напуљу послао је био извештај својој влади о овом догађају. Силна љубав, која нема граница, која не зна за друштвене законе, била је узрок смрти оних који се воле, — и то је довољно било да покојнике у Напуљу извини. Сви од реда, цела варош, па и места у заливу били су на страни убијених. Песници напуљски, колико су је за живота обожавали и славили у својим песмама, двојином више и са више искрености ожалили су њену рану и трагичну смрт. И сам Торквато Тасо имао је суза за њу и ожалио је

неколиким песмама њену несрећну судбину. Између осталих истиче се његов познати сонет In Morte di Nobilissimi Amanti

Срца што спаја љубав све то јача,
Аморе, кој' си својом руком слатком,
Везао везом вечном, а не кратком —
Свој крај су нашла у оштрици мача,

И крвца топла што из рана лије,
У коју стави стрелу, пре но прну,
Положена је у земљицу црну —
Оружје моћи одузето ти је.

Врати се плугу, браздај земљу свежу,
И свети оне с којима ти сада
Срећа и слава почива сред гроба.

Нек сузе болне у кам речи режу
И стрелу с луком где скрхана пада,
Љубав и чежњу за вечита доба. . .

ГЛАВА ПЕТА

Над једном гробницом. — Hercolaneum. — Позориште под земљом. — Нове ископине. — Околина Херколанума.

Над једном гробницом

„Као лишће у шуми, тако су људи и нараштаји. Олуја обори лишће на земљу и ветар га понесе... али гора опет озелени листом и обехари кад ново пролеће оживи. Тако и род људски пропада и губи се, а појављују се и дижу нови нараштаји". Тим поетским речима обраћа се Хомер новим нараштајима и теши човечанство.

Налазимо се на једном исполинском гробљу. Гробница је читав један давно умрли град. Под нашим ногама, под дебелим слојем скамењене лаве почивају двадесет векова, угашени животи једне минуле епохе. Разгњевљен брег отворио је на своме врху своје чељусти, и из дубине расрђене земље, из своје утробе, просуо је огњену кишу усијане лаве, која је у часу све спржила и све уништила. Кад се иза ноћи јавио дан, на месту где је била хучна и весела варош, дизао се усијани брег, који се лагано гасио и хладио. Пред нашим је очима фантастична слика предела на коме се огледа необично шаренило и мешавина боја: сиви и плави брегови у даљини, по подножју искићени белим варошима и градинама; с друге стране бљештаво и светлуцаво море на чијим се таласима прелива бисерје сунчаних зракова, а под ногама као челик тврда љуска скамењене масе која се давно охладила, а собом поклопила и уништила безбројне животе људске и творевине људских руку и духа.

Осетио сам језу кад ми рекоше да је ту под нама дубоко у земљи читава једна варош. То је некадашњи град Херколанум.

Окретао сам се лево и десно, — редови кућа малих и великих, улице, и по њима живот тече... где је Херколанум?

Мој млади пријатељ, с којим сам на путу, сети се шта је пре два дана читао.

— Где је Херколанум?... Ко хоће да види бар један незнатан део те вароши, он мора да иде под земљу.

Он је имао право.

Над Херколанумом су данас једно село и једна варошица: Резина и Портичи. Под њима је слој стврдле лаве у дебљини тридесет и неколико метара, а под том очврслом каменитом љуштуром град, сарањен као покојник што почива шест стопа под мраморном плочом у утроби земљиној...

Помпеју смо раније видели. Она је, може се рећи, на површини. Радници разгрћу пепео који је некада као сув пљусак пао на земљу, и под њим извиру домови, градине, циркови, стубови, колонаде: — читава варош. Али у Херколанум сунце није завирило још ни једанпут од оног страшног дана, изузевши онај део који је људска рука с тешким напорима ослободила и успела да подигне и скине онај скамењени поклопац који га притискује.

Маса радознале и досадне дечурлије дочекала је мога пријатеља и мене са великом виком, тискала се око мога сапутника, захтевајући од њега да их фотографише. Њих је било толико много, да је немогућно било снимити их све уједанпут. Који нису тражили да буду сликани, тражили су новаца за макароне. А овима су се одмах придружили и они који су били снимљени.

Полугола деца, прљава и весела, купајући се у сунчаном зраку, била су доста леп објекат за снимање. Мој пријатељ узеде неколико снимака, мислећи да ћемо после тога бити мирни. Преварили смо се. Јер су одмах после тога сви тражили новаца. Да бисмо их се отресли, млади пријатељ разда једно двaестак гроша. Но и то је била погрешка. После ове дечурлије која је била у непосредној

близини, дотрчала је друга гомила, протестујући противу неправде која им се чини: једнима дајемо, а другима не; а баш су, веле, они ти којима би требало уделити. Ослободио нас је ове напасти један човек који је дошао као поручен. Изгледа да је баш и био поручен. Видело се да је служитељ или неки нижи чиновник; имао је загасит мундир и чиновничку качкету.

— Ми смо ради да видимо Херколанум; да ли би сте нам хтели показати куда се то иде?

Овоме се разведри лице. На француском језику, али с напуљским нагласком одмах нам даде обавештења.

— Баш сам зато и пошао вама у сусрет.. Видим ову дечурлију где се сакупила... Али ко хоће да види све, мора да узме карту.

— А где се добија допуштење?

— Није допуштење, него карта... улазница.

Још ми нисмо стигли да му кажемо ма шта у одговор, он извуче из џепа две улазнице и пружи нам их с речима:

— Свака карта стаје две лире. Изволите!

Ми пођосмо за њим.

Herculaneum

За две лире човек улази у прошлост од пре две хиљаде година. И за то мора да силази у земљу. Човек се мора чудно осећати кад почне силазити у дубину по степеницама што су у лави издубљене и урезане. Иде се кроз мрачни ходник низ степенице; светлости дана нестало. Одозго се чује врева градског живота, лупа трамвајских кола и железнице. Изнад нас је Резина са својим белим кућама и вилама; трамваји непрестано промичу, тече живот у најразноврснијим видовима и облицима. А испод тог метежа и испод тих кућа, под стврдлим каменитим слојем дугачке и простране улице старога града, домови и покућанство, људи и животиње,

позоришта и споменици: — богатство читаве једне културе изражено онда још на разне начине. Домови моћника и јавне грађевине означени су статуама, а унутрашност њихова искићена накитом, вазнама, мозаиком, безбројним украсима; то је била варош богата колонама, споменицима, позориштима, фрескама, — и све то близу две хиљаде година лежи у гробу. А над самом том гробницом у којој бораве вечни сан многи људи, њихове тековине и њихова дела, протиче нов бурни и весео живот са новим смеровима и тежњама, са уздасима и смехом, надом и очајањем. Од свега, шта је остало? — Гомила камења, притиснута лавом, дебео слој пепела и скамењене лаве, који даљном потомству причају о пролазности света и ништавности живота. Јединствен појав у свету: две вароши, једна над другом; једна у гробу, друга у животу... Ко би могао казати да се једнога дана страшна трагедија неће поновити и иста судба постићи Резину каква је некада постигла Херколанум. Између зеленила дижу се беле куће и летњиковци, и чисто жалосно посматрају дивну околину, коју у подножју запљускују таласи мора. Некада је ово био веома богат и издашан крај; он сад изгледа јадан и жалостан, сиротиња га притиска. Ето истинске поуке за људски живот и његову таштину.

Ми силазимо све дубље, степенице нас одводе све више у мрак и под земљу. Напред иде воћа и осветљава буктињом пут којим идемо. Све црно и мрачно; лава кроз коју пролазимо, има челичну боју, и с времена на време одблесне по која зрачна стрелица са њене површине од светлости буктиња. Дубоко смо силазили док смо стигли до коридора неког позоришта, у коме су се људи некада веселили и уживали. Слика је тужна и страшна. Старац који нас спроводи и показује нам знаменитости, објашњујући сваку ситницу непрестано прича. Ми га не питамо; али он говори. Овакав начин објашњавања, по свему судећи услед силне праксе, постаје аутоматски, механичан. Лава кроз коју пролазимо, тврда

је као гранит, као челик, и има црну, металну боју. Доста је муке и напора требало док су у њој урезали степенице, да се може сићи у само позориште.

Налазећи се дуго под земљом, у средини једнога позоришта, које је пре две хиљаде година постојало, човек осети промицање вечности и ништавост свога живота; може у мислима да се зарије у прошло доба, да схвати живот некадашњег народа, његове тежње и смерове, његов рад и уживање, мишљење и осећање. Ово позориште, које, купано жућкастом светлошћу једне димљиве буктиње, даје изглед тајанствен и мистичан, може донекле да нам покаже уметничко развиће, укус онога времена, може да нам представи богатство и раскош и ове вароши и њенога доба, када је под усијаном масом изданула. Зна се да је Херколанум био важно трговачко пристаниште, где су се котвили бродови из Грчке и Мале Азије, Шпаније и Африке, и где су се скупљали капитали из целога света. Сам Плиније говори да су ово били предели срећни, т. ј. предели у којима обитавају обиље и срећа. То се и на први поглед види: — природа се радује својим делима. Благост неба, плодна поља, сунцем преливени и озарени хумови, зелени шумарци, осенчене градине, лисне горе, весела брда, растурени плодови по њивама, виноградима, оранжеријама и маслињацима . . . људи су са свију страна грабили овом крају и хтели да свој живот вежу за ово место.

По стручном мишљењу археолога и историка, претпоставља се да се у том исполинском гробљу што се скрива под плочом скамењене лаве, налазе многобројни производи уметника старога света, од много веће вредности него што су оне које су нађене у Помпеји. Из Херколанума је на свет изнесено врло мало; број ископина је незнатан, а то што је нађено, сведочи да је Херколанум био лепши, примамљивији и богатији град од Помпеје, и да је живот у њему био бујнији и шумнији него у Помпеји. Ова затрпана, а још неоткривена гробница највећи је источник, бољи но иједан други, за исто-

рију оне епохе, за уметност и за богатство духа и моћи Нероновог доба. Напуљски музеј што има најлепше, најдрагоценије, најређе и најскупље, — из Херколанума је ископано. Једна од најзначајнијих ствари онога времена јесте збирка папирусних рукописа. Нађена архива, сачувана у једном гвозденом сандуку, има три хиљаде рукописа. Нађени су у кући неког Филодема. А Филодем? Ни трага од пепела му нема.

Позориште под земљом

Ево нас у позоришту.

Пред њим је, у оно време, стајала огромна бронзана статуа крволочнога Нерона, којој је остао веран проконзул Балба. Овај антични бирократа није се у часу катастрофе хтео одмицати од статуе свога господара. Лава је као огњено море покуљала из Везува: дан се претворио у ноћ, наступи тама, с неба, с висине полете усијана, растопљена маса из утробе земљине, ваздух се испуни отровним гасовима. „Другде је владао дан, а тамо је владала црна ноћ". После осамнаест векова нашли су и Балбу и целу његову породицу спржену и скаменьену. Нерон је на своме коњу остао непомичан, а крај његових ногу у непосредној близини лежао је његов проконзул, за доказ верности и савесности у служби.

Позоришна арена у осветљењу свећа и буктиња необично изгледа. Као да је у каквој подземној пећини сагрђено позориште. Арена је доста пространа и висока, има амфитеатралан изглед. Учини ми се да кроз онај полумрак на мене гледају очи ватром покривених људи... ту, где сад стојим са својим младим пријатељем, размишљајући с њим о ништавости људског живота и пролазности свега, некада је ту прелетала лака нога веселе, лепе и бујне напуљске глумице или играчице која је добацивала многобројним гледаоцима ватрене погледе.

Око ње су се, по седиштима, тискали одушевљени гледаоци, добацујући јој цвеће, страсне погледе, пољупце и усклике дивљења. Хетере су ашиковале са непознатим путницима, који су дошавши са далеких страна, а доневши доста злата и робе, наишли у позориште да у игри и оргијама ноћ проведу. Кроз просторије не разлеже се весели смех развратних хетера; покрет чувене индиске *бајадере* или глас певачице је замро, а смрт је усијаном лавом испунила простор овог места весеља и уживања и све стопила уједно, слила у једну стену, од које далеки потомци, после толико векова, с трудом одвајају и за добре паре показују радозналим странцима, који случајно или намерно сађу у ову гробницу да виде и познаду далеку прошлост. Лава је са великом муком одцепљена од предмета. Позорница је рашчишћена, испред нас је потпуно сачуван, управо оригиналан изглед позоришта са свима његовим седиштима и стубовима. Све је онако како је било онога дана кад је пљусак лаве пао на њ. Позориште је било пусто. Сем Балбе, који је нађен крај споменика, било је још некога који је остао веран позоришту. Можда је то био његов чувар. Бог га знао који је био, али бар знамо како је у лицу изгледао. Издубљујући лаву, и цепајући је од зидова са којима је била сљубљена, посматрач наилази на једну необичну појаву: на једном комаду лаве, при ископавању, тако је срећно лава одвојена, да се на једном месту указала маска човечја. Остала је потпуно сачувана. Лава је наишла, прелила је његово лице и тело, спржила све, а уокруживши се око његове главе, сачувала је изглед његова лика. Лава се расхладила, човек се спржио, нестало га у огњу усијане масе, али верна слика његова лика представља гледаоцу до ситница црте човека који је, можда вршећи надзор над позориштем, остао затрпан у њему.

Слабо осветљење од буктиње и свећа, које држимо у рукама идући један за другим, даје целом позоришту тајанствен израз. Ми гледамо сенке

како се мичу као да су то духови оних покојника који под расхлађеном лавом почивају, и чини се као да осећате присуство њихово. Позади позоришта је глумачка гардероба. Нешто је од ствари сачувано и нађено, али је већим делом пренесено у Народни музеј у Напуљу. Неко од тадашњих глумаца, чије име можда није било довољно познато свету, хотећи да му име остане сачувано за далеко потомство, урезао га је, као што то многи и данас раде, на стуб који одваја гардеробу...

Над нама су три свода, т. ј. три спрата; око нас пуно одељења и ходника. Позориште још није са свим откопано и очишћено, а над самим њим је трамвајска станица. Наш глас и говор вође губио се и чудно одјекивао кроз мрачне подземне просторије.

Нове ископине

Дахнусмо душом и разведрисмо поглед кад из оне подземне дубине изађосмо опет на сунце.

То што смо видели није било све. На другој страни, недалеко од позоришта, такође су почела ископавања. Вођа нас поведе да нам покаже шта се има видети, и да види како напредује сам рад. Ископан је један ред кућа што води обали морској. Ту је био и крај вароши. Пред самим вратима града нађен је угљенисан и спржен један стражар, који, озбиљно схватајући своју дужност, није хтео да напусти своје стражарско место. Он још држи мач у у десној руци, левом је поклопио уста да га не би угушили пепео и испарења отровних гасова. Ту исту леву руку је мало подигао у вис, не би ли се уједно заштитио и од суве огњене кише што је почела да га засипа. Најпосле се склонио под једну капију, али заклона није било. Свет је бегао; он је остао. И смрт га је задесила под капијом. Данас се може видети у напуљском музеју какав је изгледао херколански стражар кад је на њ почела из неба да пљушти огњена дажда и усијана лава...

— На том је месту, кад смо изашли из позоришта, обавештава нас говорљиви вођ, отпочело откопавање још у XVIII столећу... Пуки је случај хтео да се пронађе баш позориште ... и тако даље, говорио је он, што смо ми већ раније прочитали у неколиким књигама.

Прошавши даље неколико уских, кривих, врло прљавих и стрмих улица, у којима, у приземним дућанима, жене и људи на положеним оцилима трљају и глачају корале или режу шкољке и камеје, наишли смо, с леве стране, на један доста висок и дугачак зид. Помислили смо да ће то бити каква велика башта. На средини зида дрвена врата. Наш предводник их откључа, и пред нама на једно десетак и више метара у земљи указа се читав ред сурих, спаљених зидина. Изгледале су као после каквог пожара. Тамо даље види се улица са неколико зграда у реду, без крова. И то све? Све. Из сурих, спаљених зидина, с тешком сам муком извукао једну малу четвртасту цигљу испод гара једне сагореле греде и понео је собом ради успомене. Сунце је пекло, дан је био неописано леп, те ме је јако чудило да за све време шетње и пролаза кроз ове рушевине нисам опазио нигде ни једну мушицу.

— Што је у овим домовима нађено, рече опет вођа, то је однесено у музеј.

Херколанум се врло лагано и с тешким напорима откопава. Посао иде врло споро, а и средства што их влада даје, нису довољна, ма да их сваке године повећава. Професор кембрицкога универзитета Валдстан израдио је план, како би се за неколико десетина година скинуо огроман слој скамењене лаве. По његовом предрачуну тај би посао могла да предузме једна међународна конзорција, и стајао би годишње нешто више од један милион динара. „Ко зна, пише он у једној својој расправи прошле године, ко зна, тамо се могу пронаћи дела Стесихора, великог лиричара из дорског племена, кога су стари Грци претпостављали Хомеру. А у сваком случају је извесно да би се могла

пронаћи исто тако и дела Верона, Тита Ливија и Полибија, и многих других чувених и знатних писаца, за чија се дела зна да су постојала, али до којих наука и истраживање још нису дошли. Тиме би се несумњиво унела нова светлост у стару историју и књижевност."

Што нас је између ових сурих и опаљених зидина могло занимати? — Чудан осећај туге...

Најпосле воћа нас одведе до места над којим се, у висини, дижу зграде. Ту је још сасвим неоткопано једно купатило. Над њим је слој лаве, а над самим тим засеченим слојем, на врху њеном, диже се једна двокатница, доста оронула, у којој живе данашњи становници Резине, и са својих прозора гледају једно тридесет и четрдесет метара остатке негдашњег живота.

— Прво треба откупити кућу и земљиште, па њих скинути, а тек после наставити рад на откопавању.

Затим смо видели још једну интересантну зграду. Доста висок дом неког богатог Херколанца, чије нам име воћа помену. Можда се заиста тако и звао. Вестибула његовога дома искићена је мозаиком, какав му није раван ни онај у Каракалиним термама у Риму.

Околина Херколанума

Сунце је жегло. Наше сенке су се кретале са нама по овом пустом гробљу. Над нама је у плавом и чистом зраку певало читаво јато птица, и околина је одјекивала од птичјег певања. Са улице се разлегала вика дечурлије, која је ван сваке сумње очекивала да се ми повратимо и да нас опет опколе и траже „пер макарони".

Горе, у хладу, на једном осоју, жена и човек погрбљени лагано се мичу, час се дигну па опет пресамите: режу и везују лозу, певајући неким безбојним гласом какву старинску напуљску песму.

Становник Резине, као и Наполитанац, стално пева, био весео или тужан. Гласно пева и гласно саопштава своје и мисли и осећаје.

Ми се издижемо на више, а тамо под нама као какав огроман бездан или провала, као пећина црне се остатци умрлог града, угашеног и уништеног живота. Суре стене и зидине леже под сунчевим сјајем у мркој боји, опаљене и наге, хладне и суморне, а преко њих птице ћутом журно прелећу. Наше су мисли тужне и суморне у овом часу. Посматралац се удуби у прошлост, у минуле векове, и посматрајући ово обиље издашне природе и ужасну сиротињу која на њему гладујући проводи дане и читав век, и посматрајући неме сведоке далеке прошлости и њеног утрнулог сјаја и величја, осећа трагику живота, осећа да је живот људски тренутак у пучини прошлости, да је пролазан и ништаван. Страховита несрећа, ватрена поплава која је некада захватила људе и њихова обиталишта и све спржила и у пепео смрвила, данас служи нама за предмет проучавања, забаве и разоноћења.

Са тихом тугом човек се пашта од ових опаљених зидина, и понова му падају на памет речи Хомера, којима теши људски род: „Као лишће у гори, тако су људи и нараштаји. Олуја обори лишће на земљу и ветар га понесе ... али гора опет озелени листом и обехари кад ново пролеће оживи... тако и род људски пропада и губи се, а нови нараштаји појављују се и дижу“...

ГЛАВА ШЕСТА

Позилипо. — Сиренски дворац. — Легенда о сиренском дворцу и дона Ани. — Рука времена.

Позилипо

Данима и недељама можеш у Риму да посматраш и да проучаваш. Сваким тренутком испадају преда те и приказују се у свој својој величини предмети далеке прошлости и давнашњега живота, отварају се нови хоризонти. Све је више нових ствари, нових погледа, нових емоција и сазнања. У Рим дођи са смером да проучаваш, да се зарониш у дубину времена које је пуно поуке, у Напуљ дођи да уживаш, да се изгубиш у дубини простора, који је препун лепотâ. Рим је искићен руинама које могу имати значаја не само за историка, него које могу привући чак и онога кога римска историја не занима. Свака зидина, сваки стуб, сваки споменик или вазна, свака ископина, сваки камен прича понешто ново и открива нам умрлу прошлост, да је из тих разбијених остатака још боље упознајемо. За Напуљ треба имати очи и душу. Каква разлика: у Риму се дивимо творевинама што их је човек саздао, у Напуљу оном што је нека виша рука и моћ саздала и по земљи складно растурила. Тамо су форум, колосеум, капитол, палатинум, лукови и стубови, колонаде, Каракалине терме, Неронова кула, катакомбе и циркови, храмови и позоришта, обелисци и аквадукти, виа Апија и безброј нових старих ствари... овде у Напуљу низ предела какви се на другој страни света не виђају.

Ако је до руина, — Напуљ и околина његова имају их у истој мери. Има и он своје катакомбе и амфитеатар, са Нероновим купатилима и Тиберијеве куле и пећине, остатке Калигулиних мостова

и Лукулова позоришта, Виргилов гроб, Сенекина одморишта и Тасов завичај; он има своју виа Апију и к томе два цела града, спуштена у гробницу која се сад поступно отвара.

Ми ћемо, за овај мах, да застанемо пред једном руином новијега времена.

За леђима нам је Напуљ, купан и осветљен таласима сунца, а оивичен зеленим и плавим морем.

Налазимо се на путу за Позилипо. Стално се иде покрај обале, у лево је море, пред очима, где поглед макне, панорама која се завршује Процидом и Искијом. Нема те боје коју би уметникова кичица могла да стави на платно, какву имају обала и море, острова и планине под вечерњим сунчевим зрацима, који се као растопљено злато разливају по пучини мора и ивицом стрмените обале...

У Позилипо се може доћи трамвајем или пешке; а иде се и познатим подземним тунелом, управо пећином, која има улаз и излазак, а пространа је као најшира престоничка улица. То је највећи и најлепши тунел на свету. Висок као највиши свод престоничког храма, а пространа да би десетора кола могла напоредо да јуре. Непознато је кад је то исполинско дело изведено. Несумњиво је да је био врло дрзак ум који га је замислио и извео. Не би се могло тврдити да га је природа саградила. Прича га приписује Лукулу. Страбо га први помиње. Из историје се зна да га је цар Карло пети проширио. У средини те огромне пећине има капела, а наблизу од ње електрична справа за дизање на врх брега под којим је сам тунел.

Позилипо... још мало, па ће нам се цео указати. Лево је стрменита обала, над којом су необични летњиковци и палате; двори огромни, тајанствени, необично раскошни и ограђени великим вртовима. Из мора ничу суре стене, а на њиховим врховима, крај обале, двори незнане госпоштине. А те стеновите игле, што вире из воде, силним шумом запљускују морски таласи, бели и пенушасти, као грива у парипа. Лево од широког просеченог

пута, којим живот непрестано тече, нижу се високе куће у полумесечастом реду, ресторације, тараце, пансиони, летња позоришта.

Позилипо... место којим су пролазили пре хиљаде година грчки и римски песници да се заносе у посматрању неописаних лепота природе, која је овде врло издашна. Ту су они долазили да се одмарају, да се одушевљавају и да пишу. Досадни мазгари и арабе данас ти не дају да у самоћи и тишини уживаш све оне лепоте које су толике песнике и владаре привлачиле и одушевљавале. И електрични трамваји дали су овим митским пределима дух савремености, — непрестано зврје и тутње и ремете ону свечану тишину и занос, у који мора пасти не само песник, него и обичан човек при посматрању ових изванредно лепих предела.

Позилипо... чувени римски прождрљивац Ведије Полио подигао је на овом месту, поред мора, огроман дворац „Пауси липон", што ће рећи Безбрига. После је цео предео добио то име. Тридесет и седме године пре Христа долазио је амо Нарва да се одмара и проводи. И цар Хонорије се одушевљавао лепотама ових страна. Други познати римски гурман, чијим смо се ручковима и јелима још као гимназисте дивили, нашао је да на белом свету нема лепшег боравишта, те је на истом месту сазидао двор и позориште, чији се остатци још и данас виде. Виргилије је овде нашао и свом духу и свом телу најлепше склониште. Ту је певао; ту себи и гроб одредио. И мртвом било му је драго да ту почива. Господари света и освајачи и многи народи заустављали су се код Позилипа, и сваки од њих хтео је да остави од себе трага о своме бављењу у њему, и да даје израза своме дивљењу. Лепоту природе допуњавали су људи подизањем грађевина, на којима се огледају векови и нараштаји, укуси људски и стилови архитектуре... А хладан, вазда свеж ветар, и чист ваздух, стално с мора струје и чине ово место несравњивим са ма каквим другим на земном шару.

Сиренски дворац

У тој богатој изложби најразноврснијих грађевина и стилова из предхришћанског доба и данашњице, у низу палата, летњиковаца и дворова на стеновитим литицама и крај обале, између којих се увлачи море и зидове им запљускује, заустављa сваког намерника једна необична, огромна руина, на најлепшем месту, на самој литици обале. Све је у цвећу и зеленилу, све у мирису и у светлости сунчаних таласа; све кличе и пева, а усред те бујности и мешавине, лепоте природне и људске раскоши, дижу се над самим таласима суре зидине дворца у ком се живот одавно угасио. На терасама разривенога крова и по рупама гаврани и морске птице свијају себи гнезда, а гуштери и змије воде коло о сунчевом дану и подневљу по прозорским отворима и рупама.

То је дом сирена. Дом оних морских женских прилика које својом заносном песмом у мору примамљују путника докле се овај не занесе и не пође за песмом... и тада у таласима нађе свој крај, где га жене тритона и другарице харпија својим птичјим канџама раскомадају.

Сирена је велики симбол како за Напуљ тако и за околину његову. Као што је море имало своје сирене, тако их је имала и обала. А сирене на обали настављале су посао својих морских другарица.

Тај сиренски замак има своје име.

Дона Ана звала се жена по чијем имену и ова руина носи свој назив. Досадни мазгари данас пред том велелепном палатом у рушевинама поје своје дугоухе хранитеље. А некада су пред тим двором застајали заљубљени песници и властела, бацајући жудне и страсне погледе на балконе и прозоре; а са њихових мандолина разлевала се заносна песма и губила се у ноћи, мешајући се са крепким шумом морских таласа који су овде увек врло немирни и шумни. Некада су напуљски великаши на том месту одјахивали своје хатове, и хи-

тали безумни у позлаћене одаје господарке овога дворца, а данас кондуктери сваких четврт сата заустављају трамвајска кола и равнодушно изговарају путницима, који имају код ове стинице да се сиђу:

— Палацо дон' Ана!

Из самих таласа морских дижу се огромне зидине дворца, који је потонуо у тугу и заборав. Тајанствени дух разорења лебди у њему, и влажан ваздух у многим одајама празним и опалим подсећа на ону руку којој све подлеже. Где су се некада виле бесне, разблудне оргије, сада, између опалих зидова и изривеног пода, гмижу и провлаче се жабе и стоноге, а гуштери грабе на балконе и прозоре да се на сунцу одмарају, ови најмањи четвороношци, а нешкодљиви природини лазарони. Низ степенице у стени урезане, испод самога дворца, усред ове пустоши, човек гледа гомилу људи и жена: иду горе и доле. Под самим двором на обали, под сводовима, један практичан човек отворио је купатило.

Легенда о сиренском дворцу и дона Ани

У народу овога краја још живе легенде из доба краљице Јованке прве и друге. Оне казују да су таласи морски што запљускују стубове двора, безброј пута били обојени крвљу, и да су у свој меки загрљај небројено пута примили каквога занесенога витеза који је у разблудној страсти свој последњи дах и крв оставио на врху мача, а своје тело положио у меке вале разигранога мора. Њихове кости стотинама година леже растурене по дну морскоме између корала и шкољака или у утроби какве ајкуле, и зрак сунца никада до њих не допире.

Традиција и народно предање задржали су се код имена ове жене, чије име дворац сада носи, ма да историја помиње да је и пре њене појаве, на истом месту, постојао велики, раскошни дворац, и да су се у њему водиле оргије и бакханалије. Историја нарочито истиче да је у њему Марија од Аустрије, мађарска краљица, упропастила вицекраља

Алкалу. Пре дона Ане био му је господар последњи потомак Бонифација, Ђовани Берардино. Млад и несразмерно богат, он је почео да утуцава милионе страшно распусним животом, али се одједном преобрази и ода се проучавању тајних наука и тајне природе и живота. И тај једини наполитански Фауст напусти све, и са две турске робиње изгуби се у свету и никада се не врати. Зна се да је свој живот завршио у крајњој беди и оскудици у немачкој вароши Данцигу, при крају XVI столећа.

Но ни историја, нити ико живи може да одговори на питање: ко је саградио овај необични дворац? Што зна да помене, то је: да је кроз цело XVI и XVII столеће ова сиренска кућа била место где се састајала напуљска велика госпоштина и властела и ту проводила дане и ноћи у бесним оргијама.

Шпански краљеви слали су у Напуљ за своје намеснике људе који су бездушно пљачкали народ. Такав је био и дон Рамиро Фелипе који, поставши вицекраљ Напуља, доби за жену најимућнију наследницу онога времена, дону Ану из знамените породице Карафа.

Кад је дона Ана постала вицекраљица напуљска, настао је нов режим у земљи. Сиренски дворац у Позилипу тонуо је у бесне оргије, за које су се тражили милиони. Расипању томе није било краја. Охола што је она једина као Наполитанка успела да постане вице-краљица, дона Ана није знала границе својој обести и раскоши. Син њен, кога је родила, имао је поред свог правог имена још неких десет титула и имена, читав један реп. Куриозума ради поменућемо га: он се звао Николо Мариа Џенаро Доменико Томазо Ђузепе Ђакино Бенедето Антонио Андреа. И док се дона Ана до лудила разметала својом раскоши и охолошћу, дотле је њен муж, као вицекраљ напуљски, мешао новце из државне касе са својим приватним доходцима, и није се знало шта је његово а шта државно, док се сам не одлучи да све сматра за своје. А то га је стало ви-

це-краљевства. Дона Ана уврти себи у главу да треба преуредити сиренски дворац. Нађе тадашњега архитекту и вајара Казима Фансагу, који јој обећа нешто налик на Семирамидине баште.

Но губитак краљевства и њу обори, и дона Ана сконча не дочекавши ни четрдесету годину.

Рука времена

Данас се још дижу рушевине, огромне, страшне, необичне. Дворац је био огромна грађевина на четири ката са три стотине одељења. Зидине су са три стране формално ницале из мора, а испод сводова овога исполинског дворца увлачили су се морски таласи под само мраморно двориште. Одонуд су могле барке да излазе испод двора и да се опет отуда на море навозе. Са четврте стране, од стране пута и улице, могло се колима ићи на други спрат. Ту је у двору и позориште са нарочитим ложама...

Наскоро после страшне и срамне смрти ове охоле жене, од дивних колона и искићених зидина земљотрес за неколико секунада направи рушевине и развалине. И од тада леже на њ проклетство народа онога краја и не диже се ни до данас. Народ верује да је то божја казна за све оне бездушне оргије које су се овде у двору водиле. Он сматра ово место као проклето.

За сиренски двор остало је везано име дона Ане, и ове суре, високе зидине, нагрижене морем и ветровима, и данас носе њено име. Уз то име иде и клетва народна. Ко је доцније узимао исти дворац за ма какву употребу, несрећно је завршио. Сада служи за зборно место бескућника и стално гнездо гуштера и змија, стонога и слепих мишева, врана и буљина. Неко друштво акционарско беше у прошлом веку отворило у дона Анином двору фабрику стакла. Банкротирало је. Статуе, фреске, колоне, мермерне плоче, вазне, накити, све што је подсећало на негдашње господство и сјај, изгубило се. Из дана у дан крало се, док зидине нису сасвим оголеле.

Данас у рушевинама сиренског дворца станују кесароши и бескућници. Напред, са стране мора, од огромних соба направљене су две каване, у које свраћају сироти мештани, да по јевтине паре пију добро вино и да блуде погледом по пучини мора. На другом спрату, међу развађеним зидовима, неколико сиротих напуљских сликара имају своје уметничке радионице, — раде у друштву гуштера и слепих мишева, који њиховом раду не сметају. Под сводовима које таласи морски нису излокали још, налази се купатило, где се брчкају деца и људи о данима жеге...

Плаво море непрестано шуми и брује; таласи се одбијају од стена и зидина што се пркосно над морем издижу. Смех веселе и разблудне госпоштине не разлеже се, него се с времена на време чује крик буљине; а где су некада по персиским ћилимовима и застиркама газиле мале свилене папучице, гамижу морски пацови, крабе и јежеви, корњаче и морске звезде. На прозорским отворима и по врху зидова излежавају се и сунчају напуљски лазарони, гутајући макароне, које им, доле у авлији, за пет чентезима продаје једна до невероватности угојена кавеџика, црвена и роава... Кад дуне сироко са далеких афричких обала носећи са собом кишу и грозницу, они остављају ове зидине и губе се у улице Напуља, просећи милостињу. Ветар стално доноси с мора свежу струју; у даљини на пучини љуљају се рибарске барке и диме се океански бродови, који у даљину измичу, а око сурих зидина облећу морске ласте, галебови, вивци, и тако тужно кричу као да јецају.

Лакнуло ми је кад сам понова пошао друмом пут Позилипа. Тамо унутра гушају се и растварају смрад и нечистота, а по њој се прте порок, беда и сиротиња, где се некада преливало највеће благо и највећа раскош. На друму ври и брује нов живот, разлеже се смех веселе деце и живи разговор ведрих пролазника, одјекују узвици мазгара и трамвајска звонцад...

ГЛАВА СЕДМА

Везув. — Пут за Везув. — Подножје Везува. — Опсерваторија. — Трговци под кратером. — Посматрање околине. — На врху Везува. — Кратер. — Воћино излагање. — На висини. — Повратак.

Везув

Ко дође у Рим, не мора видети папу; али ко дође у Напуљ, дужан је да види Везув. Напуљ има панораму каква се не може нигде у свету посматрати. До миле воље диви се лепотама предела; али уживање ваља да буде потпуно; отиди дакле у Помпеју и сиђи у Херколанум, отплови на острово Капри и испењи се на Везув. Сагледај, са његовога величанственога и ватренога темена, пустош коју сеје око себе вековима, и опет не може да угуши клицу живота земљина. Надгвири у ватрено гротло из којега тутњи и крклља смрт у облику огња из усијаних недара земљиних, и сагледај са његова врха панораму која се може сагледати још само у каквом фантастичном сну. Помпеја са Херколанумом, Капри и Везув, — те три ствари допуњују и управо чине праву и потпуну лепоту овога краја, коме на земном шару нема поређења. Један Енглез је рекао: Напуљ би можда био лепа, али обична варош, кад не би у својој непосредној близини имао Везув. И то је истина... Сви ови у свему разноврсни предели налазе се у близини, груписани тако складно један с другим, да чине од Напуља и околине земаљски рај... А Везув, чије је теме дању црно, а ноћу каткад ватрено и сјајно, зачињава ту лепоту.

Као чудна и непојмљива тајна, као вечита загонетка, диже се над тим рајем земаљским огњена планина која стално прети смрћу сиђушним људима што бораве у околини његова подножја, плодног и зеленог. Ту се тискају један уз други многобројни градови, у којима гамижу људи као мрави у мра-

виђаку, и често пута са страхом упуте поглед на ватрено теме сурог и голог брега, кад се у души, у утроби разгњеве силе природине. На његовом темену човек осети да није господар природе и њених сила, него је, као и сва остала створења, један сићушан делић њен. Ма да је страховит у своме гњеву, људи су се навикли на њ и на његов гњев, на његове ћуди, и доле, под њим, проводе дане века свога у песми и весељу; грожђе руди по виноградима, оранџе зру, а маслинке на ветру трепере. Око њих и изнад њих су простране, камене. наге, суморне, њиве, које се преливају чудним бојама под сунчевим сјајем. Изложба хаоса, панорама чудних стеновитих предмета што их је излила ова чудовишна фабрика, чије су ковнице у трбуху Везува. То су зуби од лаве, шљаке, од стакла и сумпора, окомци и чотови, чудно изрезани, препаљени, и у најфантастичнијим облицима гомилају се једни преко других и изгледају као чудовишта која само нека надземаљска фантазија може да ствара. Леже ту једни поред других и једни преко других, бачени непојмљивом силом природе, чији су планови људском уму недомашни. Кад се сунце гаси и с коса их осветљава, они се чудно преливају и бљеште као ковано олово, а преко дана имају боју бронзе, мешајући се са бојом бакра, а гдегде сјај углачаног челика или угља...

Људи старих времена сачували су спомен о Везуву и његовој нарави. Више од три хиљаде и пет стотина година представља он земљиног џина који се стално срди, дими и пенуши, и који се огњеним чељустима смеје, избацујући кроз грохот свога смеха оган, растопљену лаву и помор.

Пут за Везув

Електрични трамвај из Напуља пролази стално поред обале, кроз најживљи и најнеуређенији крај вароши, и жури према месту званом Портичи. Улице су веома живе, воз иде кроз приморски и трговачки

крај, управо поред пристаништа. На улицама гомиле разнолика народа, свет гласно говори, покреће и рукама и ногама, кези се, виче, грди, пева; саобраћај тече непрекидно, дању и ноћу. Десно, поред обале, су царинарнице, магацини, сместишта, ратна лука, а даље безбројни бродови, барке са белим и шареним једрима. На кеју гомиле деце играју поморанџе исто онако као наша деца кликера. Котрљају мандарине или поморанџе, и кад се две сударе, он и остале носи. Са те стране, с мора, дува стално поветарац. Вожња је пријатна. Наступају огромне касарне, редови ситних домова са дућанима у којима је прекоморска роба... Трамвај стаје. Последња станица. Чујеш узвик:

— Резина!

Тек што си сишао с кола, на тебе налеће читав рој деце, као рој мушица. Има и људи и жена. Лазарони, просјаци, воће, мазгари, кочијаши, носачи. Изгледа као да су сви баш на тебе очекивали, и чисто им је чудно што ниси раније стигао. Не можеш се одбранити ни после најенергичнијег отказа. Њихова се услуга не може одбити, не може обићи; чак ни онда кад им поменеш мрску мађионичку реч: vadi via! Придруже ти се двојица или тројица и прате те као зубобоља. Траже капут да ти понесу, књигу или торбицу да приме; нуде ти палицу, — тек оставити те неће, јер је сваки од њих дубоко убеђен да у твоме џепу или новчанику лежи један излишан динар или грош за који је уверен да је његов, да је за њ одређен, који њему треба да припадне, и на који ће он најзад и положити своје право. Ако ти је тешко или заморно пешке да идеш, понудиће ти какво мало олињало кљусе које није веће од магарца; ако узјашеш, немилосрдно ће га гонити и ударати по сапима и лево и десно.

Последња трамвајска станица је ван вароши, и одмах од ње отпочиње пут ка Везуву. Пролази се кроз село звано Резина. Пут је широк и змијаст, води уз брег. Тек си пошао навише, сусрећу те нове

гомиле дечурлије, полунаге и прљаве; ту су калуђерице које просе милостињу; крај пута грбави верглаш окреће излизану алку на свом промуклом инструменту који га храни; тужан његов звон изазива сажаљење у теби, и ти се осећаш обавезан да му добациш свој марјаш у прљаву капу, која је чисто зинула на тебе.

Пут од Портичи на Везув јесте пролаз између воде и ватре; десно је море, а лево Везув. Пролази се преко једне косе греде, покривене ситним камењем и као брашно меком прашином. Пут је с почетка слаба нагиба, али је каменит и непогодан за пешачки ход. Коњ и мазга, као и магаре, врло га лако прелазе. Њихов је ход поуздан; стога је коришћење овим животињама за препоруку. Пред очима се, на сваком кораку, развија све лепша панорама. Са обе стране пута сниске камене ограде, обрасле огромним тропским кактусима у висини три и четири боја човечја, даље, одмах иза ограде, лево и десно виногради, маслињаци, вртови са поморанџама и другим воћем. Рука пролазника чисто се сама диже у вис да дохвати сладак плод што вири из густог, зеленог лишћа што мами и изазива воду на уста; ваздух је испуњен разним тешким мирисима.

Нисам ишао путем куда обично сви странци пролазе. Угледао сам једнога мештана који промиче између виноградских ограда и богаза. И он иде у правцу према Везуву. Назвавши ми Бога, неко је време ишао са мном, али наскоро затим измаче напред. Решим се да пођем за њим. Међу тим он је, то сам после видео, ишао за мном, т.ј. мене ради, ма да је био испред мене. Стално сам се саплитао о камење, и нога је упадала у ситни прах истрошене лаве. То што очи виде на непуних пет миља око себе, јесте безмерно богатство, којим се исхрањују преко осамдесет хиљада људи. На другом месту једва да би се могао двадесети део исхранити. Право преда мном је горостасна планинска купа. Изгледа да је врло близо и да је приступ до њена врха лак.

Стално се на врху дими. То је Везув. Описали су га Бер и Копиш, а опевали Рикерт и Платен, Гете и Шилер, Лудвик, краљ баварски, и многи други. Од Хорација до госпође Стал, Шеле, Ламартин, Делавиљ, Леопарди, Шатобријан, Његош, Ненадовић, и Бугарин Вазов. А у споменици што се код опсерваторије налази, прочитао сам потписе Алфиерија, Бајрона, Гетеа, Лудвика другог, Грегоровиуса и нашег Милана Јовановића.

Подножје Везува

Богатство и лепота зеленила у подножју Везува очарава поглед; али непосредно поред тога природиног обиља чим се закорачи у околину где лава непосредно дејствује, указују ти се сведоци страшнога пустошења и разорења. Свуда унаоколо сива поља лаве, скамењени потоци, гомиле камења, огромне плоче стврднуте и испуцане, испрепуцане и изедене кишом и временом. Ти разбацани комади камења чудно изгледају. Јер где они почињу, изумире сваки траг живота. Старо камење претрпавају нови потоци лаве и мешају се и разливају. Али се ипак међу собом разликују. Сваки слој лаве говори о својој епоси: кад се појавио и потекао на ниже. Беличасто сиво, искидано, избраздано, фантастично камење, што се истом бојом у једном правцу креће према месту Торе д' Анунцијата, јесу остатци оне лаве што је још у XVII столећу 1631 године разорила једну варош и поклопила три хиљаде становника. Што се више приближујемо Везуву, наилазимо на све новије слојеве, и они се и по боји и по чврстоћи разликују један од другог. Лепо се види, и пролазник може да прави разлику лаве из године 1858 и оне из 1872. С леве стране је лава из године 1810. Најстрашнија лава изгледа лава из године 1906, која је поклопила Торе д' Анунцијата. Има много шљаке, прљава је и црна, форме су јој фантастичне и чудноватe. Куда се поглед окрене, за-

уставља се на црним гомилама камења, среће читаве камене греде, скамењене лавине потоке, све искидано, испресецано, избраздано, изгорело, суморно... Ово мрачно и сиво комаће, наго, монотоно, мртво, бесформно и оштро, што се гомила једно преко другога, отвара слику непрегледног гробља и пустоши. И што се више уздижемо врху, слика постаје страшнија и туробнија; огромни зуби и плоче све су већи и чвршћи, а винограда и зеленила, живота и боје све је мање.

Трудан је и заморан пут до опсерваторије. Али кад се већ донде дође, кретање и управљање према врху је олакшано, али сам пут отежан. Има се ићи врло стрменитим путем према купи што се стално дими. То је брег у чијој утроби титани кују смрт; брег где се рађа грмљавина. Море лаве постаје све шире. У дну, на једној страни виде се села Св. Себастијан и Маса. Јадно изгледају у овом црном самртничком оквиру. Куће су без крова, прљаве, сниске и од камена. Свет стално живи на опрези, с погледом упућеним према Везуву. Но у борби очврсли становник се ипак не плаши свога опаснога суседа, који му усијаном масом из својих огњених недара прелива винограде и домове. Кад се бес стиша, а лава охлади, човек се понова враћа, и на гробљу свом подиже нов дом и обиталиште, и реже винограде; јер он не може да живи без својих винограда и без Везува. Наполитанац, мештанин, сусед ових сурих разбацаних стена, веран је своме месту као пас господару. Лава га је отерала; али чим се она расхлади, он се враћа. Ако га лава не отера у свет, отерају га невоља и глад. Но и то за кратко; јер се после извеснога времена опет врати. Становници Св. Себастијана, Масе, Резине и других села још од XVI столећа одлазе на море, на афричку обалу, да траже корале. Од априла до децембра сваке године, по шест стотина лађа и преко пет хиљада људи проводе дане поред афричке обале на мору, хватајући и вадећи корале.

Али чим заврше лов, одмах журе кућама, преко мора, где их жудно очекују.

Опсерваторија

Пут је врло неугодан, стрменит и заморан. Али се одмиче, ноге га прелазе; нешто неодољиво вуче те напред. Ову страховиту пустош у непосредној близини, допуњује слика која нам је за леђима и све се више шири. То је слика напуљскога залива, који се као какав необичан венац у полукругу шири и захвата собом море, острова и многе вароши и омања места на обали, бела и чиста, светла и ишарана зеленилом. Пред нама непрегледна пустош и гробље, за нама неописана лепота и живот. И што се више дижеш над овим каменим могилама и плочама, хоризонат постаје шири и пространији. Застајеш задивљен дивним распоредом предела: пред очима се шире и растварају небо и море; отварају обоје свој океан пространства: у зраку виси огроман облак дима што куља из оног бунара који кључа осветљен подземним пламеном. Облак плови лагано и раствара се у пучини ваздушнога океана; на мору пливају острова Капри, Искија, Процида и сићушне тачкице беле и покретне, што се час појаве на пучини воде, а час изгубе. Око хвата нове слике: тамо даље још на једној страни види се Нола, северно Казерта, на западу огромна кампаниска раван, ишарана мочарима и хумовима, Кумом, Бајом и етрурским пределима; тамо даље Мизена, Поцуоли, Напуљ, Портичи, Кастеламаре, Соренто... бескрај... тамо море постаје златно и крваво због сунца које залази. И небо и земља и море пружају читав калејдоскоп слика, и онс се као у каквој панорами непрестано мењају.

Налазимо се на половини пута. Пред нама је зграда на два спрата, жуто обојена. Тај усамљени дом, на средини пусте планинске греде јесте будни научни стражар који и дању и ноћу непрекидно

посматра ову ћудљиву огњену планину и њену нарав. То је опсерваторија. Она је 560 метара над морем, али да се до ње успне, треба више од сат и по, близу два сата времена. Из даљине чудновато изгледа кад се угледа: усред камења сурог и ивичастог, недалеко од пустог друма, диже се један висок дом, са неколико омањих споредних зграда и одељења. Као гробље са неуређеним споменицима шири се пространа пољана нагомилане лаве у великом и ситном комаћу, а усред тог растуреног гробља, на једној коси, диже се научна црквица, чији свештеници надгледају ово гробље, и бележе нове погребе: — то је опсерваторија.

Опсерваторија служи за метеоролошка и семзиолошка посматрања, има телеграфску и телефонску везу са Напуљем, и све угодности за научна геолошка, астрономска и географска посматрања и изучавања. Пред уласком у опсерваторију застајеш. Поглед се зауставља на једној мраморној плочи... То је било 1872 године. Када је Везув, те године, почео опет избацивати огањ и растопљено камање, онда су неколики италијански студенти медецине и природних наука пошли на Везув у смеру проучавања. Било их је повише. Изненада разлеже се потмула подземна рика дивљих елемената, појави се огроман црн облак који осветли млаз огња, разлеже се страхобна грмљавина, сунце побледе, и зави се околина у мрак. Млаз огња и лаве што се са громовном риком издигао високо у зрак и сунце потамнио, са страшним треском паде на земљу... и млади одушевљени поборници науке нађоше смрт у реци вреле растопљене масе, која им је спржила тела. Деветорица их се пуким случајем спасло, и они су подигли горњу плочу за успомену на своје другове, који су били жртва својих научних амбиција.

Поглед на пут према Везуву је страховит, а на околину у даљини изванредно леп. Успут се виђају дугачки зидови усред овог искомаданог камења, као остатци ограде од огромних вртова које је лава одавно уништила. Зидови су споља обојени

бело. Посматрајући посведневно из Напуља те дугачке беле бразде, ја сам стално мислио да су то остатци неотопљенога снега на Везуву. Ти зидови су бране за потоке лаве, да је мало задрже кад потече, и да се у том задржавању згусне, и тако спасу виногради у подножју Везува.

Трговци под кратером

Изненађује те железничка пруга. Овом приликом била је сва разорена; железничке шине, искривљене као танка бакарна жица, извиривале су испод гомиле сиве и црне лаве и шљаке. Откуда овде железница? Коме паде у главу та суманута идеја да подиже железницу на овом месту? Превариће се сваки ко тако умује. Колико је корисна, доказује и та чињеница: лане је лава разорила целу пругу, а људска рука је већ подиже. На пруги смо видели једно стотину радника. Куково друштво поставило је зупчасту железницу до самога врха Везува, те странац који има новаца, не мора да се напреже ако хоће да се испне на врх брега. На линији се лупа и живо ради, чује се граја, свађа се и пева: — живот као доле у вароши. Кад сам се са својим вођом приближио да сагледам рад на оправљању пруге, искочише босонога и полунага деца која нуде неке мале танке дрвене кутије испуњене минералима. За десет пара добијеш читаву гомилу минерала, лаве и разноврсног камења; други опет нуде за пола лире, а дају за грош округло комаће згуснуте лаве, у чијој се средини налази као уокварен бакарни петпарац или десетпарац. Кад зажарена и растопљена течност лаве потече, дечурлија пожури на тај усијани поток, и стојећи поред обале његове, спушта у врелу масу бакарни новчић, око кога се лава или врела згура намах згусне... Ту парчад свеже лаве с новцем у средини радо купују странци. Јевтино је, а најзад и пријатна је успомена.

Пут нам је био закрчен. Гомиле камења, из-

винуте шине железничке, сагорели прагови, све је то стајало дуж пута у романтичном нереду. Доспевши до разорене зупчасте железнице коју су почели да оправљају, сусрећеш се са новим трговцима. И овде дечурлија. Нуде поморанце, минерале, разне предмете изрезане од старе лаве, мандарине. Све ове излишне ствари готово се у нос убацују. Дуго је трајало док сам их се ослободио. Треба доста воље и тврдоглавости да се наметљиви и досадни продавци и вође одбију. И сам пратилац, да би био сигурнији за своју зараду, није ми хтео допустити да обучем свој капут кад сам, нешто расхлађен, затражио да га обучем.

— Не, господине, много је топло, сад ћете осетити... и искочи једно десетак корачаји испред мене захтевајући да се кренемо даље, само да ми не би дао мој капут.

Место где је опсерваторија, чини станицу за одмориште у путу на Везув. Само пењање на Везув има два одељка, који се међусобно битно разликују. Одавде настаје право пењање на брег на ком је доста далеко пространи кратер. Пут је тежак, стрменит и серпентинаст. Главне тешкоће за путовање тек овде наступају. Но Наполитанац, увек љубазан и услужан кад год има прилику да олако заради и напојницу из џепа истера, постарао се и овде да ти изиђе на сусрет. Пошто не може да те на вис носи железница, јер је последњом ерупцијом сва разорена, може да те носи његова мазга, или најзад и он сам. Поред станице фуникулара, неколико метара у страну, налазе се две три приземне жалосне зграде. То су коњушнице, у којима сићушни коњи и мазге, грицкајући чкаљ и суву траву, очекују странце да их понесу на врх Везува. Ту су у исто време и носачи с корпама и гомила излишне послуге која трчкара и тражи хлеба без мотике.

Железничка пруга је заобилазна. Ми је остављамо у десно, и са вођом преко раштрканих сурих плоча придржавамо се косе, којом води доста стр-

менаст пут. Као из земље, искочи иза једне огромне плоче нов вођа, који ме обавести да је он овде постављен од саме власти, да не би, тобож, странци лутали, да не би идући на своју руку били излагани опасностима. Казао ми је да одавде настају његова надлежност и право, и, ако хоћу, могу отпустити свога досадањег вођу, који ми је био апсолутно непотребан, као што је и овај нови, а њега морам, по дужности, узети.

— Али, додао је, треба да му дате који грош више; врло је добар и сиромашан, а има пуну кућу ситне деце.

Међутим, у подножју Везува, кад смо пошли, био је нежењен. Шта сам знао, — морао сам пристати да ме нови вођа поведе, јер ми је забрањивао да се смем без њега даље кренути. Та наметнута нова услуга стала ме је два динара. Сваки странац дужан је да дâ два динара, који новац иде у државну касу... per guverno. Наскоро сам се досетио, и уверио т.ј. сâм сам видео да је тај „гуверно“ прва кавана у Резини или Портичију, код које и нови вођа као и стари остављају мој прилог држави „на чување“.

Идући више од два и по сата непрекидно преко оштрог камена и изорваних плоча, преко ситног, зупчастог и игличастог шљунка и дебелог слоја пепела, осећао сам сусталост, а још више жеђ... Жао ми је било што успут нисам понео коју поморанџу, а и сам ме је вођа успут на то био потсетио. Уморан, седнем у страну на једну огромну плочу да одахнем и прикупим снагу. Мимо нас прођоше ношени на човечјој грбини, у корпи, један Американац, који сигурно и у својој отаџбини много јаше не пењући се уз брег; а и једна Американка, која му је могла бити и жена а и кћи.

Вођа намах примети моју сусталост, и покварено немачки рече ми:

— Жедни сте?

— Ужасно.

— Хоћете ли што да пијете?

Кад сам му нагласио да бих се врло радо ма чиме освежио, он поскочи, и грабећи у скоку с камена на камен, изгуби се између оних растурених црних плоча. За то време окретох се Напуљу и околини, да посматрам одмарајући се.

Посматрање околине

Нови доживљаји претрпавају старе успомене. Али има и доживотних успомена. Поглед са Везува на напуљски залив вечито ће ми остати у памети, као што су живо и у памети свакоме слике оних подземних стаклених дворова о којима му је баба или мати у детињству причала. Само у сну дају се видети оваки предели. То је лепота пред којом човек застаје задивљен и очаран, немоћан да јој да израза у ма каквом опису. Ако ни због чега другог, због овог необичног изгледа вреди се на Везув пети и по десети пут. И потпуно је појмљиво што има оволико послуге, воћа, носача; јер је Везув обилато посећен, било лепо или кишно време. Уживање које се добија при посматрању мора и пучине, у којој се растапа и разлива сунце у својим безбројним зрачним сноповима, нема поређења. Човек је нем, и у души му остаје за сва времена урезана слика овога величанственога призора. Разбацано камење, огромно и суро, као богомилско гробље ширило се преко целог пространства. Читав предео био је покривен тим чудним бесформним огромним плочама; изгледа као узбуркано море, али га нека исполинска рука у часу таласања задржала и скаменила. Чини ти се кад станеш на тај камен, што грижен временом и кишом има облик усправљене рибље главе или орловских канџа, да ће се сав у пепео распасти, али кад назгазиш на њ, осетиш тврду оштру стену коју ни време није могло растворити. У свој околини нигде једне травке, нигде једног цвета, нигде једна мушица да зазује, нити птица да прелети . . . а тамо доле, далеко, по странама и обронцима, бескрајно зе-

ленило, виногради, вртови, маслињаци, беле вароши: све пева и буја, све кличе химну животу и вечној младости и обнављању...

Док сам се ја у овој пустоши одмарао и уживао посматрајући даљину, воћа се са једним сељаком иза камених плоча приближавао мени. Уз њега је скакутао преко камења један сељак са једном корпицом у руци. Обрадовао сам се. Приступивши ми, воћа подиже три прста у вис, и скупи их као кад хоће човек да се прекрсти:

— Лакрима Кристи!

То је све што рече. Сетих се најлепшег вина чија лоза расте на везувском пепелу. Исцепани мештанин, човек опаљена лица и доста питома изгледа, извуче из корпе једно мало стакло бела вина. Имало је изглед најчистијег зејтина. Нисам питао за цену. На душак сам бутељу испио. Биће да је у њој било нешто мање од пола литра. Сумњам да ћу икада у своме животу при пићу вина осетити таку пријатност... или је вино било необично добро, или сам ја био преко мере жедан. Цена за ово три деци била је два динара. Залуд је било протестовати против скупоће: — вино је било испијено, а сељак ми је, ради утехе на ту високу цену, понудио празно стакло на поклон, али га је одмах после тих речи стрпао у корпу.

Кренули смо се даље. Пут врло стрменит и тежак. Ишао сам лагано; под нашим ногама котрљало се раздробљено ситно камење, које се ронило и са шумом наниже у провалу клизило.

На врху Везува

Што сам се више приближавао врху Везува, све су се више осећали топлота и задах сумпоровитих испарења. Из даљине, управо из дубине земљине, као њено јецање или режање, чује се неодређено мутно зујање, роморење, лупњава, као лупа и грмљава која се негде у даљини губи.

Имамо ићи још неколико десетина метара. Задихан сам које од умора, а које од узбуђења. А напред подстиче задовољство да ћу ускоро угледати ту огромну провалу из које бију огањ и смрт, да ћу угледати отворене чељусти земљине, из којих, кад се разгњеви, избијају сумпоровити гасови, густ, отрован дим, и усијана и растопљена лава. Доле у земљи, у овом кључалом бунару њеном, непрестано ври и крклја. И то се крклјање осетно чује. Оно не престаје. Под ногама се већ осећа топлота; иде се по врелом камењу, а с времена на време ветар нам донесе снажан и загушан дах сумпорне паре. Услед тога је пењање на сам врх Везува јако отежано. Многи путници и не иду до на сам врх. Овде се увиђа да је воћа врло користан и потребан: он зна повијање ветра, и према томе како се повијају струје отровних гасова и испарења; он зна којим путевима ваља ићи да се све то избегне, а уједно да се и све види што је вредно видети... Још корак и два... и ево нас на самом врху. Страх и радозналост наизменично су се јављали, и неко чудно осећање за које дотле нисам знао, испуни ми душу. Преда мном је црно изровено огромно поље... а даље удолина нека, испуњена рупама и малим жућкастим и црвенкастим хумовима... одатле избијају испарења, дим и гасови... То је гротло Везува. Доле, под тим чудовишним брегом, меша се и ври утроба земљина; она се вековима кува и превире, а кад се појави на површину, поклапа околину сувом, врелом кишом или огњем, и затрпава села и вароши, носећи разорење и смрт за собом. Задрема и спава сто и двеста година овај планински горостас; то је један тренут, па се поново пробуди и разгњеви. Теме своје ветри силним колутовима дима, а ноћу кадгод засветли, и тиме опомиње немоћне и грешне људе на њихову ништавост и на опасност која им од њега долази.

Крај једног гротла, хиљаду и триста и нешто више метара над морем, око једне пустошне гомиле камења и пепела стојим и посматрам како доле, у

трбуху земљином, тутњи и кркља, ромори и режи, а облаци дима, час бели и сиви, час жућкасти и црвенкасти, или црни избијају из чудовишног отвора, ишараног многим пукотинама, брежуљцима и т. зв. фумеролама. Дим се одвоји од уста вулкана, величанствено се диже у висину, лагано плови ваздушним океаном, висећи и губећи се у зраку. Осећао сам веома јак задах на сумпор; магловита пара, излазећи из фумерола, шиштала је и пиштала. и давала је са облацима дима и сунцу и небу сасвим другу боју, сасвим другачу светлост: небо је постало мрачније, а сунце је било бледо, готово жућкасто, без зракова. За једним облаком искакао је други, и гонио се за првим у ваздушној струји. Неодољива жеља гонила ме да се што је могуће више приближим самом кратеру. Није то била сујета, није жеља да се докучи и види оно што је многим људима готово недоступно, него смер луд и дрзак да загледам у уста и чељусти том ватреном џину што грми кад говори. Страх ми је ноге смањио; али кад сам угледао како безбрижно обе моје вође трчкарају лево и десно, и показују ми кретањем руке разна важна места и фумероле у кратеру, ја се нисам више плашио сумпорних гасова, који су били врло непријатни и загушљиви. Везув је био овом приликом гостољубив — а такав често бива, — и није се срдио што је један странац из Србије хтео да му се приближи и да загледа у његову огњену чељуст. Изглед са овога врха је заиста чудноват и неописано леп: под нама провала, гротло са огњеним извором, пакао, узмућена изнутрица усијане лаве која ври и тајанствено клокоће, као да се хиљаде воденичних витлова окрећу. Човека хвата језа ослушкујући ту подземну музику гњева титана и циклопа... у подножју, при дну, докле око може дохватити на хоризонту — пучина мора, планине, сивушне и беле вароши, рај земаљски. Ту једно поред другога пакао и рај: пакао из чије утробе куљају огњени млазеви и стубови што све сажижу и руше; и рај, лепота божја, која много-

бројне хиљаде људи мами и призива себи неисказаним чарима својим. У загрљају смрт и живот. Свуд унаоколо лава, тврд љут оштар камен и ситан пепео. Лава — зидови домова; улична калдрма — лава; ограда домова и винограда — лава; кров на кући — лава; куда поглед макне — лава, море овог ситног загаситог камена што је некада био течан као вода и усијан као огањ. Баште у подножју губе се у хаотичном размештају великих камених плоча; нигде травке, нигде мушице једне. Као мртви титани, као исполинске змије скамењене, као оборени центаури леже комади скамењеног гњева везувског. Нигде трага од живота. Једва смо при силажењу умотрили једног сивог гуштера, сивог као и лава што је, где извирује испод огромне плоче, и сићушним очима радознало посматра сунце, које услед облака, дима, изгледа тамно и жућкасто.

Кратер

Лако се човек не може да одвоји од овога места, и ако је опасно. Отровни и загушни гасови губили су се у ваздуху и само су нам сметали кад је ветар према нама јаче дунуо. У једном тренутку рашчисти се цела околина; бео и жућкаст дим из безбројних фумерола застаде као по команди, и преда мном се указа ивица оне бескрајне провале из које смрт клобоће, ивица кратера, негде црна и оштро исечена, а местимично улубљена . . . и тек што сам похитао да сагледам баш у саму унутрашњост његову, повратише ме гасови који понова почеше на махове са промуклим шиштањем да избијају. Оштра ивица кратерова изгуби се у облацима загушног испарења. Нисам знао шта пре да посматрам: да ли ову ужасну огњену провалу, овај огњени бездан из чије дубине тутње подземна, непојмљива грмљавина и бес подземних стихија; или да посматрам сунце које се непрестано мења и преображава, те час изгледа као да је помрачено, да је изгубило

свој сјај и блесак те виси у ваздуху као каква тамна жуто-крвава кугла која ће се за мало и сама на земљу угашена срушити, а час опет, кад се облаци размакну, пусти своје зрачне стреле по овоме исполинском гробљу? Овде је оно губило свој сјај и блесак, а још је више губило од своје топлоте, јер се неко време под ногама осећала толика јара, да смо једва могли издржати топлоту, да смо морали навући дрвену обућу, коју воће држу спремну на врху Везува. Према приповедању разговорних, а сви су врло разговорни — воћа, који су овде посведневно, а који знају ћуд и навике Везува, сам кратер није један отвор, управо провала; него је то огромна таласаста удолина, са неколико разних отвора, са пуно брежуљака и прагова; а сви се они, и отвори и брежуљци, према току лаве мењају. Не само да се мења облик кратера, него се и место и величина појединих кратера мења. Некада има облик округласт, некада елиптичан или многоугласт, али махом кружан и неправилан. Из те простране удолине, с времена на време, при слабијем испарењу, може да се угледа какав црн, жућкаст или црвенкаст брежуљак који до јуче није ни постојао, он се издиже из црне масе гротла и штрчи пркосно у висину, докле га нова огњена маса не збрише, и кроз дан два га нестаје, да се можда ускоро нов и већи појави. Врло су ретки случајеви да се може сагледати цео кратер, јер се из овог џиновског димњака непрестано пуши. То се најзад може десити воћама, који велики део времена пробаве на врху Везува. Но појединн делови могу се лепо посматрати... Бивало је и таквих људи који су случајно посматрали кад се усред кратера правио какав нов хум...

Воћино причање

Воћа чију сам потребу касније тек осетио кад сам на врх стао, показиваше ми руком на поједине хумове што извириваху из самог кратера. А кад ми

сасвим близу прије, он поче равнодушно говорити:

— Видите, рече, ту где сад стојите, лане је био грдан отвор, и лава је текла као поток.

Ја се, поплашен, помакох с места.

— Не бојте се, то је било прошле године. Читали сте у новинама. Сад је све мртво.

Вулкан је у дубини својој дисао, и од тог његовог даха и дисања ствараху се и дизаху нови облаци дима. Неки од хумова што се стварају услед дисања везувског и његових подземних сила, имају боју црну или сиву, жућкасту или затворено жуту, црвену или загасито вишњеву... а избијају у самом кратеру у гротлу вулканском, као чиреви на болесном организму.

Вођа настави своје причање.

— Овде где ми сад стојимо, прошле године био је огроман отвор... а тамо, видите, одакле избија онај танки беличаст млаз дима, путници су посматрали место на ком сад ми стојимо и из кога је текла лава. То је ћуд Везува,

— Кратер се дакле мења? запитам ја.

— Непрестано. Шта више, и сам се брег мења и смањује. Врх Везува се стално мења. То долази услед ерупције. И сам је брег у току столећа мењао свој облик; нове ерупције стварале су нове висове и брегу давале ново обличје. При једној ерупцији врх брега се нешто издигне, при другој се снизи. И то иде непрестано тако. Отуда бива да два посматрача у кратком размаку времена не могу имати једнаку представу о кратеру, његовом облику и о његовој горњој површини. Треба само узети у обзир огромну количину лаве коју Везув избаци. 1872 године лавин стуб је имао у обиму 32 метра, а у пречнику 10 метара. Рачуна се да је избацио преко двадесет милиона кубних метара лаве. Некада, за време цара Августа био је брег Сома, сада суседни брег крај Везува, тај који је огњем преливао пределе око себе. Везув је био покривен шумом и на њему су били богати пашњаци. Године 79, када је затрпао Херколанум и Помпеју, почео је да ради. Па

је ћутао до XII века. Иза тога се опет једно пет векова одмарао. Тада је изгледало да се сасвим угасио. Чобани брђани су силазили у кратер за читавих четири до пет стотине метара. Било је чак и путника који су улазили у сам кратер. То је трајало до 1619 године. У то време почне у утроби његовој понова да тутњи и да се комеша, и земља под Везувом, Напуљем и целом околином поче да дрхти, тресена неком васионском грозницом. Услед потреса који је захватио целу околину, код места Поцуоли отвори се земља, и из једне долине искочи брег, и где је некада била раван, сад је планина... Ваља приметити, јачина и бес вулкана поступно слабе. Пре три године ерупција се могла из Напуља посматрати. Затрпала је место Торе д' Анунцијата. Ако се деси да се што после тих ерупција нађе интересантно, то се узима за збирку и може се нарочито истаћи да опсерваторија на Везуву има врло лепу и систематски сређену збирку лепих примерака минерала које је Везув избацио.

Воћа се распричао; стално је упућивао и објашњавао. Његово приповедање дало би се слушати да није силног дима, да није загушних гасова, и да сама слика ове дивље и величанствене лепоте не чини просто излишним и досадним свако објашњење. Али воћа не ћути. Што више говори, напојница мора бити већа. Као какав стари искусан професор који механички предаје свој предмет, он је говорио како је Везув у старо време био већи, како је имао другачи изглед. Предавање своје завршио је тиме што је пруживши руку улево, према једној пепељавој јами, узвикнуо:

— Ту је свршио Енглез.

— Који Енглез?

— Пре седам месеци, господине, кога сам ја пратио... из сувишне жеље за упознавањем кратера, покуша да сиђе у ту јаму, и још се тамо бави.

Воћ изрази сумњу да ће се Енглез отуда вратити. Вели да врло жали за њим, јер се, каже,

надао великом бакшишу, који му је овом приликом заједно с Енглезом измакао и пропао у провали.

— Знате, Енглез је сам крив. Опоминьао сам га да не улази у пепео што је био ту. Изгледало је као нека хумка, а то није била хумка, него гомила пепела. Наши људи су по боји из даљине познали да то није био камен него пепео, и нису хтели да му приступају; али Енглез је хтео да се сам лично увери. И још тамо студира.

Два и три пута опоменуо ме је да би време било да се вратимо. Одвраћао ме да дуго не стојим на ветру; он већ опажа да ветар мења правац и да ће за десетак дваест минути и дим и гасове из кратера право на нас потерати.

— Треба одлазити... Видите, сунце већ тоне у море. Везув је увече много опаснији; много је немирнији, после тога и силажење је врло незгодно.

На висини

Мене је ова панорама приковала. Нисам могао одвојити поглед од ових страхотних отвора из којих огањ избија, и од величанствене панораме у далекој даљини дуж пространога залива. Са врха Везува посматрати околину, значи видети на јави оно што нам може само најфантастичнији сан да створи. Нола и Казерта, Албански висови на северозападу, мочарна Кампанија, огроман залив Напуљски, острова у мору у даљини, а још даље за њима пучина на чијем се крају протеже афричка обала... падају ми на памет Гетеове речи: „Ако узмем да пишем речи, мени пред очи излазе слике, слике дивних предела, слободнога мора, мирисних острова, димљивих брегова, и недостаје ми моћи да све то представим... Занесен поглед блуди далеко преко океана, а с њим блуди и моја неисказана чежња. Да ли ја ово преживљујем, да ли је јава, или је сан? То је био час самоће и узвишених осећања о величанству Бога и ништавости живота. Очи

гутају ову бесмртну лепоту природе и душа осећа величје Господа". Лука и море преливају се из смарагдасто-зелене боје у отворено плаво, а од ове у љубичасто; са друге стране златно сјајна светлост разлива се у широкој бразди по мору. То злато расипа сунце које залази. Све се ове боје мешају и узајамно допуњују. Лађе и зграде беле се у даљини као безбројна јата сићушних голубова. Ова дивна слика, час је јасна и светла кад ветар јаче дуне, а час се посматра кроз замагљени облак дима који се губи у ваздуху. Хтео сам што дуже и што више да уживам у посматрању ових природних грозота и лепота; хтео сам да се упије у моју душу необично чудна и бајна слика ове дивљине вулканске и оне питомине и лепоте подвулканске. Посматрао сам норвешке фјордове; дивио сам се которском заливу; занесен проматрао са острова Принкипа Цариград у даљини, као мађиску земљу... гледао сам и снежне Татре кад их сунце светлошћу прелије, и горостасни Монблан и његове поноре и глечере, — но са Везува, са врха његова посматрати Кампанију, лавом закопане градове Помпеју и Херколанум и онај мравињак људски Напуљ и многобројне вароши и варошице начичкане обалом и заливом од Куме и Мизене до Сорента и Амалфија, места у којима тече бујна река живота људска, борба беде и беса, борба раскоши и оскудице, значи осетити значај оне изреке: „Види Напуљ, па умри." Овде се једини и спаја лепо са страшним, и страшно са лепим. Највећи контраст природе и њеног стварања у коме се испољава савршенство њених планова и њеног делања; — преда мном је пакао, утроба огњене планине, Везув; а око нас у подножју — рај, море и најлепши предели земаљски. Могао би човек са Гетеом рећи: да је природа једина књига, која на својим листовима нуди тако велику и богату садржину; а могао би се придружити и оцу Гетеовом, који је рекао: „Ко је ма једанпут био у Напуљу, не може никад постати сасвим несрећан."

За тренутак заборавио сам себе и свој живот, заборавио сам његове сићушне потребе и страдања. Како је човек и цео људски век сићушан када се гледа са висине и простора и времена, и када се издаље посматрају и људи као и њихова дела и природа као и њене творевине. Под ногама ми је слој давно расхлађене масе вулканске од које данас људи праве дугмета, плоче, дивите, увлаке, кипове, ситне украсе и друге ствари. Јуче је та израђена стварчица била усијана маса у утроби земљиној. А то „јуче" било је пре хиљаду и две хиљаде година. То што се у овом часу извијало из душе, као дим из овог огњеног брега, није био страх душе од смрти, нека бојазан за живот, него дубок осећај ништавости и пролазности људске и његова живота. Осећања страха и страсти, бриге и старања, мржње и љубави, уступила су места заносу душе и дивљењу, и у том часу све што је људско и животно, све што је човек учинио или створио, ишчезавало је и чинило ми се ништавним, празним, пролазним.

Сунце силази ближе мору, његова кугла постаје већа и крвавија, боје се сливају и упијају једна у другу, а из даљине истока навлачи се магличаста копрена која постепено потискује светлост дана и све ствари покрива тамом, док их не завије и положи у крило ноћи.

Из ових сањарија трже ме снажан узвик:

— Сињор, треба ићи!

То је био мој љутити вођа који је већ хтео да ме напусти.

Повратак

На Везув смо се испели једном вијугавом стазом која води у цикцаку на врх; вратили смо се другим путем. Овај други пут је прав и врло стрменит, често вратоломан. Али није ни неугодан, ни опасан. Три или четири сата док сам се попео; четврт, највише пола, док сам се спустио. Док при пењању на Везув пепео отежава кретање и кора-

чање, при силажењу га олакшава. Не мораш корачати. Пепео под ногама сам клизи, и у брзом, необично брзом темпу силази се за минут два оно што се за четврт сата могло с напором прећи пењући се. То је клизање, а не силажење.

Силажење на другом месту је опасно, иде низ врло стрмену косу; њом се спуштају они мали трговци минерала и шљаке који ти последњи пут још нису понудили своју робу. Нашим путем повратак је пријатан. Човек пожели да што дуже траје. На том путу застадосмо за један тренутак; мимо нас сунуше низа стрмен три странца и четири вође једно за другим, као на тоциљајци и изгубише се доле у провали... Ми клизимо за њима. Огромне плоче и блокови расејани по пустошној просторији остају за нама, да их ускоро ноћ покрије. Ако нога и склизне, упадајући до колена и дубље у пепео, не може се пасти. Ако и паднеш на леђа, као на меко перјано узглавље, падаш на пепео, густ и врло мекан, који с тобом силази и не дâ да се угруваш... За петнаест и двадесет минута ми смо у подножју Везува. Човек не осети како је прешао брзо овај дугачки пут са висине на коју се с тешким напором издигао...

Чим сам доле стао ногом на друм, на каменито земљиште, дочекује ме понова гомила досадне дечурлије. Мали трговци понова ти нуде и гурају под нос ону исту робу коју си им пре три или четири сата одбио или купио. Ако си их с леве стране отерао, ето их на десну; изиђи ће преда те и трчаће за тобом. Прате те до краја.

Потмула подземна рика ишчезла, небо у вечерњој светлости прелива се љубичастом бојом; преко гомиле стена, преко стврднутих и укочених потока лаве, преко избраздане рудине која се под сунчевим гашењем цакли као бакар, навлачи се копрена ноћи, у души мојој чисто, топло, светло... у дубини, у дну душе расте чежња за породицом, за Отаџбином и драганом, и усне с нежношћу изговараху њихова имена, и шаљу им по ветру и пр-

вим звездама своје искрене поздраве и своју љубав, велику, чисту и верну...

Већ смо на подножју Везува. Воће и пратиоци упињу се да искамче још који грош напојнице; мали трговци нас напуштају.

За пола сата смо у Напуљу.

ГЛАВА ОСМА

Поцуоли. — Амфитеатар. — Визија.

Поцуоли

Радозналог странца привлачи прозрачна даљина: у њој вазда има нечега новог и примамног, нарочито кад је дан леп, — а у Напуљу су готово сви дани лепи. Напуљ је за лењима. Одмичући се од њега према северу и северозападу, наилази се на читав низ предела и предмета, чудних, непознатих, интересантних. Ниси ни измакао из Поцуолија, а преда те се јављају огромни стубови Сераписова храма; источно од њега на једном незнатном вису Солфатара, угашени вулкан, чије је гротло затрпано, али под којим још непрестано крклја и добује бес подземних сила; на ивици обале Мизена са својим чудним пећинама, а до ње је Неронова Баја са још чуднијим купатилима. Источно од њих, поред обале, рушевине огромнога града, а још даље, усред обрађених поља и винограда, дижу се зидине амфитеатра... Куда пре?

Од фантастичног Калигулиног моста, који је, како се приповеда, везивао преко мора два краја залива, данас вире из воде распарчани остатци, са којима се играју ћудљиви таласи, налећући на њих и одбијајући се.

Наметнути вођа трудио се да буде забаван.

— То је Поцуоли где се налазимо; стари Римљани су га звали Петуоли... али, најбоља је ресторација код Позилана.

Одмах сам схватио ово објашњење, нарочито његов завршни део. Затим као да чита из каквих новина, настави причати: *да* је у овом месту Свети Павле пробавио неколико година, чиме хоће да утера

у лаж Бедекера, по коме је апостол Павле овде пробавио свега седам дана.

Настављајући и даље разговор о апостолу Павлу и његову бављењу у Поцуоли, воћа је понова скренуо пажњу на ресторацију код Позилана, и стао хвалити црно вино његово више него рад апостола Павла.

Најзад одемо и до Позилана. Кавана мала, вино одлично. Али цена као за апотеку прављена. Ипак је гостионичар био толико љубазан да сем новца није захтевао да му оставимо и наше капуте. Несумњиво је да је воћа за свакога госта кога је амо намамио, имао свој провизион.

Крећући даље, пут нас је водио преко поља. Ишли смо за оним што нам је било очима на домаку. Усред поља и винограда огроман амфитеатар. . .

Амфитеатар

Прашњивим друмом трчала је за нама гомила полунаге, одрпане дечурлије. За нама и испред нас разлегала се кроз ваздух позната монотона песма глади, чији се рефрен понавља у речи „мусјо, мусјо...“ И ту нас дочекују испружене суве руке гладних жена и њихове деце.

Опаљене, порушене суре зидине дижу се високо у зрак. Сунчева светлост их загрева и даје им више живота у пустој пољани. На овом опустелом месту почивају у прашини и забораву, у рушевинама, сјај и блесак далеких векова. Ови неми сведоци давно умрле прошлости говоре немим језиком језиве приповетке о обесним господарима света.

По неједнако високим зидинама таложи се прашина; киша спира спомене срамних људских дела, обести и безумља; папрат и павит прокрадају се уза високе зидине, и дижу у вис главе своје и круне цветне према сунцу да се нагледају вечито плавог неба; а из пукотина по зидинама и са оброњених седишта извирују зелени и сиви гуштери, и лагано

пузе по врелој цигљи и зажареном песку на поду, који је некада попио море људске крви.

Огроман је овај оборени џин; пречник његов износи до две стотине метара. Махнитост људска и бес имају својих граница. Место на ком је божанствени Цезар седео, посматрајући игру зверова и борбу људи, било је озидано црним мрамором, а подупрто коринтским стубовима. Доле, под земљом, читав низ одаја и одељења, засебних простора и кавеза за робове и зверове...

Време је положило своју моћну руку на њих, и као што је Смрт однела сумануте и осионе деспоте који су се за божанства сматрали, тако је заборав претрпао њихова снажна и нечовечна дела. Умреће успомена, па ће умрети и историја о тим страшним данима далеке прошлости. Почива ту и спава вечитим сном једно доба, један свет, некада бујан и млад...

Чудно осећање туге унедри ми се у душу при помисли на давну прошлост, на страшне тиране народа: — Тиберија, мрачног и мрзовољног, Калигуле, сумануторг и уображеног Нерона. Калигула; који је капитолинском Јупитеру одбио главу да би му наместио другу по свом укусу и ћуди; Тиберије, који је своје доглавнике у море бацао, не ради казне него ради провода, и Нерон, који је својој мајци смрт спремио... сви су они овде долазили и онде где су они седели гуштери сиви и зелени сада миле и сунчају се.

До суза ме дирнуло и обрадовало када сам уза зид у унутрашњости амфитеатра нашао у трави неколико љубичица. Дах новога пролећа и дах душа чију је крв попила ова земља пре толико векова, лебди око наших глава. Мој млади пријатељ и драги сапутник с немом збиљом пажљиво разгледа голе зидине огромнога цирка.

— И на том месту, рећи ће он, где сада стојимо, зверови су растрзали невине људе...

Горња одељења и седишта имала су неколико спратова. Дивљење и чуђење изазивају доња, под-

земна одељења, сумрачна, мемљива, огромна и страшна.

— Видите, под Цезаровим стубовима ове подземне кавезе... у њима су били зверови... Са супротне стране били су Хришћани, или гладијатори, или робље.

И цело ово огромно тле на коме су се одигравале страховите драме између људи и дивљих гладних зверова, могло се дићи и спустити. Наишла је вода, и цео цирк представљао је једно језеро на коме су се изводиле борбе чамцима и са морским неманима.

Стајао сам на месту на ком су стотине и хиљаде Хришћана под оштрим зубима бесних зверова испуштале своју душу, надајући се и дубоко верујући да ће у последњем часу угледати *Њега, Његов* светитељски лик, који доноси спас. Стотине хиљада слободних римских грађана одушевљено су клицале када се појавио човек који је као куга сатирао животе људске. Ту су стотине хиљада слободних римских грађана одушевљено клицале када су нубиски лавови и афрички тигрови кидали парчад меса са робова и ломили кости невине дечице хришћанске.

— У тај канал, сињор, бацали су остатке људске које зверови нису хтели јести... Њих је затим вода спирала и носила у море, јер је овај цирк у вези са морем.

Визија

Незнано осећање туге што се ширило по души, мрачило ми је вид. Сузе нисам могао уздржати. Удубих се у оне страховите мрачне отворе, из којих су некада излазили тигрови и пантери ... и као да зачух потмулу рику дивљих бестија ... осетих да сам потонуо у прошлост, оставио сам све што постоји, и, ушавши у овај мрачни подземни ходник, да сам ушао у последње доба римскога царства... Осетих да

преживљујем страдања Хришћана; да сам и ја један из оне гомиле робова која затворена са осталима у подземном кавезу чека да изиђе пред звериње, да га растргне, а у том часу да угледа *Њега, Његов* светитељски лик. Потмула рика дивљих зверова постаје јаснија...

Нестаде јаве преда мном. Све се уви у неку магловиту копрену, а кроз њу, тамо у даљини, назирем страховиту слику и чујем урнебесни усклик. Далека прошлост дође ми сасвим блиско, и ја се осетих њено чедо.

Шта то видим? Хиљаде глава гледам у отвореном цирку; телесина од сто тисућа срдаца и глава дахће од страсти и једног јединог осећања да угледа борбу, да омирише пару свеже људске крви и да, понекипут, запрепашћена равнодушно посматра смрт оних који верују да ће у последњем часу угледати *Њега*. И ова крвожедна телесина коју гледам, гладна хлеба и крвавих игара, заустави свој дах; а кад се у ложи показа рињокоси Нерон у аметист-туници и са пратиоцима, она оживе поздрављајући бесмртнога:

— Salve, salve, domine!

На његовом тупом лицу не покрете се ни једна црта, не заигра око усана ни један осмех...

Центуриони се распоредише по галеријама, ликтори затворише уласке. Ахенобарбус даде знак; на средину арене ступи млада жена са чедом на голим недрима.

Ледена језа обузе ме свега: угледао сам своју сестру и њено чедо. Невино дете обгрлило материну груд, и смеши се са пуно радости, погледајући по безбројним гомилама у којима бесни ужасна страст да омиришу пару свеже људске крви.

Пред њом се обре мален, стамен човек са кратким ножем у чврстој десници.

Речи његове су благе и с пуно вере јој кажу утеху:

— Сестро моја, не бој се. Ту је *Он*... Ми ћемо *Га* угледати... Он ће се појавити.

Гвоздена решетка спаде, и два изгладнела тигра извукоше се побаучке из својих подземних жилишта. И побаучке, гладни, али заплашени, кренуше се у сусрет својим жртвама које их чекају.

И један крик, један матерински крик задржа за тренутак бесне зверове.

Кроз огромну просторију цирка одједном разлеже се страховита рика њихова. Пред њима је жена са чедом на обнаженим грудима. Онај мали стамени човек скочи као пантер напред и застаде пред гладним зверовима. Нож се засја у ваздуху, а затим паде на песак. Гладно зверје арлукну, арлукну и подиже се на ноге...

Сто хиљада људских руку запљеска задовољно. Она грдна телесина од толико хиљада срдаца прену одједном. Дивљи бес и страст узмутише јој прљаву крв: она осети пару свеже људске крви...

Видим своју сестру са растргнутим грудима стегла рукама своје чедо; комаће топлога меса дрхти на разуђеном телу; кости прште под оштрим зубима тигрова, а крв се упија у суви песак. Глава моје сестре окренута је небу; блажен поглед са вером и надом гледа навише, тамо, где се *Он* појавио, одакле јој је *Његов* светитељски лик спаса донео...

И све се уви у мрак и даљину, и све се стиша и ишчезе...

Ледена језа приковала ме на једном месту: ни суманутог Цезара, ни безбројних гледалаца овог крвавога пира, ни њихових бесних усклика. Осећам пару свеже крви своје сестре и видим њен блажени лик, пун вере и љубави... из даљине допире неодређено брујање и роморење новога живота...

Преда мном суре, црне, опаљене зидине развалењога цирка. Стотине отвора и прозора засвођених зјапе као очне шупљине ове исполинске лубање... Ово је костур оне телесине од сто тисућа срдаца која су одавно престала куцати, не осетивши никада у свом животу Њега, и не видевши никада *Његов* светитељски лик који души спаса доноси.

Један зелени гуштер сасвим се приближио

мени и радознало ме посматра својим ситним стакластим жмиркавим очицама...

Колонаде, стубови и подземни мрачни и сури отвори бију хладовином и мемлом. Хладно, немо ме посматрају, као да би хтели рећи: ми смо једини живи сведоци мртве прошлости. Немим језиком говоре приче о народу без вере, о бесним господарима света, чијој осионости није било граница.

Воћа ме доста опрезно таче по рамену и пробуди из сањарија.

— Сињор, време је да се кренемо, да видимо дивну Бају и Неронове терме у пећинама...

ГЛАВА ДЕВЕТА

Море.

Море

Море...

Највећа, најчуднија тајна и загонетка овога света. Колевка свега живота и гробница његова. Божанско биће, чија је душа непојмљива људском уму, које има своје бескрајне лепоте, има своју ћуд и навике, које има свој бес и ужасне страсти. Божанска лабораторија у којој непрестано пропадају безбројни милиони бића, а у истом се часу нова зачињу и стварају. Од правекова је оно ту захватило земну куглу са свих страна, пре него што је, по предању, Господ Бог и човека створио. Роморењем из дубина, немирном игром својих валова, њиховим шумореньем, оно од искони понавља песму о три велике васионске тајне: о тајни зачетка и постања, о тајни живота, и тајни смрти...

Као што је осећам изнад себе и око себе, пред очима, тако је осећам и у својој души. Преда мном се отвара непрегледна пучина, а у мени се отвара душа као море непојмљива и бескрајна. Ослушкујем звуке химне вечности и бескрајности — море...

Ко се удуби у посматрање његове даљине и дубине, осети неми ход времена и пружање пространства, назре и осети у души појам о времену, о вечности и бесконачности...

На површини је глатко огледало на ком се разбијају зраци сунца у миријаде зрачних капљица, необично трепереħи и сливајући се једно у друго. А под тим мирним, колебљивим огледалом мрак, провала понора и смрти, разбојиште у коме од памтивека, кроз нараштаје и векове, траје очајна борба,

узајамно прождирање ... појављују се најразноврсниja обличја живота и губе се без следа у понорима тога вечитог мрака.

По том осветљеном плавом огледалу клизе сићушне барке, беле као вивци, и нестаје их тамо негде за хоризонтом; а иза тога далекога видика је опет вода, пучина, море, а тамо, иза ње, далеко у недогледу, једна црна пруга на ивици мора и неба, — то је обала афричкога понта или Шпаније...

Море је мирно и спокојно; али када се у својим понорима узмути и ћуд своју разбеси, онда се ово огледало у ком се огледају сунце, небо и звезде, из корита свога заљуља. Разгњевљено и завитлано олујом, подиже у облак водене трубе, и што се тада нађе на његовим усталасаним плећима, бива раскомадано и хитнуто у понор вечитога мрака. Холандски бродар има право: страх је први утисак који изазива море у човеку. И тај осећај расте што се море дуже и дубље посматра. Јер, што се дубље посматра, све више истиче своје тајне. Безгранична провала која раздваја свет и његове делове, и копча која их приближава и спаја. Источни народи виде у пучини мора чељуст безмерја, гротло бесконачности, уста смрти, ноћ и таму вечитог понора. У свима језицима, умује Мишле, од Индије до Ирске, име мора је синоним пустиње и ноћи, аналогон тајне мрака.

Напуљско море, ма да је јасно, пуно светлих боја и тонова, пуно сунчане прашине што се у њему купа и раствара, пуно ведрог неба што се непрестано у њему огледа, пробудило је ипак у мојој души чудну меланхолију. Незнана туга испраћала је увек мале барке и велике бродове који су за собом тренутно остављали белу пену, и губили се у даљини, тамо где небо земљу поклапа.

То море је лепо и чудно пуно боја и оно пријатном музиком валова својих понова мами себи бродове и намернике са далеких страна света.

Народ који се рађа на обали мора, који на њему проводи свој век и с њим се сроди, чудно

заволи ово водено безмерје, и он му је свом душом својом одан; он за њега има сузе и песме, има гатке и бајке, љубав и тугу, жељу и чежњу. Све то ствара његова фантазија, и све је тако тајанствено и чудно, као што је и само море. Приморце море мами; они му приступају са вером и љубављу, смело се навозе на његове колебљиве плећи, и веслом парају меку кожу његову. Даљина их привлачи, и они се навозе на пучину да упознају шта је тамо на крају, иза видика. Она светла или магличаста равна линија у даљини која саставља небо са морем, привлачи морнарске барке и оне се губе, нестаје их у тој даљини или у таласима. Али барке ипак и даље иду на ту страну. Море је најнежнији родитељ, најиздашнији хранилац приморцу; у мору расте његово жито, и пече се хлеб његов.

Величанство мора осети само онај чија је душа дубока, и који је бродећи по њему осетио ништавост људског бића и живота; који је разумео његов тајанствени шумор и музику, монотону, једнолику, хучну, али увек тајанствену и пуну необичних тонова и гласова из дубине... Биће Господа осећају најпре и највише приморци, и они којима је море колевка и гробница.

Море је господар живота, и оно триумфује над животом и над смрћу. Јеси ли кадгод слушао његову хуку и рику валова кад побесне? Као да се хиљаде окова ломе и хиљаде топова пале; као да се громови раскивају и распадају; као да се небо пролама падајући на земљу. Јеси ли посматрао његово ведро лице кад се одмара, кад почива? — Његово спокојство отвара душу неба, отвара пространство васионе да се у њему огледа и на његовом глатком огледалу трепере од правекова звезде и сунце, и у њему растапају своје зраке у безбројне зрачне снопове, пруге, стреле и алмазе који се у безброј сјајних боја преливају. У својој безбојности море садржи све боје, све нијансе боја, као што у својој унутрашњој груди крије гробове народа и епоха бескрајно далеке прошлости и прапочетке

живота на земљи. Времену нема почетка, а њега од прапочетка загрева светла сунчева лопта и зрацима својим пониpе у његове дубине, да му докучи тајне живота. Тек што се сунце издигло из мора, његови крвави зраци разлију своју крв и своје злато по њему, и море дође као крв земљина. Када се сунце издиже високо над њим, море се сјаји у плаветнилу дана, и у њему плове слике и сенке оних истих облака што блуде по ваздушном океану и губе се заједно са њима у тами даљине или у зраку васионе; а када пође на почивалиште да утоне опет у пучину, море се купа у његовим златним зрацима, и растапа их у безброј боја... Бескрајност мора осећа се ма да се не опажа; она се сазнаје духом и чежњом.

Море је свет, свет обилнији, богатији, разноврснији, тајанственији од света на шару земљином. Земља је богатство обличја што их даје дан или тренут; богатство које су људи упознали, измерили, оценили; море је богатство вечности, богатство тонова, видова и тајне. Земља само занима, море занима и задивљава. У својим дубинама крије најразноврсније облике живота и природина стварања, каквих земља не може да покаже. Оно је шеталиште бескраја за сањалице и песнике, за мистичаре и философе који не могу да реше загонетку живота и смрти, и који осећају да те две тајне ум и дух људски никада неће ни појмити ни решити.

Ја волим његов тајанствени шумор, и он налази одјека у мојој души, а у машти изазива мистериозне слике са безброј боја и тонова. И онде где други види непрегледну количину воде, моје очи и душа виде читав један свет, свет стварности, који се рађа и пропада, свет визија, свет прошлости, угашених народа и векова. Осећам у души својој чежњу која је пространа и дубока као океан, и у језику свом ја немам израза ни за море, ни за чежњу и тугу што се у тим тренутцима у души јављају. С пажњом слушам говор и музику морских валова, слушам тајанствени шапат стихија, које у

понорима трепереħи почивају непробуђене; слушам музику таласа који се раħају, али још нису на површину мора избили. Море има за мене свој говор и своју музику. Његова ширина то је моја меланхолија, моја туга, безимена, беспредметна, не везана за дан нити за догаħај, која се простире на сва времена и на сва биħа, која постоје и која ħе једном збрисати сен смрти. Борба његових разиграних таласа који се стално сустижу и сливају, борба која се непрестано понавља, отвара у мојој уобразиљи слику оне непрекидне борбе што у његовим дубинама непрекидно траје. Озбиљност ме мора силно привлачи, но и она буди меланхолију. Никада нисам већу осећао него у часу кад сам посматрао море, његову даљину и живот у његовим дубинама. То је та неегоистична, безлична меланхолија, под чијом копреном ја назирем биħа и ствари и тражим да схватим суштину и судбину њихову... Величанство мора, безмерно и вечито, тајанствено и узвишено, непојмљиво је као и судба, као живот и смрт, као и Бог...

Море има своје епохе и своје нараштаје као и човечанство, оно има своја насеља и своја гробља. Океан је праотац свију биħа што бораве у његовим дубинама, и праотац оних који су се некада на обали зачедили. По дну његову почивају остатци прошлости, векови стварања и распадања. Дисање његово је тајанствени ромор таласа који се на површју његову раħају, и бесни оркан који се у дну зачиње и иде горе на површину. И ова исполинска радионица, лабораторија Господа или Судбине, отвара пред мојим мисаоним видом све своје благо и дарове, које други не виде. Па кад се преда мном отвори пучина његова, моја се душа исто тако отвара и шири.

Као што је напуљско небо ведро и чисто, тако је и море његово ведро и чисто. Његови су ħудљиви таласи весели као што је и онај рибар који му веслом сече таласе и ребра његова. Жељан си шетње по мору, жељан си игре са његовим таласима, ве-

селе песме што се са веселим таласима меша; жељан си уживања, каква само море може да понуди.

Дан лагано нагиње крају. Ускоро ће она светла кугла црвено-бакарне боје расути пучином жар свој усијани, да се са првим вечерњим поветарцем изгуби некуд у даљини, као последњи одблесци расутог драгог камења по води. Сунцем окрвављени и као бакар сјајни таласи преливају се, али лагано трне њихов сјај; усијана лопта гаси се и губи се, а на место ње расуће се сићушни бледосветли бриљанти, да даду мору и ноћи нову драж... У овом часу враћа се души изгубљена вера, и она осећа присуство неког вишег, надземаљског бића. Сјајни зраци који су нас грејали и преливали се у игри таласа, трну са сунцем; таласи постају модри и мрачни. Оно дивно јасно плаветнило неба које се тако лепо у мору огледа, ишчезава, купајући још најближе предмете својом јасноћом и светлошћу; преко дана се разливала, сад се гаси са сунцем, уступајући своје место ноћи.

Напуљско море, — читав један свет. Земља у сјају сунца и светлости, море у сјају сунца — све плива у том прозрачном пространству, чија се бескрајност пред очима отима, а коју дух људски једва назире. Зенице се шире, груди се надимају, и све у теби добија снаге и дише одушевљење, као што у том часу све око тебе тоне у пучину боја и сунчанога сјаја.

Светлости, много светлости. И као што је осећам над главом и пред очима у мору, тако је осећам и у својој души.

* * *

На једној стени у самом мору, поред обале, имам свој одређени кут за одмарање и размишљање. Таласи пода мном се сустижу и прегоне, налећу на оштру литицу и одбијају се. Свакога дана, пред сунчев смирај, ја сам на свом седишту и гледам у даљину. Ретка забава посматрати даљину и ослушкивати шум и ток времена. Море свуда унаоколо.

Боја му је спочетка златна, за тим бакарно црвена, блешти, и убрзо се прелива у крваву и виолет, док не постане загасито, модро зелена. Сунчаних капљица нестаје, даљина их гаси; море се лагано у даљини замагљује и слива се с небом у копрену ноћи која наступа. Предмети који су се преливали обиљем боја, постају једнолики и тамни. Острва се кроз сутон назиру као огромне тамне сенке које постају све тамније. Море је на површини спокојно; али његова дубина говори: до мене допиру тајанствени гласови мора и дубине. Њих моја машта спаја и везује у читаве акорде у којима има чудне хармоније. У тој складној и хармоничној мелодији назире се тајанствена прича стварања и растварања, легенда рађања и умирања, легенда живота и смрти, пропадања и обнављања, тренутка и вечности...

У даљини је град, жив и бујан. Али ја га не видим. Мој поглед окренут је мору, тражи даљину. Гласни узвици разговора и песме мешају се са једноставном лупом таласа... то су гласнији узвици борбе животне, у којој се тамо у граду људи гуше, дижући се и падајући. Ветар с мора доноси гласније тонове и акорде таласа, који, ударајући о стену, пенуше и губе се, да се опет појаве. Сунца нестало, нестало зрачног праха и сунчаних стрелица, у тами су се изгубиле црне контуре острва Капри и Искије. Чаробни гласови, појединачни тонови што из таласа расту, купе се и збирају у општу хармонију. Музика мора обујима душу. Не знам за дан и његове бриге и потребе; заборављају се људи и њихове острвљене страсти у вечној борби. Сва осећања се стапају у један силан осећај: да је живот тајна и да је смрт тајна.

Нестало безбројних предмета и разних предела у видокругу: море и небо сливају се у једно, а с њима и све остало. Тама ноћи све је изједначила. Не назиру се ни море, ни острова у даљини, ни морске барке, нити се види варош под копреном ноћи. Све је сједињено. Само се чује да море све јаче и гласније ромори из својих дубина. Ти

звуци и тонови све су силнији, музика таласа много чаробнија и лепша. На уснама, у овом часу самоће, лебди ти питање: шта је живот? шта је људска душа, срећа и несрећа? шта је љубав? Док смо у додиру са спољашњим светом, са догађајима, ми то осећамо. Пред океаном душа се високо дигне и не осећа ни срећу ни несрећу везану за тренутак, осећа тајну живота и загонетку смрти, тајну вечности, стварања и распадања. Не опажају се ни људи, ни њихове страсти, ни њихова обиталишта, велика и мала; све се губи, све ишчезава... историја људског рода губи се као кап воде у пучини. Осећај безграничног пространства прогутао је људску прошлост и векови су тренутци у безмерју времена, слични капљицама у пучини океана. Тама ноћи упила је у себе и море и небо и земљу, и све што је на њима и у њима.

Тишина. Осећам тајанствени ромор стишаног мора. То је разговор векова и дубине, удаљено јецање, дубоко уздисање давних покојника. У том јецању губи се последњи глас онога који немоћан тоне у вечну ноћ, и први глас онога који се у живот јавља.

Море и небо, звезде и земља, ствари и људи постају једно, сливају се у једно, као што су и били једно у почетку. И ја сам кап тог великог јединства ствари и појава, трун опште материје живота; осећам сличност душе с морем и са осталим тварима у васиони. Не знам за срећу и несрећу, за дане и године; они су што и ови таласи који са пучине долазе и разбијају се о стену, на којој седећи блудим у даљину, да назрем тајну живота и тајну смрти.

* * *

Небо је у сјају; дан сунчан, топал, са малим сјајним облацима по обронцима хоризонта. Један се облак откинуо од Везува и плови пучином ваздушног океана. Спочетка је таман и густ, затим сив и беличаст, после тога сјајан и светао. Све је

мањи. Губећи се у зрачном пространству, губи облик и сјај; постаје ваздушаст и беличаст, док се не изгуби у зраку и сасвим не испари... На његово место ствара се други и плови по ваздушном мору; али се убрзо топи и ишчезава у мрачном безмерју. — Тако се појављују и ишчезавају људска бића, људске боли и радости, чежње и страсти, мисли и осећаји: засветле, просину; струја их носи, и најзад губе се и тону у море прошлости и заборава... Бродови који се ноћу на пучини океана сусретну, поздрављају се у пролазу; истакну на врху катарке сигнал светлости; из даљине се захори поздравни узвик морнара; још један узвик и брода је нестало у пучини и ноћној тами... И ми идемо својим путевима и циљевима, као облаци небом, као бродови океаном, сусрећемо се, измењамо погледе и поздраве, измењамо мисли и ударце, тренутак два ту смо, и нестаје нас у океану простора и океану времена, да се можда никад више не састанемо...

Душа и мисао остављају ове дивоте и чезну далеко. Жуде Отаџбини и милој племенитој души, узору своме, онима који ми одржавају веру и идеале, и дају смисла и циља животу... Праштам се с напуљским морем и рајским пределима око њега. Али ме себи призивљу незнатна Нола и бајне Баје, краљевска Казерта и етрурска Куме, тихи Амалфи и Тасов Соренто, мртва Помпеја и опустели Пестум, мемљиве катакомбе и притајена Солфатара.

— До виђења! До виђења!

Као какав фантастичан замак плива у мору Капри и Исхија, и ишчезавају у сањалачкој даљини. Дивна слика све се више скупља и сужава, и најпосле блиста у сјајној капљици што трепери на зеници ока..,

САДРЖАЈ

Глава прва:

Домаћи и страни писци о Напуљу. — Први утисци. — Странац у Напуљу. — Посматрање вароши. — Преуређење вароши. — Шетња по улицама. — Живот на улици. — Прошлост Напуља. — Радње и продавци.

Глава друга:

Наполитанац. — Мишљење о Наполитанцу. — Одлике Наполитанаца. — Лазарони. — Један познавалац. — Зборна места сиротиње. — Друштвени полип. — Артерије Напуља. — Вече. — Наполитански калуђери и светитељи. — Један небески анархист. — Калуђер злочинац. — Још о калуђерима. — Позилипска пећина. — Чаробан град. — Деца улице. — Просјачија. — Пред каваном. — Позориште. — Напуљска позоришта.

Глава трећа:

San Gennaro. — Крв и глава Светог Јануара. — Свечани обред.

Глава четврта:

Пред једном костурницом. — Карафа. Дона Марија д' Авалос. — Љубавна драма. — Шта прича Пиетро Бардоти. — Љубавна трагедија.

Глава пета:

Над једном гробницом. — Herculanum. — Позориште под земљом. — Нове ископине. — Околина Херкуланума.

Глава шеста:

Позилипо. — Сиренски дворац. — Легенда о сиренском дворцу и дона Ани. — Рука времена.

Глава седма:

Везув. — Пут за Везув. — Подножје Везува. — Опсерваторија. — Трговци под кратером. — Посматрање околине. — На врху Везува. — Кратер. — Вођино излагање. — На висини. — Повратак.

Глава осма:

Поцуоли. — Амфитеатар. — Визија.

Глава девета:

Море.

DG
844
P38

Pavlovic, Milorad
Napuljske setnje

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 30 10 02 011 7